

Clàssics d'ahir i d'avui en la gramàtica del català

Maria-Rosa Lloret
Clàudia Pons-Moll
Eva Bosch-Roura (eds.)

UBe

**Clàssics
d'ahir i d'avui
en la gramàtica
del català**

Clàssics d'ahir i d'avui en la gramàtica del català

Maria-Rosa Lloret
Clàudia Pons-Moll
Eva Bosch-Roura (eds.)

B Universitat de Barcelona

Publicacions i Edicions

© Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona
Adolf Florensa, s/n
08028 Barcelona
Tel.: 934 035 430
Fax: 934 035 531
comercial.edicions@ub.edu
www.publicacions.ub.edu

© dels textos respectius: Jesús Jiménez, Ricard Herrero, Sil-
via Llach Carles, Joan Mascaró, Clàudia Pons-Moll, An-
drew Nevins, Isabel Oltra-Massuet, Jaume Mateu, Jordi
Fortuny, Mercè Lorente Casafont, Teresa Vallès

ISBN

978-84-475-4041-9

Organització del 21è Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (CLUB 21): Maria-Rosa Lloret, Clàudia Pons-Moll i Eva Bosch-Roura. El Grup d'Estudi de la Variació (GEV) i el Grup d'Estudi de la Variació Dialectal (GEVaD) de la Universitat de Barcelona han contribuït a la publicació d'aquest llibre.

Aquest document està subjecte a la llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada de Creative Commons, el text de la qual està disponible a: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

Índex

Introducció: Noves perspectives sobre temes clàssics de la gramàtica del català <i>Maria-Rosa Lloret, Clàudia Pons-Moll i Eva Bosch-Roura (Universitat de Barcelona)</i>	9
---	---

PRIMERA PART

FONÈTICA

L'harmonia vocàlica i el canvi lingüístic <i>Jesús Jiménez (Universitat de València) i Ricard Herrero (Universidad Católica de Valencia)</i>	17
Comentaris a «L'harmonia vocàlica i el canvi lingüístic», de Jesús Jiménez i Ricard Herrero <i>Sílvia Llach Carles (Universitat de Girona)</i>	45

SEGONA PART

FONOLOGIA

Regularitat i excepcions en fonologia: les reduccions vocàliques <i>Joan Mascaró (Universitat Autònoma de Barcelona)</i>	59
Comentaris a «Regularitat i excepcions en fonologia: les reduccions vocàliques», de Joan Mascaró <i>Clàudia Pons-Moll (Universitat de Barcelona)</i>	71

TERCERA PART

MORFOLOGIA

Free-Rides in Morphological Classification: The Case of Catalan Pre-Stressing Suffixes <i>Andrew Nevins (University College London)</i>	105
Comments to «Free-Rides in Morphological Classification: The Case of Catalan Pre-Stressing Suffixes», by Andrew Nevins <i>Isabel Oltra-Massuet (Universitat Rovira i Virgili)</i>	119

QUARTA PART

SINTAXI

La inacusativitat i la selecció de l'auxiliar en català antic <i>Jaume Mateu (Universitat Autònoma de Barcelona)</i>	127
Comentaris a «La inacusativitat i la selecció de l'auxiliar en català antic», de Jaume Mateu <i>Jordi Fortuny (Universitat de Barcelona)</i>	153

CINQUENA PART

LEXICOLOGIA

Els reptes d'una lexicologia integral: de <i>caçafantasmes</i> a <i>trencaclosques</i> <i>Mercè Lorente Casafont (Universitat Pompeu Fabra)</i>	165
Comentaris a «Els reptes d'una lexicologia integral: de <i>caçafantasmes</i> a <i>trencaclosques</i> », de Mercè Lorente Casafont <i>Teresa Vallès (Universitat Internacional de Catalunya)</i>	185

Introducció: Noves perspectives sobre temes clàssics de la gramàtica del català

Maria-Rosa Lloret
Clàudia Pons-Moll
Eva Bosch-Roura
Universitat de Barcelona

Des de l'any 1993, la Secció de Lingüística del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona organitza anualment el Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (a hores d'ara ja ben conegut com el «CLUB») amb la voluntat d'apropar la recerca que es fa al Departament als estudiants. Les diferents edicions del Col·loqui s'han dedicat, sobretot, als estudis sobre la variació lingüística, des de perspectives diverses com ara la dialectològica, la sociolingüística o la pragmàtica. També hi ha hagut, però, edicions puntuals més orientades cap als estudis de tipus estrictament gramatical, com és el cas de la cinquena i la desena edicions, que van tenir per tema, respectivament, «La gramàtica i la semàntica» i «Lingüística i gramàtiques». Aquest va ser el cas, també, de la vint-i-unena edició (CLUB 21), que va tenir lloc l'11 de novembre de 2013 a l'aula Capella de la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona i que, amb el títol «Clàssics d'ahir i d'avui en la gramàtica del català», es va dedicar a tractar d'aspectes destacats de la fonètica, de la fonologia, de la morfologia, de la sintaxi i de la lexicologia de la llengua catalana. El Col·loqui es va emmarcar dins les activitats organitzades pel grup de recerca consolidat «Grup d'Estudi de la Variació» (GEV, 2009SGR521), finançat per la Generalitat de Catalunya, i, més concretament, en aquesta edició, per la línia del «Grup d'Estudi de la Variació Dialectal» (GEVaD, veg. www.ub.edu/GEVAD), relacionat amb el projecte «Descripció i interpretació de la variació dialectal: aspectes fonològics i morfològics del català» (FFI2010-22181-C03-02), finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad del Govern d'Espanya, i també pel projecte «Desenvolupament de recursos tecnològics per a l'ensenyament i l'aprenentatge autònom del català», del programa RecerCAIXA. (L'edició i la publicació del volum s'han realitzat en el marc de les activitats desenvolupades en els projectes actuals, hereus dels anteriors: 2014SGR918 i FFI2013-46987-C3-1-P.)

Determinades qüestions gramaticals de la llengua catalana han cridat de sempre l'atenció de gramàtics i lingüistes, ja sigui per la complexitat que presenten, ja sigui pel fet que són singulars en relació amb la resta de llengües, o, inversament, pel fet que hi mantenen determinats paral·lelismes. És el cas dels timbres vocàlics i de l'harmonia vocàlica, en l'àmbit de la fonètica; el de la interpretació fonològica de la vocal neutra o la reducció vocàlica, en el de la fonologia; el de l'allomorfa i dels sufixos preaccentuats, en el de la morfologia; el de la inacusativitat i la inergativitat, en el de la sintaxi; o el de la formació de compostos nominals, en el de la lexicologia. Són temes clàssics, sobre els quals s'ha anat tractant de manera recurrent i que encara són vigents i objecte d'anàlisi des de l'angle que aporten els models teòrics més recents.

Amb la finalitat d'abordar algunes d'aquestes qüestions, els organitzadors del CLUB 21 vam encarregar a cinc professors especialistes en els diferents camps gramaticals i bons coneixedors de les teories i de les metodologies que es desenvolupen en l'actualitat que tractessin d'alguns dels temes esmentats més amunt i de l'estat actual en què es troben els estudis que hi fan referència: Jesús Jiménez (Universitat de València), per a la part de fonètica; Joan Mascaró (Universitat Autònoma de Barcelona), per a la de fonologia; Andrew Nevins (University College of London), per a la de morfologia; Jaume Mateu (Universitat Autònoma de Barcelona), per a la de sintaxi, i Mercè Lorente Casafont (Universitat Pompeu Fabra), per a la de lexicologia. I amb l'ànim de fomentar el debat, cadascuna de les presentacions va anar seguida d'una discussió conduïda, també, per un especialista en el camp: Sílvia Llach Carles (Universitat de Girona) va ser l'encarregada de comentar la presentació de Jesús Jiménez; Clàudia Pons-Moll (Universitat de Barcelona), la de Joan Mascaró; Isabel Oltra-Massuet (Universitat Rovira i Virgili), la d'Andrew Nevins; Jordi Fortuny (Universitat de Barcelona), la de Jaume Mateu, i Teresa Vallès (Universitat Internacional de Catalunya), la de Mercè Lorente Casafont. El volum recull totes les intervencions, tant les ponències com els comentaris, les quals en la versió escrita s'han enriquit arran de la discussió que va tenir lloc durant el Col·loqui.

Enceta el volum l'article de Jesús Jiménez, «L'harmonia vocàlica i el canvi lingüístic», que signa amb Ricard Herrero (Universidad Católica de Valencia), amb qui des de fa anys treballa sobre la qüestió del timbre vocàlic de les vocals del valencià. El treball il·lustra com es passa de sistemes sense assimilacions a sistemes amb harmonia generalitzada i estableix a través de quins estadis es desenvolupa el procés. De manera destacada, els autors plantegen una hipòtesi sobre el fenomen de l'harmonia vocàlica basada en la idea habitual que la variació dialectal existent pot reflectir l'evolució d'un procés, que apliquen al cas de les varietats del valencià. Aquesta contribució, d'una banda, incorpora da-

des a partir d'anàlisis fonètiques del valencià i, de l'altra, ens permet endinsar-nos en l'anàlisi d'un procés que es troba en la frontera entre els fenòmens purament físics i els fenòmens ja fonològitzats. Així mateix, el treball ens permet veure els avenços que algunes teories actuals incorporen en l'anàlisi dels fenòmens d'interfície fonètica-fonologia.

Sílvia Llach Carles és l'encarregada de comentar l'article de Jesús Jiménez i Ricard Herrero, que encertadament completa amb un resum cronològic dels diversos estudis que han tractat sobre l'harmonia vocàlica del valencià des de diferents models teòrics. Pel que fa a la contribució de Jiménez i Herrero, en destaca les noves aportacions que fa el treball a les dades fonètiques acústiques existents, i molt especialment les que permeten concretar si les assimilacions són totals o parcials en diversos dominis prosòdics. Addicionalment, apunta algunes línies futures de recerca a partir dels resultats innovadors aportats per Jiménez i Herrero.

En l'article «Regularitat i excepcions en fonologia: les reduccions vocàliques», Joan Mascaró toca un tema clàssic i vigent alhora, no només en el marc de la fonologia catalana, sinó dels estudis fonològics en general. Es tracta de la *regularitat* i l'*excepcionalitat*, un tema clàssic, perquè ha despertat l'interès dels fonòlegs des de sempre, i vigent, tant perquè és un punt essencial del programa generativista com perquè encara no se li ha trobat una explicació i una formalització del tot satisfactòries. L'autor discrimina el que és pròpiament regular i excepcional del que no ho és, i il·lustra la qüestió fent referència a fenòmens fonològics coneguts del català, com ara l'ensordiment d'obstruents finals o l'elisió de la *-r* i la *-n* posttòniques finals, tot i que es refereix de forma específica al procés de la reducció vocàlica. També comenta algunes de les formalitzacions que ha rebut l'excepcionalitat, sobretot en el marc de la fonologia generativa clàssica (en què es recorre a les regles amb diacrítics o a les regles menors), i també en la recent teoria de l'optimitat (en què és possible trobar propostes equiparables a les clàssiques).

Clàudia Pons-Moll discuteix les tesis de Joan Mascaró i el comentari li serveix de pretext per plantejar i intentar respondre preguntes intrínsecament relacionades amb el fenomen de l'excepcionalitat, com ara quins processos presenten de forma general excepcions i quins altres en canvi no en presenten, per què això és així i no d'una altra manera, de quina manera la fonologia teòrica hi dóna una explicació formal, a quina mena d'elements gramaticals sol afectar i en quins contextos, quan un fenomen deixa de ser regular i passa a ser excepcional, etc. El comentari intenta perfilar també un seguit de criteris que ajudin a delinear la frontera que separa allò que és fonològicament regular o productiu d'allò que no ho és.

L'article d'Andrew Nevins porta per títol «Free-Rides in Morphological Classification: The Case of Catalan Pre-Stressing Suffixes». En aquest cas, s'ha modificat la contribució (i el comentari pertinent d'Isabel Oltra-Massuet) que es va presentar al CLUB 21, que abordava sobretot la qüestió de l'allomorfa, perquè l'autor ja havia publicat bona part de la seva intervenció.¹ Aquesta nova contribució pretén donar una explicació al comportament dels sufixos preaccentuats en català, que com és sabut condueixen a la neutralització de les vocals mitjanes que es troben en el radical al qual s'adjunten, fenomen que es pot analitzar com un efecte de l'anomenat *spondaic lowering*. La proposta de Nevins es concentra en el problema que implica el comportament del sufix *-i*, que, malgrat que no compleix les condicions prosòdiques de la resta de sufixos preaccentuats (amb una estructura sil·làbica travada), ocasiona els mateixos efectes. L'autor situa la seva proposta en el marc de la morfologia distribuïda (Lowens-tamm, 2010) i, més concretament, de la proposta que interpreta els afixos com a arrels (Creemers et al., 2013), de manera que considera que els sufixos preaccentuats són, de fet, arrels que s'adjunten a altres arrels. I resol el problema esmentat argüint que el sufix en qüestió presenta el mateix comportament que la resta de sufixos, en què el procés està justificat prosòdicament, per un efecte de *free-ride* («drecera lliure»), això és, d'atracció cap a l'estructura subjacent morfosintàctica dels sufixos que pertanyen a la mateixa classe.

Isabel Oltra-Massuet s'encarrega de comentar les tesis d'Andrew Nevins. Se centra sobretot a explorar les conseqüències que té la proposta de Lowens-tamm (2010) i de Creemers et al. (2013) per al concepte d'arrel, que inclou les mateixes arrels i els sufixos, i per a la interpretació dels anomenats compostos neoclàssics. L'autora també apunta alguns dels problemes empírics amb què es troba l'anàlisi dels sufixos preaccentuats com a arrels selectores d'arrels proposada per Nevins. I insisteix que el mecanisme «free-ride» aduït per l'autor per explicar el comportament inesperat del sufix preaccentuat *-i* és innecessari des del moment que es considera que el sufix en qüestió forma part del conjunt de «sufixos com a arrels» selectors de determinades arrels, les que contenen la vocal mitjana baixa. En altres paraules, segons l'autora, les contradiccions derivades de l'anàlisi fonològica poden estalviar-se si es fa recolzar la proposta de manera exclusiva en la morfologia.

Jaume Mateu toca un vell tema controvertit en l'àmbit de la sintaxi del català com és «La inacusativitat i la selecció de l'auxiliar en català antic». Parteix de

---

1 El títol de la ponència de Nevins al CLUB 21 fou «Agreement, allomorphy, and asymmetries in Catalan», que es corresponia en gran part amb l'article «Convergent Evidence for Rolling Up Catalan Adjectives», publicat a *Linguistic Inquiry* (veg. Nevins, 2011).

les reflexions de Par (1923) sobre la selecció de l'auxiliar en català antic i dels comentaris sobre el ben conegut tipus IV de Fabra (1956) —i el no menys famós exemple *Ha arribat un parent meu*— per discutir els fonaments sintàctics i semàntics que presenten alguns models de la lingüística actual per a l'avui dia denominada *inacusativitat*. L'autor, de manera controvertida, defensa que les construccions existencials del català antic que usen el verb auxiliar *haver* (p. ex. *Los à vengut gran dan a lur moli*) i les construccions fabrianes del tipus IV no tenen una estructura argumental pròpiament inacusativa, sinó que, d'acord amb les tesis que Hale i Keyser (2002) i Kallulli (2008) proposen per a les construccions existencials angleses amb el pronom locatiu *there*, tant les unes com les altres són estructures amb argument extern locatiu (amb un pronom *hi* que es pot ometre).

Jordi Fortuny discuteix les tesis de Jaume Mateu, fixant-se especialment en l'anàlisi de les construccions del tipus IV de Fabra. L'observació que fa a la proposta de Mateu d'analitzar-les com una construcció locativa que conté un pronom *hi* que es pot ometre és que la presència o absència de *hi* té efectes semàntics: en general, amb el pronom s'entén que el moment de l'esdeveniment no coincideix amb el moment de l'acte de parla, mentre que sense l'ús del pronom aquests dos moments han de ser coincidents. Addicionalment, comenta alguns dels problemes que l'anàlisi del pronom *hi* com a argument extern locatiu planteja per a la teoria sintàctica actual i la sintaxi dels clítics de les llengües romàniques.

Tanca el volum el treball de Mercè Lorente Casafont, «Els reptes d'una lexicografia integral: de *caçafantasmes* a *trencaclosques*», el qual comença discutint quin és l'espai de recerca que ha anat ocupant amb el temps la disciplina lingüística que avui denominem *lexicologia* per acabar revisant alguns dels debats clàssics en aquest àmbit i la manera com s'aborden en l'actualitat. L'autora defensa que en la lexicologia conflueixen diferents àmbits de recerca, com ara la morfologia flexiva, la morfologia lèxica i la semàntica lèxica, per la complexitat del seu objecte d'estudi: el *mot* (o el «fantasma del mot», com deia Ferrater, [1970] 1981: 47). A continuació, il·lustra com algunes de les preguntes clàssiques que s'han fet sobre aquesta disciplina es mantenen en l'actualitat i mostra com amb el temps el que ha variat sobretot és el focus d'atenció, del lexicó a la derivació (o els mecanismes que generen les unitats lèxiques), als límits i als problemes d'interfície amb la sintaxi, i cap al lexicó de nou.

Teresa Vallès comenta la contribució de Mercè Lorente Casafont. Se centra en dos aspectes que considera fonamentals per a la lexicologia. D'una banda, en l'organització interna del lexicó, que l'autora considera necessàriament articulada al voltant d'una xarxa de relacions paradigmàtiques entre les unitats morfològiques que, de forma transparent, constitueixen les unitats lèxiques, i sot-

mès a la freqüència d'ús d'aquestes unitats, fet que en determina el tipus d'accés que en fan els parlants. I, d'altra banda, en la hipòtesi que no existeixen fronteres nítides entre els processos morfològics (com ara els de derivació o d'analogia), de manera que és possible que més d'un procés morfològic actuï de manera simultània en la formació de mots. L'autora apunta, també, les conseqüències que aquesta especial organització del lexicó i la convivència de processos tenen en la codificació i descodificació de neologismes.

La publicació conjunta de tots aquests textos pretén posar a l'abast del públic l'experiència d'estudiosos de camps específics pel que fa a alguns punts conflictius que continua tenint la llengua catalana, així com il·lustrar la manera amb què nous enfocaments a l'estudi dels fenòmens lingüístics contribueixen a proporcionar noves dades i un coneixement més aprofundit del llenguatge, en general, i de la llengua catalana, en particular.

Agraïm les contribucions de tots els autors, i especialment la generositat que han mostrat a l'hora de revisar i ampliar els continguts de les contribucions originals al 21è Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona.

Barcelona, desembre de 2014

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CREEMERS, Ava; DON, Jan; FENGER, Paula (2014). «A syntactic approach to stress-(in)sensitivity and (non-)flexibility of affixes». Manuscrit, Universiteit van Amsterdam.
- FABRA, Pompeu (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- FERRATER, Gabriel ([1970] 1981). *Sobre el llenguatge*. Barcelona: Quaderns Crema.
- HALE, Kenneth L.; KEYSER, Samuel J. (2002). *Prolegomenon to a theory of argument structure*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- KALLULLI, Dalina (2008). «There Is Secondary Predication in *There-Existentials*». A: Chang, Charles B.; Haynie, Hannah J. (ed.). *Proceedings of the 26th West Coast Conference on Formal Linguistics (WCCFL)*, pàg. 279-287. Somerville, MA: Cascadia Proceedings Project.
- LOWENSTAMM, Jean (2010). «Derivational affixes as roots (Phasal Spellout meets English Stress Shift)». Manuscrit, Université Paris 7. Disponible a www.llf.cnrs.fr/Gens/Lowenstamm/arfloha.pdf.
- NEVINS, Andrew (2011). «Convergent Evidence for Rolling Up Catalan Adjectives». *Linguistic Inquiry*, vol. 42 (2), pàg. 339-342.
- PAR, Anfós (1923). *Sintaxi Catalana: segons los Escrits en Prosa de Bernat Metge (1398)*. Halle (Saale): Max Niemeyer.

PRIMERA PART
FONÈTICA

L'harmonia vocàlica i el canvi lingüístic*

Jesús Jiménez

Universitat de València

Ricard Herrero

Universidad Católica de Valencia

INTRODUCCIÓ

L'anàlisi instrumental de l'harmonia vocàlica del valencià que presentem en aquest treball vol contribuir a millorar la comprensió de diversos punts que han estat centrals en el debat sobre la fonètica i la fonologia del català en els darrers temps. L'objectiu principal del treball és analitzar com es passa de sistemes sense assimilacions a sistemes amb harmonia generalitzada i establir a través de quins estadis es desenvolupa el procés. En aquest treball, plantejarem una hipòtesi sobre el fenomen basada en la idea habitual que la variació dialectal existent pot reflectir l'evolució d'un procés; així, varietats amb harmonia incipient, amb assimilacions puntuals, poden correspondre a estadis previs a l'estabilització del fenomen en varietats amb harmonia generalitzada.

D'altra banda, l'estudi servirà també per discutir algunes hipòtesis sobre l'assimilació que s'han proposat en estudis fonològics previs. Entre altres qüestions, la possible relació entre la presència d'harmonia vocàlica i alguna propietat de l'estructura del sistema vocàlic valencià, com l'obertura extrema de les vocals mitjanes en aquest dialecte, o, alternativament, la possibilitat que el fenomen es correlacione amb peculiaritats d'abast més ampli, com l'excepcionalitat de la vocal baixa àtona en les varietats occidentals.

Finalment, l'anàlisi de les dades empíriques ens permetrà adreçar un problema cabdal quan es consideren processos que se situen en la interfície entre la fonètica i la fonologia: on es troba la frontera entre fenòmens purament físics i automàtics i fenòmens ja fonologitzats, que donen resultats percebuts com a diferents pels usuaris.

---

* Aquest treball forma part del projecte d'investigació FFI2013-46987-C03-1-P (www.ub.edu/GEVAD), finançat pel MINECO, i del grup de recerca consolidat 2014SGR918, finançat per la Generalitat de Catalunya.

El treball s'estructura en cinc parts. Comencem amb la introducció, en què revisarem les dades bàsiques del sistema vocàlic valencià i presentarem els objectius. En el segon punt, expliquem la metodologia de l'estudi acústic. Seguidament, descrivim els canvis en l'obertura de les vocals, és a dir, els canvis que afecten el primer formant de les vocals. I per acabar la discussió dels canvis, estudiem les modificacions del segon formant, que afecten el punt d'articulació de les vocals i solen ser més perceptibles. Tanquem l'estudi amb unes conclusions finals sobre l'evolució temporal de l'harmonia vocàlica.¹

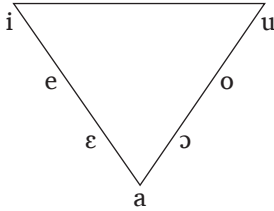
ASPECTES GENERALS DEL SISTEMA VOCÀLIC VALENCIÀ

En valencià, com en la resta del català occidental, el sistema vocàlic tònic es redueix de set a cinc elements en posició àtona. Com indiquen les alternances dels parells *pistola* [pis'tɔla] / *pistoler* [pisto'ler] i *tela* ['tɛla] / *teler* [te'ler], en les síl·labes àtones les vocals mitjanes obertes subjacents /ɔ/ i /ɛ/ s'eleven i es converteixen en mitjanes tancades [o] i [e] (expressat en termes de trets, les vocals mitjanes amb el tret [-Arrel Avançada] esdevenen tancades amb el tret [+Arrel Avançada]; cf. Palmada, 1994; Bonet i Lloret, 1998; Wheeler, 2005). El tancament de /ɔ/ i /ɛ/ deixa la vocal /a/, com mostra el gràfic (1b), com l'únic element obert en posició àtona, amb tota la banda baixa de l'espai disponible per fluctuar sense possibilitats de confusió amb altres elements. Aquesta peculiaritat de la vocal baixa, com a únic element àton obert, ha estat invocada com una de les causes de l'harmonia, perquè l'elevació, via assimilació, serviria per retornar al sistema la simetria perduda (cf. Jiménez 1998, 2001). D'altra banda, un segon tret del sistema vocàlic valencià, que també ha estat proposat com a causant de l'assimilació, és que les vocals mitjanes s'hi realitzen amb un grau d'obertura especialment elevat (cf. Recasens, 1991; Carrera i Fernández, 2005; Saborit, 2009),² cosa que afavoriria la confusió amb les vocals obertes en les varietats amb harmonia vocàlica (cf. Recasens, 1991; Jiménez, 1998, 2001, 2002; Saborit, 2009).

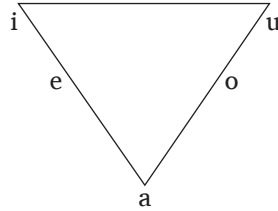
1 No entrem aquí, però, en la formalització del fenomen; sobre aquesta qüestió, veg. Jiménez (1998), Walker (2005), Jiménez i Lloret (2011).

2 Herrero (2008) mostra, però, que les varietats septentrionals, entre les quals es troben les analitzades en aquest estudi, no presenten un grau d'obertura tan elevat.

(1) a. Sistema vocàlic tònic:

b. Sistema vocàlic àton:

L'harmonia vocàlica, en el cas prototípic, consisteix en l'assimilació total de les vocals baixes finals de paraula a una vocal mitjana oberta (/ɔ/ o /ɛ/) en la síl·laba precedent, tal com ocorre a Canals amb els mots *pistola* o *tela* (2a). Hi ha, però, varietats com Borriana en les quals només una de les vocals mitjanes obertes provoca l'assimilació; en aquest cas, la vocal labial (3a). Com il·lustren els exemples de (2b) i de (3b), fora dels contextos harmònics, això és, quan no es donen les condicions per a l'assimilació, una vocal baixa final es realitza com a [a], més o menys elevada i acolorida (de fet, es documenten varietats com les de Bocairent o Sueca amb neutralització general de /a/ final com una vocal mitjana oberta [ɔ] o [ɛ], respectivament; cf. Casanova, 1997; Jiménez, 1998; Saborit, 2009).

(2) a.	<i>pistola</i>	[pis'tɔɫɔ]	<i>cassola</i>	[ka'sɔɫɔ]
	<i>tela</i>	['tɛɫɛ]	<i>serra</i>	['sɛrɛ]
b.	<i>mira</i>	['mira]	<i>pera</i>	['pera]
	<i>lluna</i>	['ɫuna]	<i>poma</i>	['poma]
(3) a.	<i>pistola</i>	[pis'tɔɫɔ]	<i>cassola</i>	[ka'sɔɫɔ]
b.	<i>tela</i>	['tɛɫa]	<i>serra</i>	['sɛra]
	<i>mira</i>	['mira]	<i>pera</i>	['pera]
	<i>lluna</i>	['ɫuna]	<i>poma</i>	['poma]

L'harmonia caracteritza els parlars situats al sud del Xúquer (veg., p. ex., Colomina, 1985), tot i no estar generalitzada en el dialecte meridional ni ser exclusiva d'aquesta varietat; així, s'ha detectat harmonia del tret Labial, en mots com *pistola*, en algunes varietats del valencià septentrional com les de Borriana, les Alqueries i Almassora (cf. Jiménez, 2001: 225-227; Saborit, 2009: 252). En aquest estudi ens centrarem precisament en la varietat harmònica característica dels parlants grans de Borriana i les Alqueries i la compararem, per una banda, amb l'estadi preharmonia, representat per la varietat limítrofa de Nules, i, per una altra, amb la varietat postharmonia típica dels parlants joves de Borriana.

L'objectiu del treball és investigar com els valors formàntics de les vocals tòniques i posttòniques de les varietats estudiades interactuen entre si. En aquest sentit, comprovarem que els parlants grans de Borriana presenten harmonia vocàlica del tret Labial des d'una /'ɔ/ tònica fins a les vocals finals posttòniques, mentre que les varietats de Nules i dels joves de Borriana només mostren nivells de coarticulació elevats en aquest mateix context: i.e. la pronúncia de la vocal *a* s'aproxima a la de la vocal labial, però no arriba a ser igual.

El segon objectiu del treball és demostrar que és possible establir una línia cronològica en els processos d'assimilació que afecten la vocal baixa àtona, amb diferents fases que anirien des de les varietats i els contextos en què no hi ha cap canvi fins a varietats com la dels parlants grans de Borriana, amb assimilació total de la vocal baixa a la vocal labial prèvia; en el camí, trobaríem estadis intermedis amb processos d'assimilació menys generals o menys intensos. Per completar la línia diacrònica, descriurem breument una varietat diferent, en què l'harmonia del tret Labial ha deixat de ser un procés amb condicionaments fonològics i s'ha fossilitzat: la varietat de la Canyada de Biar, pertanyent al dialecte alacantí.

METODOLOGIA DE L'ESTUDI

Per realitzar el nostre estudi, hem analitzat dades corresponents a 8 homes de tres varietats diferents: la varietat dels parlants de Nules, la varietat dels parlants grans de Borriana (abreujada, quan s'escau, com a «varietat Borriana_{Grans}») i la varietat dels joves de Borriana (abreujada com a «varietat Borriana_{Joves}»). Els informants de les varietats de Nules i Borriana_{Grans} tenien entre 43 i 65 anys i, crucialment, no havien cursat estudis de valencià; es va seleccionar aquest perfil amb la intenció d'obtenir una mostra genuïna de la parla d'aquests pobles. Per a l'estudi de la parla dels joves de Borriana, triàrem 8 estudiants de batxillerat, entre 16 i 18 anys, i, per tant, amb estudis en valencià. En tots els casos, i per aconseguir una parla no contaminada per la pronúncia de l'enquestador, es presentava als subjectes una oració en castellà, que contenia la paraula o seqüència que ens interessava (per exemple, *pistola* en la frase *Tiene una pistola, pero pequeña*), i se'ls demanava que la digueren en valencià (això és, *Té una pistola, però xicoteta*).

Les seqüències analitzades presentaven, en primer lloc, una vocal /a/ àtona final en el context neutre il·lustrat per *sala* /sal + a/. Aquest context es pot considerar neutre perquè les dues vocals tenen les mateixes especificacions d'entrada i, per tant, la vocal tònica no pot impregnar la vocal final amb un

punt d'articulació distint. En els mots estudiats, la vocal baixa apareixia també darrere de les vocals mitjanes obertes tòniques. En primer lloc, en el context considerat en la bibliografia com a típicament harmònic: en síl·labes contigües dins de la paraula, com en *pistola* /pistol + a/ o *tela* /tel + a/. I, en segon lloc, en dos contextos no típicament harmònics: per una banda, en síl·labes adjacents, però separades per un límit morfològic menor, un límit de clíctic (indicat amb el símbol #), com en *dissol-la* /disol#la/ o *perd-la* /perd#la/, i, per l'altra, en síl·labes adjacents, però separades per un límit morfològic major, un límit de paraula (indicat amb el símbol ##), com en *dissol la farina* /disol##la#farina/ o *perd la clau* /perd##la#klaw/. En els dos darrers contextos no esperàvem que hi haguera efectes assimilatoris significatius; les dades palesen, però, que hi pot haver més variació de la prevista inicialment per la bibliografia. Amb l'objectiu de tenir uns valors de referència per fer les comparacions, les vocals mitjanes obertes van ser gravades també en un context neutre, sense influència d'una vocal baixa en la síl·laba següent, en mots oxítons com *sol* /sol/ o *cel* /sel/.

Per a cada context, es van recollir dos exemples amb mots diferents (si n'hi ha): p. ex., *sala* i *Sara* per al context /sal + a/. En la mesura de les possibilitats, les vocals se situaven en el mateix entorn consonàntic en tots els casos: la vocal tònica era precedida per una obstruent coronal sorda i seguida per una consonant coronal líquida, com en *pistola* o *cassola*. També es va controlar l'entorn mètric: les síl·labes que precedeixen la vocal tònica i les que segueixen la vocal baixa posttònica eren generalment àtones. Els mots estudiats se situaven al final d'un sintagma fonològic, bé dins de la frase, com en *Té una pistola, però xicoteta*, bé al final de la frase, com en *Això és una pistola*. La diferència entre les dues posicions és irrellevant per a l'assimilació, de manera que ens limitarem a presentar aquí les ocurrencies situades dins de la frase.

Les frases van ser gravades en una habitació silenciosa, normalment a la casa dels subjectes enquestats, en el cas de les persones adultes, i a l'Institut d'Educació Secundària Jaume I de Borriana, en el cas dels participants joves d'aquesta localitat. Les entrevistes es van fer amb micròfon cardioide i de condensador (AKG C520L), usant una gravadora digital (Zoom H4), amb una freqüència de mostreig de 48 kHz i una qualitat de 24 bits.

Pel que fa a l'anàlisi de les dades, l'inici i el final de les vocals van ser identificats manualment amb l'ajut del programa Praat (Boersma, 2001; Boersma i Weenink, 2014). Llavors, es va dissenyar un arxiu d'ordres de Praat per extraure automàticament els trets acústics que ens interessaven de les vocals: la durada de la vocal, i la intensitat i els valors dels formants en el punt central de cada segment. Amb els valors obtinguts, es van fer diferents tests esta-

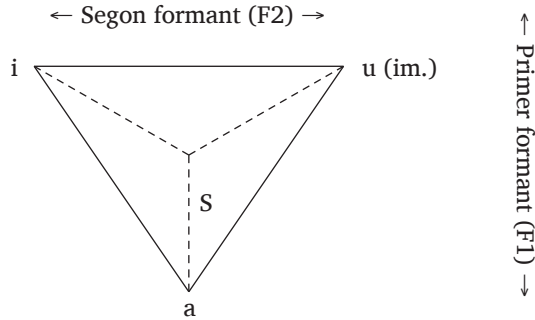
dístics —bàsicament, proves Anova i proves *t*— amb el programa SPSS (IBM Corp., 2010).

En l'anàlisi dels formants de les vocals, en comptes d'utilitzar els valors bruts reals, vam normalitzar aquests valors seguint el procediment *S-centroid* de Watt i Fabricius (2002). Quan es comparen vocals de diferents parlants, el principal inconvenient es deriva del fet que la mida de la cavitat oral de cada individu afecta els valors dels formants de les vocals d'una manera no necessàriament rellevant per a l'anàlisi: així, per exemple, per a una mateixa vocal els homes presenten habitualment valors del primer formant més baixos que els de les dones. En el nostre estudi en particular, aquest efecte no distorsionava especialment les dades brutes, ja que havíem seleccionat, justament per mitigar-lo, una població homogènia pel que fa al sexe. Amb tot, com que fins i tot en poblacions bastant homogènies s'observen diferències degudes a la fisonomia dels subjectes, vam estimar que era convenient filtrar els valors, és a dir, normalitzar-los, de manera que aquesta influència no interferirà en l'estudi.

El mètode de normalització de Watt i Fabricius (2002) es basa en el fet que, malgrat que cada parlant pot tenir valors absoluts diferents per al primer i per al segon formant de cada vocal, les distàncies entre aquests valors solen ser proporcionals. Això significa que, si el primer formant d'una vocal d'un individu és superior al de la mateixa vocal d'un altre en una proporció qualsevol, els altres parells de vocals solen estar separats en una proporció semblant a la del parell de referència. Aprofitant aquesta propietat, si en comptes de treballar directament amb els valors reals dels formants de les vocals, treballem amb les proporcions que separen aquests valors, les dades esdevenen més homogènies i són més fàcils de comparar.

Vegem breument en què consisteix el mètode. Per començar, es defineix un plànol en què, com mostrem en (4), l'eix vertical correspon al primer formant i l'eix horitzontal, al segon. Per a cada subjecte es defineix aleshores un triangle els vèrtexs del qual corresponen als valors formàntics de la vocal /i/ del parlant, de la vocal /a/ del parlant i d'una vocal /u/ imaginària, amb un primer formant que coincideix amb el primer formant de la vocal /i/ del parlant i amb un segon formant idèntic al primer (no s'agafa directament la /u/ del parlant perquè busquem un triangle, no un trapezi, encara que els resultats s'homogeneïtzarien també amb un trapezi). A continuació, es calculen els valors dels formants corresponents al punt central del triangle (S), que s'obtenen fent la mitjana del primer formant i del segon formant de tots els vèrtexs.

(4) Mètode de normalització de Watt i Fabricius (2002)

Una vegada definit el punt central del triangle (S) per a un individu concret, els valors normalitzats de les vocals d'aquest parlant s'obtenen dividint el valor real dels formants de cada vocal pel valor corresponent del punt central del triangle. Com que se suposa que la distorsió provocada per la cavitat oral sobre els valors dels formants es troba tant en el numerador —en el valor original de la vocal— com en el denominador de l'equació —en el valor amitjanat del punt central del triangle—, aquest efecte desapareix i obtenim valors normalitzats per a cada parlant, perfectament comparables amb els valors normalitzats dels altres subjectes —i no gaire difícils d'interpretar, com mostrem a continuació.

En (5) il·lustrem el resultat del procediment amb els valors finals de tres vocals del parlant 4 de la varietat de Nules. El punt central S, que aproximadament correspon a la vocal neutra [ə], té sempre els valors (1, 1); aquests valors correspondrien a una vocal ni baixa ni alta, ni palatal ni labial. Prenent com a referència aquest punt central, com més baixa el valor del primer formant de 1, més tancada és la vocal; per contra, com més puja el valor, més oberta és la vocal: per exemple, en aquest cas, la vocal [i] de *tira* i la vocal [u] de *dura* presenten primers formants amb un valor normalitzat de 0,73 i 0,89, respectivament, i la vocal [a] de *Sara*, un valor de 1,49. Pel que fa al segon formant, les vocals palatals tenen valors més alts que 1, i les labials, més baixos: en aquest cas, la [i] té un valor de 1,75, i la [u], de 0,71; la vocal baixa, que es pot considerar central, té un valor de 1,02, pròxim a 1.

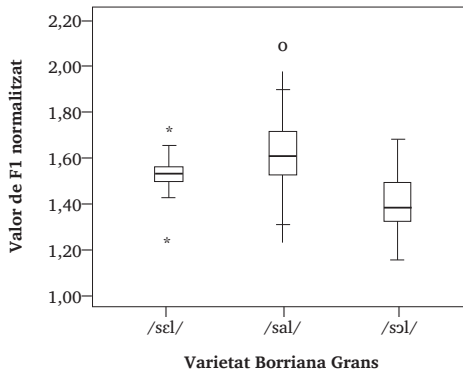

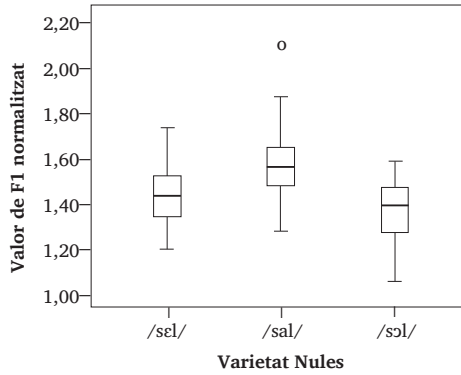
de les vocals mitjanes dels parlants d'aquesta varietat i dels de la varietat pre-harmònica de Nules; en particular, la vocal labial /ɔ/ hauria de presentar a Borriana_{Grans} un grau d'obertura més similar al de la vocal baixa que no la vocal palatal /ɛ/.

Per comprovar la validesa d'aquesta hipòtesi, comencem amb l'exposició del patró bàsic de les tres vocals considerades. Generalment, s'accepta que les dues vocals mitjanes obertes /ɛ/ i /ɔ/ i la vocal baixa /a/ presenten un contrast d'altura: /a/ té el tret [+Baix] i les vocals mitjanes el tret [-Baix] (cf. Bonet i Lloret, 1998 i, en una formalització lleugerament diferent, Wheeler, 2005). La realització d'aquestes vocals en oxítons reflecteix aquest contrast: com es pot comprovar en el gràfic de (6), referit a Borriana_{Grans}, i en el de (7), referit a Nules, la vocal [a] presenta un primer formant més alt que les vocals mitjanes —i.e. un grau major d'obertura— i, amb alguns detalls menors, el valor d'aquest primer formant en les dues vocals mitjanes obertes és més baix i pràcticament equivalent [Borriana_{Grans}: $F(2, 45) = 9,300$, $p < 0,001$; Nules: $F(2, 45) = 8,125$, $p = 0,001$]. (A partir d'aquest gràfic, la paraula utilitzada com a etiqueta il·lustra el context complet: així, /sɛl/ es refereix als valors de *cel* i de *cert*; en paraules de més d'una síl·laba, la vocal a la qual ens referim s'indica en majúscules.)

(6) Comparació dels valors normalitzats de F1 en oxítons (varietat Borriana_{Grans})

(7) Comparació dels valors normalitzats de F1 en oxítons (varietat Nules)

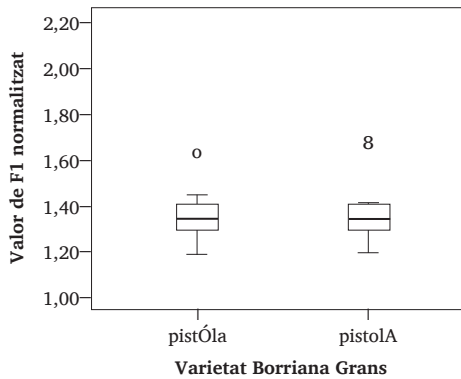

Fins ací, doncs, no hi ha distincions remarcables respecte de l'altura que justifiquen el diferent comportament de les dues varietats, ja que la distància entre les vocals mitjanes i la vocal baixa és pràcticament equivalent en els dos casos. Encara més, si el factor de la proximitat en l'altura fóra determinant per a la igualació total de les vocals, esperaríem assimilació amb la vocal mitjana anterior /ɛ/, que és lleugerament més oberta que no la /ɔ/ i, per tant, es troba més a prop de la vocal baixa (aquesta peculiaritat de la vocal /ɛ/ ja havia estat assenyalada per Carrera i Fernández, 2005 i Herrero, 2010, entre altres; les dades de Recasens i Espinosa, 2006, 2009 indiquen, en canvi, que en altres varietats la vocal mitjana labial pot ser la més oberta).

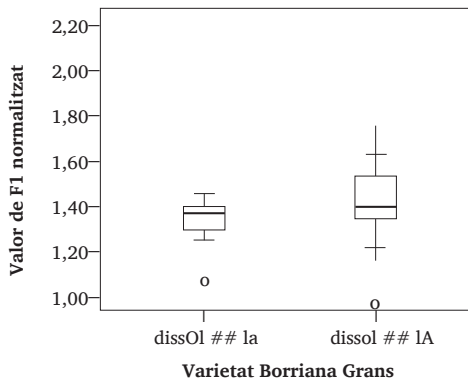
Tot i la inexistència de diferències evidents entre les vocals mitjanes en el context de referència, encara hi podria haver alguna distinció en altres entorns que justificara l'assimilació amb la vocal /ɔ/ i la manca d'assimilació amb la vocal /ɛ/. En contextos harmònics, és a dir, quan una vocal mitjana oberta tònica, com en *pistola* o *tela*, és seguida per una vocal baixa, el contrast d'altura entre les vocals mitjanes obertes i la vocal baixa final sol desaparèixer sempre, puix que el valor del primer formant de la vocal baixa tendeix a igualar-se amb el de la vocal precedent, o, dit en altres mots, sembla com si la vocal tònica estenguera la seua especificació d'obertura a la vocal baixa. Una altra vegada, però, quan s'avaluen els distints entorns harmònics, seguim sense observar diferències rellevants ni entre les dues vocals mitjanes ni entre les dues varietats considerades. Tenint en compte que les dues varietats presenten un comportament semblant, només il·lustrem gràficament aquest punt amb la varietat Borriana_{Grans}. Com es pot veure en (8), el context *pistola* presenta un anivellament total de l'altura entre la vocal tònica i la posttònica, absolutament previsible en un escenari harmònic com el de la varietat Borriana_{Grans}. Tanmateix, el gràfic

de (9) mostra que la igualació d'altura entre les dues vocals és independent de l'anivellament de color, ja que es produeix també quan no hi ha assimilació total del segon formant, com en *dissol la farina*. (L'anivellament del primer formant, sense assimilació total, s'observa també en la varietat de Nules, tant a dintre del mot, en el context *pistola*, com entre mots, en el context *dissol la farina*.)

- (8) Comparació dels valors normalitzats de F1 en el context *pistola* (varietat Borriana_{Grans})

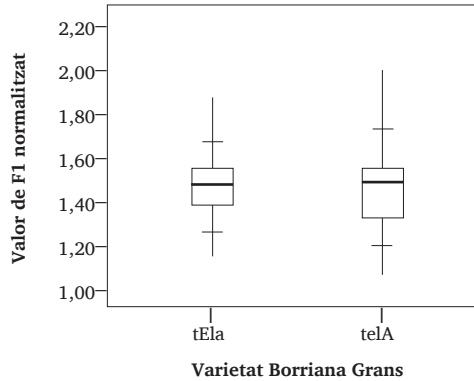

- (9) Comparació dels valors normalitzats de F1 en el context *dissol-la* (varietat Borriana_{Grans})

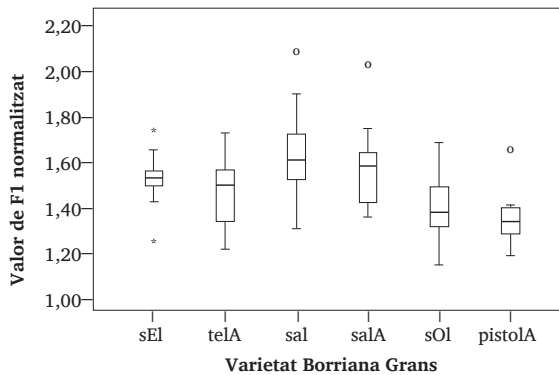
Per tant, observem una igualació de F1 entre la vocal labial tònica i la post-tònica fins i tot en absència d'assimilació total, com en (10). Encara més, el gràfic de (11) indica que a Borriana_{Grans} hi ha igualació de l'altura també quan ni tan sols hi ha assimilació parcial dels trets de color, com en el context *tela* (igual que abans, Nules replica el patró d'aquesta varietat).

(10) Comparació dels valors normalitzats de F1 en el context *tela* (varietat Borriana_{Grans})

En conjunt, l'anivellament d'altura entre la vocal baixa final i les vocals tòniques es troba tan generalitzat que, com mostra el gràfic de (11), el primer formant de la vocal baixa en els contextos *tela*, *sala* i *pistola* pràcticament coincideix amb el valor de les vocals tòniques en oxítons finals, en els entorns *cel*, *sal* i *sol* (ja il·lustrats prèviament a (6)).

(11) Comparació dels valors normalitzats de F1 entre les vocals tòniques dels oxítons i les vocals baixes posttòniques dels paroxítons (varietat Borriana_{Grans})

De la igualació de l'altura en cada entorn potencialment harmònic a Borriana_{Grans} i a Nules, podem concloure que aquest anivellament és independent de l'harmonia de color, de punt d'articulació, i que és possiblement previ a la igualació de F2. És a dir, la coincidència d'altura entre les dues vocals en contextos assimilatoris no seria un efecte paràsit de l'assimilació de F2 (contra el

que es pressuposa a Jiménez, 1998). Tangencialment, els anivellaments esmentats podrien donar suport a la idea que la proximitat d'altura afavoreix l'anivellament de F2, encara que, com veiem, no deu ser l'únic factor en joc, ja que l'altura s'igualava en contextos amb assimilació i sense i en varietats que presenten graus d'assimilació diferents.

L'ordenació temporal dels canvis en els formants, amb modificacions de F1 prèvies als canvis de F2 (en el context *tela*, si més no), és, d'altra banda, tipològicament rellevant, perquè el cas valencià apareixia com a peculiar dintre dels processos harmònics peninsulars, ja que afectava primàriament el punt d'articulació, el segon formant, i només canviava l'obertura col·lateralment. Les dades presentades indiquen que, com en altres processos de la Península, hi ha en valencià primer canvis en l'altura, un tret suposadament més perifèric —i inestable— del sistema. L'harmonia vocàlica del valencià afectaria a més els trets de color, normalment considerats més centrals i estables.

EL CAMÍ CAP A L'HARMONIA: CANVIS EN F2

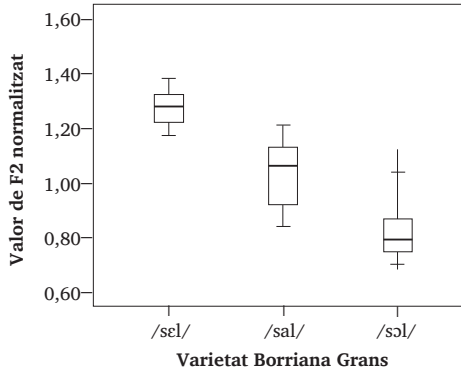
En la discussió de les dades referides a la igualació del segon formant vocàlic, seguirem les diferents fases que solen presentar els canvis fonològics (cf., entre altres, Bermúdez-Otero, 2007; Hualde, 2011). Així, descriurem primer els contextos neutres, que no presenten canvis o que, com en el context il·lustrat per *tela*, només presenten canvis esporàdics. Seguidament, repassarem les característiques de la convencionalització del procés de coarticulació, exemplificat per Nules, per continuar amb les propietats del següent estadi: el patró fonològic dels parlants grans de Borriana. Defensarem que la varietat parlada pels joves de Borriana suposa una regressió parcial a l'estadi coarticulatori de Nules i tancarem l'exposició presentant la varietat amb harmonia vocàlica fossilitzada de la Canyada de Biar, que tanca el cicle vital del canvi fonològic.

El punt de partida: canvis esporàdics

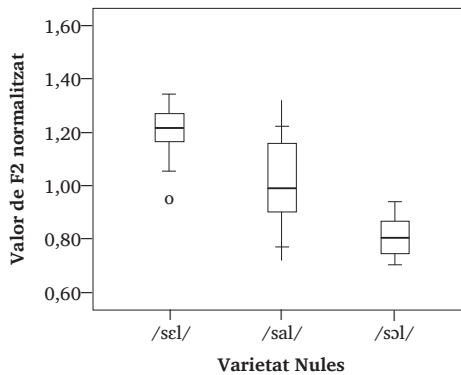
Iniciem l'anàlisi, com abans amb l'estudi de F1, amb les dades relatives als contextos de referència, els oxítons finals. Les tres vocals obertes presenten un contrast de color, és a dir, punt d'articulació, com palesen els gràfics de (12) i de (13), corresponents a Borriana_{Grans} i Nules, respectivament [Borriana_{Grans}: $F(2, 45) = 96,078$, $p < 0,001$; Nules: $F(2, 45) = 55,418$, $p < 0,001$]. La vocal /a/ seria neutra respecte d'aquest tret, amb un valor mitjà de 1,03 a Bor-

riana_{Grans} i de 1,02 a Nules, mentre que /ɛ/ presenta un valor avançat, amb 1,28 i 1,21, respectivament, i /ɔ/ un valor endarrerit, amb 0,81 en les dues varietats (per a la formalització amb trets d'aquestes vocals, coincident en general amb la triple divisió que presentem aquí, veg. Palmada, 1994; Bonet i Lloret, 1998; Wheeler, 2005).

(12) Comparació dels valors normalitzats de F2 en oxítons (varietat Borriana_{Grans})

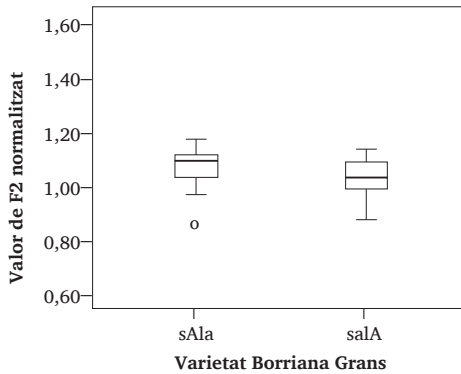
(13) Comparació dels valors normalitzats de F2 en oxítons (varietat Nules)

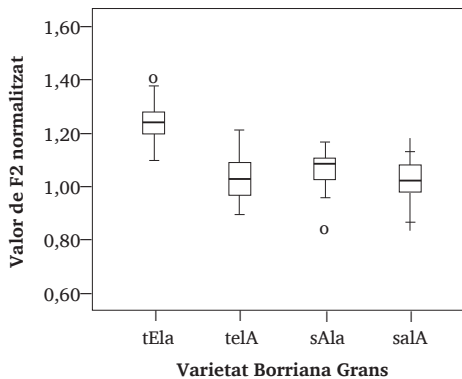
Aquests valors es mantenen en entorns neutres, sense canvis provocats per la interacció amb altres segments o per la reducció vocàlica, com ara els il·lustrats pels mots *sala* i *tela*. Pel que fa al context *sala*, el gràfic de (14) mostra que, efectivament, el segon formant de la vocal final en la varietat Borriana_{Grans} (per a major brevetat, i atesa de nou la coincidència en les dues varietats, exemplificarem els punts d'aquest apartat només amb Borriana_{Grans}) no és diferent

del de la tònica; per tant, no hi ha un procés de neutralització general de /a/ final com a [ɔ] en les varietats estudiades. Tampoc no hi ha assimilació causada per la vocal mitjana oberta anterior /ɛ/ en el context il·lustrat per *tela*: com es pot observar en (15), els valors de la vocal anterior de *tela*, a l'esquerra del gràfic, són clarament diferents dels de les tres vocals baixes de *tela* i de *sala* [Borriona_{Grans}: $F(3, 60) = 26,889$, $p < 0,001$; Nules: $F(3, 60) = 14,699$, $p < 0,001$].

- (14) Comparació dels valors normalitzats de F2 en el context *sala* (varietat Borriona_{Grans})

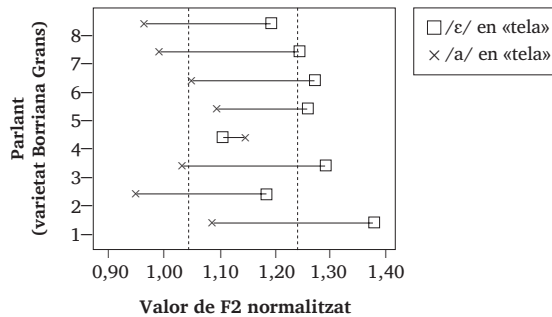
- (15) Comparació dels valors normalitzats de F2 en els contextos *tela* i *sala* (varietat Borriona_{Grans})

La manca d'assimilació general de la vocal baixa en el context *tela* no impedeix que, de tant en tant, aquest segment pugui ser atret al punt d'articulació de la vocal tònica anterior. Aquesta pauta es mostra en el gràfic de (16), en què hem representat els valors del segon formant de les dues vocals del mot

tela per a cadascun dels 8 parlants de la varietat Borriana_{Grans}. Les dues línies verticals, que marquen la mitjana de F2 de les vocals [ɛ] i [a], respectivament, presenten una separació nítida, que es manté, grosso modo, en les vocals de tots els parlants, excepte en la pronúncia del parlant número 4; en aquest cas, ha desaparegut completament la diferència entre els valors de F2 de les dues vocals, és a dir, hi ha hagut una igualació total del segon formant. Aquesta mena d'acostaments, que en el context *tela* de la varietat Borriana_{Grans} apareixen com a esporàdics, podrien actuar, a la llarga, com a llavors per a nous processos harmònics.

(16) Valors normalitzats de F2 en la paraula *tela* (varietat Borriana_{Grans})

La convencionalització del patró: fenomen postlèxic categòric

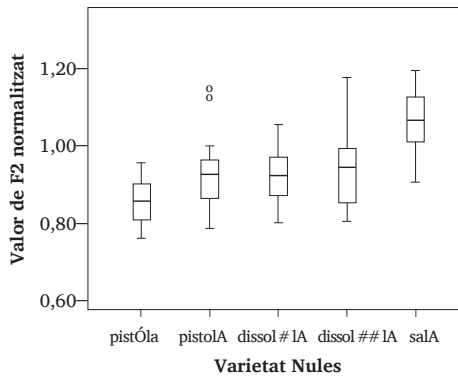
L'apropament ocasional que acabem de descriure a (16) pot esdevenir regular en tots els entorns en què les dues vocals es troben adjacents, com sembla haver-se produït, en les varietats analitzades, quan la vocal baixa àtona és precedida per la vocal labial /ɔ/. La intensitat dels efectes que trobem a Nules i a Borriana_{Grans}, però, és lleugerament diferent. Comencem l'exposició amb la primera varietat, que presenta el grau d'assimilació menor.

Com es pot comprovar en el gràfic de (17), en la varietat de Nules la vocal baixa en el context *pistola* tendeix a realitzar-se en un punt intermedi entre la vocal baixa àtona en l'entorn neutre de *sala* (a la dreta del gràfic) i la vocal labial tònica /ɔ/ de *pistola* (a l'esquerra del gràfic). És important remarcar que aquesta vocal intermèdia és estadísticament diferent de les altres dues vocals esmentades, és a dir, que hi ha un acostament entre les dues vocals de l'entorn *pistola*, però no una igualació total del segon formant [$F(4, 75) = 12,564$, $p < 0,001$]. Si la labialització de la vocal final de *pistola* fóra deguda a la

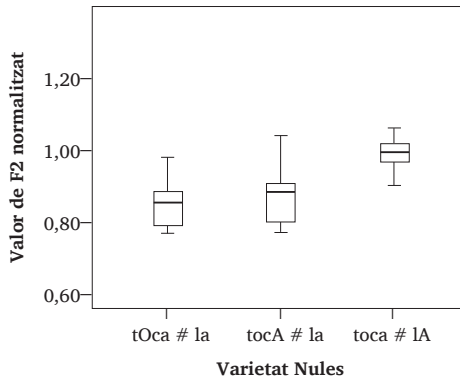
coarticulació amb la vocal labial precedent o, en altres paraules, si es tractara encara d'un procés de natura fonètica (com suggereix Herrero, 2009), l'acostament s'hauria de produir també, amb una intensitat semblant, a través de fronteres morfològiques. I això és exactament el que manifesten les dades: com mostra també el gràfic de (17), els nivells de coarticulació a través d'una frontera de clític, en *dissol-la*, i a través d'una frontera de mot, en *dissol la farina*, són equivalents als nivells que trobem en el context típicament harmònic: l'àmbit del radical, en *pistola*. Es pot suposar, per tant, que en aquesta varietat el procés d'assimilació és encara fonètic i que opera en el nivell postlèxic (presentem un experiment de percepció de les vocals assimilades que corrobora aquesta idea).

(17) Il·lustració del grau d'assimilació de la vocal baixa en els contextos *pistola*, *dissol-la* i *dissol la farina* (varietat Nules)

La vocal final de *pistola* segurament es deslliura l'assimilació total per la prominència relativa de la posició final de paraula que ocupa (cf., p. ex., Barnes, 2006 i Walker, 2011). En comparació, les síl·labes posttòniques internes poden ser considerades com a prosòdicament més febles: per exemple, en una seqüència com *toca-la*, la vocal interna és més breu que les altres dues vocals. Com que suposem que la coarticulació sorgeix com un efecte fonètic, els resultats sobre la vocal posttònica interna, més feble, haurien de ser més intensos. Efectivament, com mostra el gràfic de (18), aquesta vocal experimenta assimilació total a la vocal tònica de la forma verbal, corroborant així els efectes graduals típics dels processos fonètics: a major desnivell perceptiu entre les dues vocals en contacte, major intensitat de l'assimilació. L'harmonia vocàlica, però, no es transmet a la vocal del pronom, que es realitza en un punt semblant a la vocal baixa del context neutre *sala* [$F(2, 45) = 27,147, p < 0,001$].

(18) Comparació dels valors normalitzats de F2 en la seqüència *toca-la* (varietat Nules)

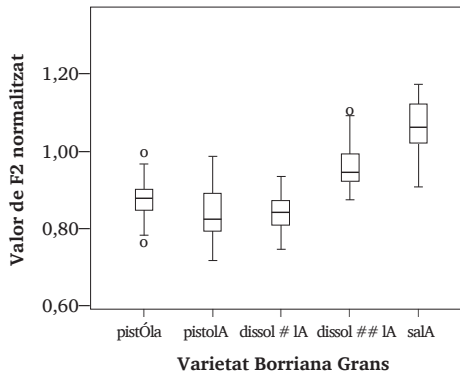
En resum, a Nules trobem coarticulació de la vocal baixa amb la vocal labial /ɔ/ en tots els contextos potencialment harmònics. És a dir, la influència ocasional que observàvem entre les dues vocals en el context *tela* s'ha convencionalitzat en l'entorn *pistola*, de manera que el resultat prototípic de la /a/ en aquest context és una vocal parcialment assimilada, intermèdia entre les vocals baixes tòniques i les vocals no assimilades del context *sala*. Se suposa que el procés encara opera en el nivell fonètic, una hipòtesi congruent amb l'existència d'assimilació total a la vocal tònica quan la vocal baixa és extremament feble.

La fonologització del patró: assimilació total en l'àmbit del mot

El següent pas en l'evolució de l'harmonia vocàlica està representat per la varietat dels parlants grans de Borriana. En aquesta varietat, el fenomen d'assimilació es divideix en dos processos, amb una intensitat diferent i també amb contextos d'aplicació diferents. En l'àmbit del mot, a partir de realitzacions de la vocal baixa molt pròximes a les de la vocal tònica labial com les que hem descrit per a Nules en el gràfic de (17), la coarticulació —assimilació parcial— ha estat substituïda per un procés d'assimilació total —d'harmonia vocàlica. En el gràfic de (19) es pot comprovar que la vocal final de *pistola* presenta un anivellament total amb la vocal labial tònica, a l'esquerra del gràfic. Aquesta igualació afecta en la mateixa mida la vocal final en el context *dissol-la*, amb una frontera de clíctic, encara que sospitem que hi podria haver més variació en aquest context (a Borriana mateix i, ben segur, en altres varietats; cf. Herrero i

Jiménez, 2011a, 2011b; Soler, 2013). L'assimilació a la vocal tònica és tan intensa que, en tots dos contextos (*pistola* i *dissol-la*), el valor del segon formant en les vocals modificades és fins i tot més baix que no pas el de la vocal labial tònica original, un fet que concorda amb el patró de variació del segon formant en les dues vocals baixes del context *sala* (cf. (14)). El mateix gràfic de (19) corrobora que l'harmonia és, tanmateix, sensible a la presència de fronteres morfològiques majors: entre paraules, en *dissol la farina*, la vocal de l'article no s'assimila totalment, sinó que seguim trobant-hi, com en la varietat de Nules, efectes coarticulatoris d'abast considerable, és a dir, vocals assimilades parcialment: per això, la realització de la vocal de l'article *la* se situa en un punt intermedi entre la vocal harmonitzada de *pistola*, a l'esquerra del gràfic, i la vocal baixa en el context neutre de *sala*, a la dreta, de les quals és estadísticament diferent [$F(4, 75) = 37,067, p < 0,001$].

(19) Il·lustració del grau d'assimilació de la vocal baixa en els contextos *pistola*, *dissol-la* i *dissol la farina* (varietat Borriana_{Grans})

Tan a prop de Borriana, tan lluny: categorització de les vocals assimilades

En els dos punts anteriors hem descrit com un fenomen que opera a Nules en tots els àmbits, sense restriccions morfològiques, s'escindeix en dos processos amb un abast diferent, lèxic i postlèxic, a la varietat Borriana_{Grans}. Per justificar aquesta divisió, la nostra hipòtesi de partida és que, tot i que alguns al·lòfons de la vocal baixa a Nules estiguen molt a prop de les realitzacions de la vocal tònica labial precedent, els segments parcialment assimilats es poden interpretar encara com a variants de la vocal baixa; en conseqüència, les restriccions

de fidelitat no s'activarien i no bloquejarien el procés ni en l'àmbit lèxic ni en l'àmbit postlèxic. Per contra, les vocals plenament assimilades de la varietat Borriana_{Grans} serien probablement interpretades ja com a variants de la vocal labial /ɔ/, de manera que l'aplicació del procés es bloquejaria entre mots: en aquest context, en seqüències com *dissol la farina*, l'analogia amb altres ocurrences de l'article activaria amb més força les restriccions de fidelitat i evitaria que l'assimilació fóra total. La diferent interpretació dels resultats limitaria, doncs, l'abast de l'assimilació total a l'àmbit lèxic.

Per demostrar aquest punt, vam realitzar un test de resposta forçada amb dues alternatives (*2AFC test*) usant el programa Perceval (André et al., 2003). En l'experiment van participar 19 subjectes nadius, estudiants de Filologia Catalana a la Universitat de València i, per tant, amb coneixements avançats en llengua catalana. Els participants sentiren 48 estímuls, amb una durada de 50ms, i havien de decidir si es tractava d'una vocal baixa com la de *sal* o d'una vocal mitjana labial com la de *sol*. Tots els estímuls estaven extrets del nostre corpus. En concret, vam examinar en l'experiment vocals mitjanes labials tòniques de Nules, de l'entorn *pistola*; vocals baixes àtones de Nules, de l'entorn *sala*; vocals baixes àtones coarticulades de Nules, de l'entorn *pistola*, i vocals baixes àtones harmonitzades de Borriana_{Grans}, de l'entorn *pistola*. Dels 16 exemplars de cada entorn presents en el corpus, vam triar els segments amb els valors normalitzats del segon formant just per baix (2 exemplars) o per damunt (2 exemplars) de la mediana del grup; vam obtenir així un total de 16 elements per avaluar.

En el gràfic de (20) representem els valors normalitzats de les 16 vocals identificades pels participants. Pel que respecta a les vocals no dubtoses —les labials tòniques de l'entorn *pistola* i les vocals baixes àtones de l'entorn *sala* de Nules—, esperàvem que els subjectes les assignaren majoritàriament a la interpretació correcta. Teníem més dubtes respecte de la valoració de les vocals coarticulades i de les vocals harmonitzades. Considerant la posició en el quadre de (20) de les vocals harmonitzades, amb valors del segon formant inferiors fins i tot als de les vocals labials originals, prevéiem que també serien interpretades com a variants de la vocal labial /ɔ/. En el cas de les vocals coarticulades de *pistola* de Nules, amb una separació mínima respecte de les vocals labials tòniques de l'entorn *pistola*, no semblava probable que foren interpretades com a vocals baixes; de tota manera, perquè la nostra hipòtesi de partida fóra correcta, només necessitàvem que, almenys, reberen una interpretació diferent de la de les vocals baixes harmonitzades de l'entorn *pistola* de Borriana_{Grans}.

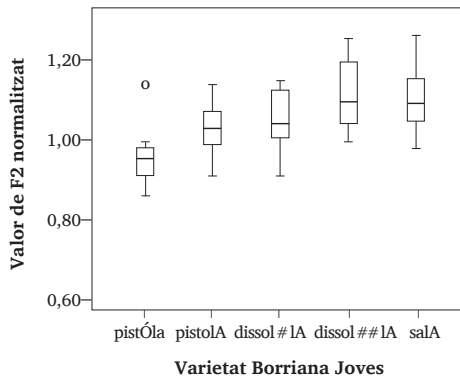

La diferent categorització de les vocals finals de l'entorn *pistola* a Nules i a Borriana_{Grans}, malgrat que presenten uns valors formàntics similars, pot tenir, com hem assenyalat abans, un paper fonamental en la reducció del domini d'aplicació de l'harmonia: les vocals baixes que pertanyen a una paraula diferent (articles, per exemple) tendrien a mostrar majors efectes de fidelitat (per l'analogia amb la realització amb [a] en altres contextos), mentre que les vocals baixes pertanyents a la paraula, sense influència analògica directa d'altres realitzacions, tendrien a assimilar-se completament. En canvi, les restriccions de fidelitat no limitarien la coarticulació, atés que, en últim terme, el resultat d'aquest procés se segueix interpretant com una vocal baixa.

Desfent el camí: la varietat dels joves de Borriana

Malgrat que l'harmonia vocàlica no siga un fenomen estigmatitzat ni estiga retrocedint en valencià, sí que es troba en regressió en la parla dels joves de Borriana. La desaparició de l'assimilació total ens dóna l'oportunitat d'estudiar si aquests parlants tornen a un estadi amb coarticulació generalitzada, com l'estadi representat per Nules, o si fins i tot s'elimina la possibilitat d'assimilació parcial. Les dades apunten a un retorn parcial a l'estadi amb coarticulació generalitzada de Nules. En efecte, com es pot veure en el gràfic de (22), en el nivell del mot s'observen efectes coarticulatoris elevats —i.e. un acostament de la vocal baixa final a la vocal labial—, tant a través de límits de morfema, en *pistola*, com a través de fronteres de clític, en *dissol-la*. Entre paraules, en *dissol la farina*, en canvi, fins i tot la coarticulació deixa d'operar regularment; és a dir, la vocal de l'article no és diferent de la vocal baixa de l'entorn *sala* [$F(4, 75) = 12,153, p < 0,001$].

(22) Il·lustració del grau d'assimilació de la vocal baixa en els contextos *pistola*, *dissol-la* i *dissol la farina* (varietat Borriana_{Joves})

Sembla, per tant, que en l'intent d'eliminar les traces d'harmonia, els joves de Borriana han retrocedit una mica més enllà de l'estadi de coarticulació propi de Nules. Entre els factors que haurien afavorit aquesta regressió, hi hauria la major familiaritat amb l'ortografia del català d'aquest sector de població; la influència analògica d'altres contextos en què la terminació *-a*, com a marca de femení o com a forma verbal, és pronunciada com a [a], i, en últim terme, la presència, en tots els grups d'edat, de parlants no harmònics i elements harmonitzats parcialment (cf. Saborit, 1998; Herrero i Jiménez, 2013).

Al final del camí: lexicalització de l'harmonia a la Canyada de Biar

Observant el comportament dels joves de Borriana, no esperem que, un cop es complete el procés d'eliminació de l'assimilació total entre aquests parlants, queden formes residuals amb harmonia vocàlica fossilitzada, sobretot per l'efecte paradigmàtic de la terminació /a/. Tanmateix, la lexicalització del patró, que correspondria a l'últim estadi en el cicle vital dels processos fonològics (cf. Bermúdez-Otero, 2007; Hualde, 2011), és exemplificada per la varietat de la Canyada de Biar, pertanyent a l'alacantí (cf. Colomina, 1985; Hualde, 1996; Jiménez, 1998).

En aquesta varietat, la vocal mitjana oberta labial /ɔ/ es converteix en tancada, de manera que es confon en tots els contextos amb la vocal mitjana tancada subjacent: com a resultat d'aquest procés, paraules com *ossos* i *óssos* esdevenen homònimes: [ˈosos]. En paraules amb harmonia vocàlica, com *dona* o *mòlta*, el procés de neutralització afecta tant les vocals obertes tòniques subjacents com les vocals finals harmonitzades: per tant, aquestes dues paraules es pronuncien com a [ˈdono] i [ˈmolto], respectivament. D'aquesta manera, contrastos que abans es basaven en l'obertura i en l'harmonia vocàlica, com el contrast *dona* [ˈdɔnɔ] vs. *dóna* [ˈdona], ara depenen completament de l'harmonia vocàlica fossilitzada: cf. *dona* [ˈdono] vs. *dóna* [ˈdona]. Com que la regla d'assimilació ja no és productiva, perquè no queden vocals mitjanes obertes que desencadenen el procés, les formes prèviament harmonitzades han esdevingut opaques, tancant, així, el cicle vital de l'harmonia vocàlica.

CONCLUSIONS: EL CICLE VITAL DE L'HARMONIA VOCÀLICA

El quadre de (23) presenta un sumari de l'evolució temporal de l'assimilació total del punt d'articulació, és a dir, de la igualació del segon formant en les

vocals. Abans de comentar els canvis en el punt d'articulació, però, és important subratllar que el grau d'obertura —les diferències d'altura— entre les tres vocals obertes no semblen restringir la seua capacitat de desencadenar o d'experimentar assimilació ni tampoc semblen determinar el grau d'assimilació que les varietats estudiades permeten: Nules i Borriana presenten contrastos d'altura equivalents en paraules oxítones, que es neutralitzen de manera semblant en els contextos potencialment harmònics de les dues varietats; per tant, no hi ha cap diferència de partida en l'obertura de les vocals de Nules i de Borriana que justifique les divergències detectades en l'assimilació del segon formant.

(23) Resum dels canvis en l'assimilació de les vocals baixes àtones:

1. Contextos sense canvis: totes les varietats, context *sala*
2. Contextos amb canvis esporàdics: totes les varietats, context *tela*
3. Convencionalització del canvi: Nules, context ɔ_a
4. Fonologització, I: Borriana_{Grans}, context ɔ_a , nivell del mot
5. Fonologització, II: Borriana_{Grans} (alguns parlants), context ɔ_a , nivell del radical
6. Lexicalització: la Canyada de Biar, context ɔ_a

Pel que fa als canvis en el punt d'articulació, el comportament de les varietats estudiades permet, efectivament, traçar una trajectòria que va des dels contextos sense canvis (context *sala*, estadi 1) o amb canvis esporàdics (context *tela*, estadi 2) fins als contextos que presenten assimilació total en el nivell del mot, com en la varietat Borriana_{Grans} (estadi 4). La varietat de Nules (estadi 3) presenta un patró típicament fonètic: la coarticulació amb la vocal labial no és sensible a la presència de dominis morfològics, és a dir, qualsevol vocal en un context potencialment harmònic, com en *pistola* o *dissol la farina*, s'assimila parcialment; i, a més, l'assimilació és més intensa quan la prominència del desencadenant i del blanc està particularment desnivellada, com en les dues primeres vocals de la seqüència *toca-la*.

Per contra, la varietat Borriana_{Grans} (estadi 4) presenta assimilació total, però només en el nivell del mot, és a dir, el procés és sensible als dominis morfològics: sols afecta les vocals baixes situades dintre del radical, en *pistola*, o en un pronom clític, en *dissol-la*. Entre paraules, en *dissol la farina*, trobem índexs de coarticulació elevats, com en tots els contextos de Nules (estadi 3). La reducció del domini de l'assimilació des de l'estadi coarticulatori de Nules (estadi 3) fins a l'estadi harmònic de la varietat Borriana_{Grans} (estadi 4) es deu probablement

a una interpretació diferent de les vocals assimilades: encara una vocal baixa a Nules vs. ja una vocal labial a Borriana_{Grans}.

De tant en tant, alguns parlants de la varietat Borriana_{Grans} semblen limitar l'harmonia al nivell del radical, però, en conjunt, el procés no es veu afectat per la presència d'una frontera de clític (cf. Herrero i Jiménez, 2011a, 2011b). Tanmateix, és més que probable que existisquen altres varietats que limiten l'harmonia a les vocals que pertanyen al radical (estadi 5), com ocorre, per exemple, amb l'harmonia del tret Anterior a la varietat de Barxeta (Soler, 2013).

La parla dels joves de Borriana, d'altra banda, mostra una regressió parcial a l'estadi fonètic de Nules (estadi 3), basada sobretot en factors sociolingüístics i analògics. Finalment, el darrer estadi en el cicle vital de l'harmonia vocàlica, la lexicalització (estadi 6), es documenta en la varietat de la Canyada de Biar, en què les formes harmòniques s'han fossilitzat i s'han convertit en opaques. Les dades, doncs, ens permeten exemplificar totes les passes típiques dels processos fonològics, des de l'origen del canvi fins a la desaparició.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANDRÉ, Carine; GHIO, Alain; CAVÉ, Christian; TESTON, Bernard (2003). «PERCEVAL: A Computer-Driven System for Experimentation on Auditory and Visual Perception». A: Solé, Maria-Josep; Recasens, Daniel; Romero, Joaquín (ed.). *Proceedings of 15th International Congress of Phonetic Sciences (ICPhS-03 Barcelona, Spain)*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, pàg. 1421-1424. Programari disponible a <http://aune.lpl.univ-aix.fr/~lpldev/perceval/index.html>.
- BARNES, Jonathan (2006). *Strength and weakness at the interface*. Berlín/Nova York: Mouton de Gruyter.
- BERMÚDEZ-OTERO, Ricardo (2007). «Diachronic phonology». A: De Lacy, Paul (ed.). *The Cambridge Handbook of Phonology*, pàg. 497-517. Cambridge: Cambridge University Press.
- BOERSMA, Paul (2001). «Praat, a system for doing phonetics by computer». *Glott international*, vol. 5, pàg. 341-345.
- BOERSMA, Paul; WEENINK, David (2014). *Praat: doing phonetics by computer*. Version 5.3.63, 24 gener 2014. Amsterdam: University of Amsterdam. Disponible a www.praat.org.
- BONET, Eulàlia; LLORET, Maria-Rosa (1998). *Fonologia catalana*. Barcelona: Ariel.
- CARRERA, Josefina; FERNÁNDEZ, Anna Maria (2005). *Vocals mitjanes tòniques del català: estudi contrastiu interdialectal*. Barcelona: Horsori.
- CASANOVA, Emili (1997). «Estigmatització i canvi lingüístic: la neutralització de la /a/ àtona final en -o a la Vall d'Albaida». A: Talens, Josep; Casanova, Emili (ed.).

- Actes del Primer Congrés d'Estudis de la Vall d'Albaida*, pàg. 159-177. València: Diputació de València / Institut d'Estudis de la Vall d'Albaida.
- COLOMINA, Jordi (1985). *L'alacantí: Un estudi sobre la variació lingüística*. Alacant: Institut d'Estudis Joan Gil-Albert / Diputació Provincial d'Alacant.
- HERRERO, Ricard (2008). *Les vocals tòniques de l'harmonia vocàlica del valencià: paràmetres des de la fonètica acústica*. Treball final de màster, Universitat de València.
- HERRERO, Ricard (2009). «Anàlisi formàtica de la coarticulació V-a-V en valencià septentrional». Comunicació presentada al XXIV Encuentro Internacional de la Asociación de Jóvenes Lingüistas, Universitat Autònoma de Barcelona. Disponible a www.ub.edu/lincat/comunicacions.
- HERRERO, Ricard (2010). «Anàlisi instrumental de la reducció vocàlica en valencià». Comunicació presentada al XXV Encuentro Internacional de la Asociación de Jóvenes Lingüistas, Universidad de Valladolid. Disponible a www.ub.edu/lincat/comunicacions.
- HERRERO, Ricard; JIMÉNEZ, Jesús (2011a). «Coarticulació i harmonia vocàlica en valencià septentrional». A: Lloret, Maria-Rosa; Pons-Moll, Clàudia (ed.). *Noves aproximacions a la fonologia i la morfologia del català. Volum d'homenatge a Max Wheeler*, pàg. 243-173. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia de València.
- HERRERO, Ricard; JIMÉNEZ, Jesús (2011b). «Vowel harmony and coarticulation in Northern Valencian». Pòster presentat al Phonetics and Phonology in Iberia (PaPI 2011), Universitat Rovira i Virgili. Disponible a www.ub.edu/GEVAD/?cat=12.
- HERRERO, Ricard; JIMÉNEZ, Jesús (2013). «De la articulació a la harmonia vocàlica en valencià». A: Sánchez Miret, Fernando; Recasens, Daniel (ed.). *Studies in phonetics, phonology and sound change in Romance*, pàg. 43-63. Munic: LINCOM Europa.
- HUALDE, José Ignacio (1996). «Sobre el concepte de derivació fonològica: alguns fenòmens vocàlics en basc i en català». *Caplletra*, vol. 19, pàg. 65-80.
- HUALDE, José Ignacio (2011). «Sound change». A: Van Oostendorp, Marc; Ewen, Colin J.; Hume, Elizabeth; Rice, Keren (ed.), *The Blackwell Companion to Phonology*, vol. IV, pàg. 2214-2235. Malden/Oxford: Wiley-Blackwell.
- IBM CORP. (2010). *IBM SPSS Statistics for Windows*. Versió 19.0. Armonk, NY: IBM Corp.
- JIMÉNEZ, Jesús (1998). «Valencian vowel harmony». *Rivista di Linguistica*, vol. 10, pàg. 137-161.
- JIMÉNEZ, Jesús (2001). «L'harmonia vocàlica en valencià». A: Bover i Font, August; Lloret, Maria-Rosa; Vidal-Tibitts, Mercè (ed.). *Actes del Novè Colloqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica. (Selected Proceedings.) Barcelona, 1998*, pàg. 217-244. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- JIMÉNEZ, Jesús (2002). «Altres fenòmens vocàlics en el mot». A: Solà, Joan; Lloret, Maria-Rosa; Mascaró, Joan; Pérez Saldanya, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1, pàg. 171-194. Barcelona: Empúries.

- JIMÉNEZ, Jesús; LLORET, Maria-Rosa (2011). «Harmonia vocàlica: paràmetres i variació». *Estudis Romànics*, vol. XXXIII, pàg. 33-53.
- PALMADA, Blanca (1994). *La fonologia del català. Els principis generals i la variació*. Bellaterra: Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- RECASSENS, Daniel (1991). *Fonètica descriptiva del català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- RECASSENS, Daniel; ESPINOSA, Aina (2006). «Dispersion and variability in Catalan vowels». *Speech Communication*, vol. 48, pàg. 645-666.
- RECASSENS, Daniel; ESPINOSA, Aina (2009). «Dispersion and variability in Catalan five and six peripheral vowel systems». *Speech Communication*, vol. 51, pàg. 240-258.
- SABORIT, Josep (1998). *El valencià de les Alqueries*. Castelló: Diputació de Castelló.
- SABORIT, Josep (2009). *Millorem la pronúncia*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- SOLER, Ivan (2013). *Estudi de les formes dels pronoms febles en el parlar de la Costera*. Treball final de grau, Universitat de València.
- WALKER, Rachel (2005). «Weak Triggers in Vowel Harmony». *Natural Language & Linguistic Theory*, vol. 23, pàg. 917-989.
- WALKER, Rachel (2011). *Vowel Patterns in Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WATT, Dominic J. L.; FABRICIUS, Anne H. (2002). «Evaluation of a technique for improving the mapping of multiple speakers' vowel spaces in the F1~F2 plane». *Leeds Working Papers in Linguistics and Phonetics*, vol. 9, pàg. 159-173.
- WHEELER, Max (2005). *The Phonology of Catalan*. Oxford: Oxford University Press.

Comentaris a «L'harmonia vocàlica i el canvi lingüístic», de Jesús Jiménez i Ricard Herrero

Sílvia Llach Carles
Universitat de Girona

LA VISIÓ DE L'HARMONIA VOCÀLICA DES DE DIVERSOS MODELS TEÒRICS

L'harmonia vocàlica del valencià és un procés a bastament estudiat, especialment en aquests darrers anys. Començarem aquest comentari amb un recorregut pels canvis que experimenta la seva explicació a través de diversos models i, relacionat amb això, amb les implicacions de les troballes sobre l'harmonia vocàlica respecte a la teoria general.

En primer lloc, cal tenir en compte les primeres explicacions del procés, que podem anomenar models descriptius, basats en el treball de camp, en les observacions i l'anàlisi del procés a partir del coneixement i la percepció de l'investigador, que es podria il·lustrar amb el treball d'Alcover (1903).

En segon lloc, fent un salt cronològic important, trobem descripcions formals del procés des de diverses teories generativistes. Un primer exemple pot ser l'explicació de l'harmonia vocàlica a partir de les regles clàssiques de la fonologia lineal, com el treball de Colomina (1985), del qual reproduïm la formulació de la regla a (1). En aquest tipus de regles s'explicita el canvi de propietats dels valors subjacents que genera la regla i el domini d'aplicació.

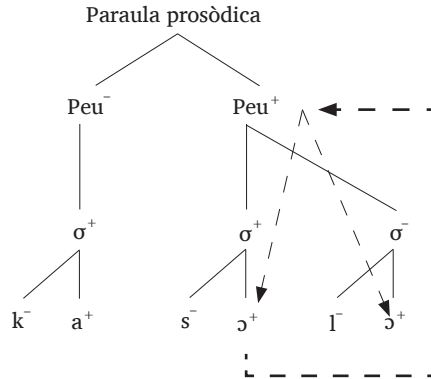
(1) Regles de l'harmonia vocàlica segons la fonologia lineal (Colomina, 1985)

a. /a/ → [ɛ] / # (seg) /é/ [-syll]1 _ #

b. /a/ → [ɔ] / # (seg) /ó/ [-syll]1 _ #

Un segon exemple pot ser l'explicació del fenomen a partir de les representacions de la fonologia no lineal, que té en compte altres dominis, a part dels segments, com el treball de Palmada (1994), del qual reproduïm una representació a (2). En aquest cas, es descriu el procés d'harmonia com un escampament de trets fonològics. En la representació es pot veure com el tret [+Labial] s'escampa cap a la vocal baixa en el domini prosòdic del peu mètric.

(2) Representació de l'harmonia vocàlica segons la fonologia no lineal (Palma-da, 1994)

En tercer lloc, en el marc de la teoria de l'optimitat, tenim el treball de Jiménez (1998) per a l'harmonia vocàlica del valencià, un *tableau* del qual es mostra a (3), on es pot observar quines són les restriccions que regulen la bona formació dels candidats en aquesta variant. Concretament, a Jiménez (1998) se segueix la proposta teòrica anomenada Optimal Domain Theory, de Cole i Kisseberth (1995a), segons la qual un tret fonològic ha de caracteritzar tot un domini fonològic o morfològic. La base d'aquesta explicació és que un tret subjacent associat a un segment s'expressa en un domini més gran per maximitzar la seva perceptibilitat i estabilitat articulatòria. Altres treballs sobre harmonia en altres llengües o per a la l'harmonia en general a partir de la teoria de l'optimitat són els de Krämer (2003), Walker (2005), McCarthy (2009), Finley (2010), entre molts altres.

(3) Representació de les restriccions que operen sobre diversos candidats per explicar l'harmonia vocàlica del valencià a Jiménez (1998)

[27] Input: /rɔza/

Ranking: EXPRESS-V >> WSA (Color), *[Low, Color] >> MAX-Low, BA-Right, EXPRESS

Feature domains: (Color), [RTR]

	EXPRESS V	WSA (Color)	*[Low, Color]	MAX-Low	BA-R (Color)	Express
a.r{ɔ}za		*!				
b.r{ɔza _{rd/lo} }			*!		*	*
^{ESP} c.r{(ɔzɔ)}				*	*	*

Després d'aquestes explicacions, que provenen de diferents models generativistes, trobem l'explicació de l'harmonia vocàlica de Jiménez i Herrero (aquest volum), que relacionem amb les aproximacions teòriques sobre els fonaments fonètics de la fonologia, i que comentarem amb més detall en l'apartat següent.

L'HARMONIA VOCÀLICA A JIMÉNEZ I HERRERO (AQUEST VOLUM)

Dediquem aquest apartat al comentari del treball de Jiménez i Herrero (aquest volum), que es pot considerar una nova explicació de l'harmonia vocàlica a partir d'un nou model teòric. Tot i que no tinguem la pretensió de voler etiquetar el treball, no hi ha dubte que té relació amb tot un seguit de treballs que exploren els fonaments fonètics de la fonologia. En aquest cas, el treball integra molts elements de les anàlisis anteriors de Jiménez (1998, 2002) o Jiménez i Lloret (2011), a les quals afegeix l'anàlisi fonètica.

Globalment, es pot dir que el treball actual concreta aspectes de percepció i producció que ja s'esmentaven en treballs anteriors de Jiménez, a partir de les propostes de Cole i Kisseberth (1995a, 1995b). Concretament, Jiménez (1998) proposa que l'harmonia vocàlica segueix un principi que reclama l'escampament de trets per millorar la perceptibilitat; mentre que en el treball de Jiménez i Lloret (2011), seguint Walker, es proposa que l'harmonia pot estar més basada en l'articulació, tot i que no es descarta la contribució d'aspectes acústics. En paraules de Cohen (2013: 74), tots dos aspectes poden estar-hi relacionats:

[...] there are both articulatory and perceptual motivations for features to spread beyond the boundaries of their sponsoring anchors. Perceptually, such spreading enhances feature perception. Articulatorily, harmony minimises changes from the neutral state of the articulators, thereby simplifying articulation (Cole and Kisseberth, 1995).

Tot seguit repassarem breument els objectius de l'article, alguns aspectes metodològics i els resultats que obté.

Els objectius que persegueix el treball de Jiménez i Herrero (aquest volum) són tres. El primer és analitzar els canvis o fases que hi ha des d'un sistema sense assimilacions fins a un sistema amb harmonies generalitzades i il·lustrar-ho amb varietats dialectals. El segon és formular hipòtesis sobre les causes de l'harmonia vocàlica; i el tercer és discutir els límits i les relacions entre la fo-

nètica i la fonologia, és a dir, entre la realitat fonètica de les produccions particulars i la percepció fonològica dels fenòmens.

Mereix un comentari la metodologia d'anàlisi acústica que utilitza, que és acurada des del punt de vista segmental i mètric i també investiga dominis no previstos per l'harmonia descrita fonològicament. El context típicament previst per a l'harmonia és el context de mot; però en aquest treball es mesuren també dades formàntiques de dos contextos en els quals l'harmonia no és esperable: el context de síl·labes adjacents separades per la frontera mot-clític i de síl·labes adjacents separades per la frontera mot-mot. També és remarcable l'ús del procediment *S-centroid* de Watt i Fabricius (2002), que relativitza les diferències entre les mides de les cavitats orals dels parlants. Aquesta actitud metodològica exhaustiva també es pot observar en el fet que s'analitzen tant F1 com F2, quan la percepció de l'harmonia es relaciona més habitualment amb F2 o el lloc d'articulació i no tant amb F1 o l'obertura/altura de la vocals. Aquesta inclusió de les dades revela aspectes no previstos i permet avançar en la discussió del procés i en la discussió general.

Pel que fa als resultats, en les anàlisis del primer formant de les vocals tòniques i la vocal posttònica afectada per l'harmonia, s'observa que hi ha anivellament tant en els contextos amb assimilació com sense assimilació, aspecte que permet desvincular F1 de la percepció de l'harmonia, i que alhora possibilita etiquetar aquests canvis com a canvis fonètics no perceptibles, o no rellevants per a la fonologització. Aquesta desvinculació, però, no exclou que F1 no pugui ser un factor indispensable per a l'anivellament d'altres valors com el de F2, que es relaciona més directament amb la percepció de l'harmonia. Segons el treball actual, es podria suposar que els canvis en F1 són previs als canvis en F2. Aquest fet representa un canvi respecte al que es pressuposava en el treball de Jiménez (1998), on es defensava que els anivellaments d'altura (F1) eren paràsits dels canvis de lloc d'articulació (F2). La consideració dels canvis de F1 com a previs als canvis de F2 apropa l'harmonia vocàlica del valencià a altres processos harmònics peninsulars, en els quals hi ha canvis en F1 en un primer estadi. És probable que aquesta possibilitat d'homogeneïtzació sigui responsable del fet que els autors suposin que l'anivellament de F1 és previ al de F2, perquè no aporten arguments que demostrin que aquest seria un primer pas, sinó que només apunten que es tracta d'una possibilitat.

En la discussió sobre els anivellaments de F2, que són majoritàriament els responsables de la percepció de l'harmonia vocàlica, els autors segueixen models de canvis fonològics com els de Bermúdez-Otero (2007) o Hualde (2011), escollint diverses variants per il·lustrar cada fase del procés. Un cas és el de la varietat de Nules, on les dades apunten la coarticulació fonètica entre les vo-

cals tòniques i posttòniques. D'aquesta manera, els valors de F2 són intermedis entre els valors de la vocal baixa i els de la vocal mitjana posterior oberta i es localitzen en tots els entorns prosòdics analitzats. Un segon cas és el de la variant dels parlants de Borriana grans, que il·lustra la fonologització del procés, l'assimilació total en el context intern de mot i en la frontera de clític. Aquesta igualació entre els valors de F2 de la vocal mitjana posterior oberta amb la vocal baixa en la frontera de clític no es pressuposava en els treballs de 1998 ni de 2002. En canvi, en la frontera de mot, l'assimilació és parcial. A l'últim, un tercer cas és el de la variant de la Canyada de Biar, que presenta un estadi de lexicalització.

La comparació de les dades productives i perceptives permeten als autors establir un cicle vital en la línia que va iniciar Baudouin de Courtenay (1895), citat per Bermúdez-Otero (2007). Els estadis d'aquest cicle que proposen Jiménez i Herrero, per tant, són, primer estadi, sense canvis; segon estadi, canvis esporàdics en /a/ àtona provocats per /ε/; tercer estadi, convencionalització o assimilació parcial de /a/ en /ɔ/; quart estadi, fonologització o assimilació total darrere de /ɔ/, i finalment, cinquè estadi, lexicalització.

NOVES PREGUNTES, PER SEGUIR AVANÇANT

Per seguir responent interrogants sobre l'harmonia vocàlica, i sobre la fonologia en general, en aquest apartat suggerim algunes línies de treball.

En primer lloc, volem esmentar l'interès de continuar investigant les relacions entre els fets fonològics i els dominis morfològics, perquè en el treball de Jiménez i Herrero s'ha observat que es produeix una assimilació total en parlants grans de Borriana en el context de la paraula prosòdica, com per exemple a *dissol-la*, cosa que no es pressuposava en els treballs de Jiménez de 1998 ni de 2002.

Una segona línia per seguir treballant és analitzar l'estadi de convivència entre els processos fonètics i fonològics. Pot ser d'ajuda la connexió amb la idea d'*estabilization* de Hayes i Steriade (2004), com a procés de canvi categòric regular que genera la versió fonològica d'una regla fonètica existent. En aquest estadi, Hayes i Steriade proposen que les regles fonològiques que s'acaben de crear no fan desaparèixer les regles fonètiques de les quals emergeixen, sinó que els dos fenòmens coexisteixen. Les dades dels parlants de Borriana grans, on coexisteixen assimilacions totals en context intern de paraula prosòdica i assimilacions parcials en context de paraula, semblen un bon espai per analitzar-ho; o bé les realitzacions dels parlants joves de Borriana, entre els quals hi ha par-

lants amb assimilació total i parlants amb assimilació parcial. Així doncs, utilitzar aquest estadi que proposen Hayes i Steriade permetria investigar la interfície entre la fonètica i la fonologia en el cas concret de l'harmonia vocàlica.

Parafraçant paraules de Myers (2000), podem afirmar que la recerca de laboratori mostra que aspectes que estaven descrits com a categòrics podrien ser graduals. Un cas semblant al que mostren les dades obtingudes a Jiménez i Herrero (aquest volum) és el que es descriu a Llach (1999), estudi en el qual s'investiguen els fonaments fonètics del fenomen anomenant *postnasal voicing* en mallorquí. En aquest cas, a més de la comprovació de les hipòtesis de partida —que en context postnasal és més fàcil mantenir la sonoritat dels segments obstruents per motius articulatoris—, també s'observa que en un context suposadament neutralitzat com el final de mot, que només hauria de contenir realitzacions sordes dels segments obstruents, hi ha encara algunes diferències significatives entre obstruents sordes i sonores subjacents, que són percebudes com a sordes pels parlants. Més endavant, aquest fet és corroborat per l'estudi de Recasens i Espinosa (2004). És a dir, que la investigació dels indicis acústics que es relacionen amb un procés fonològic pot aportar dades rellevants i no esperades respecte a la suposada categoria discreta dels processos fonològics. Per descomptat, la contribució dels aspectes perceptius en la categorització fonològica és fonamental per entendre fins a quin punt es decideix si un procés és fonètic o és fonològic. Un altre exemple, aquesta vegada relatiu a l'harmonia vocàlica de l'hongarès, és l'estudi de Benus i Gafos (2007), estudi en el qual es localitzen canvis articulatoris en la posició avançada de la llengua que no són percebuts pels oients. Segons Rose i Walker (2011: 288):

The question of when a subtle but consistent degree of shift in articulation reaches the criterion for a difference in the phonological representation of segments is not uncontroversial. Thus, instrumental research can clearly contribute on various outstanding issues in harmony on a case-by-case basis. At the same time, it raises new questions for the goals of phonological analysis and how and whether observations of data involving variation along a phonetic continuum should be modeled within phonology.

Un tercer suggeriment per seguir ampliant el treball és introduir en l'esquema del cicle vital dels processos les neutralitzacions de /a/ posttònica de variants com la de Sueca, que neutralitza /a/ posttònica en /ɛ/, i les neutralitzacions de /a/ posttònica en /ɔ/, com la d'Ontinyent, que se citen a Jiménez (1998). És possible que aquest nou model ajudi a superar les dificultats que s'esmentaven en aquest treball:

The problem is how to develop a system of principles which is able to account for the general situation, capturing the necessary link between the harmonizing features, and which, at the same time, has enough inherent flexibility to predict the existence of other marginal situations.¹

Una quarta línia de treball és ampliar les anàlisis acústiques a altres tipus de representacions, com els camps de dispersió. El treball de Jiménez i Herrero (aquest volum) presenta diverses anàlisis fonètiques, però les vincula amb anàlisis fonològiques prèvies. Per exemple, parteix de les classes de trets fonològics i separa clarament els trets d'elevació (*low*, *high*) i els trets de color (*back*, *round*). Per tant, les anàlisis de F1 i F2 són dues anàlisis separades que suposadament provenen de les categories fonològiques. En aquest sentit, seria molt interessant poder veure representacions que mostressin conjuntament els valors de F1 i F2, com per exemple un camp de dispersió. Hi ha algunes representacions d'aquest tipus en el treball de Jiménez i Herrero (2011), però seria interessant poder contrastar camps de dispersió que mostrin l'espai fonètic de sistemes com el de Canals (que assimila /a/ a /ɛ/ i /ɔ/), el de Borriana (que assimila /a/ a /ɔ/), el de Cullera i Nules (que assimila /a/ a /ɛ/), de manera semblant a la que s'observa en el treball de Recasens i Espinosa (2009), on es mostren els camps de dispersió corresponents a quatre variants del català; o en el treball de Nguyen i Fagyal (2008) sobre l'harmonia vocàlica del francès. A més de les proves productives, caldria dur a terme un estudi perceptiu per analitzar com es distribueixen en l'espai fonètic les vocals posttòniques etiquetades, percebudes com a /ɛ/, com a /ɔ/ i com a /a/, i veure la relació que s'estableix entre aquests grups formats amb els correlats acústics pertinents.

Resumint, podem dir que l'anàlisi separada de F1 i F2 que s'ha dut a terme resulta efectiva per mostrar canvis tant graduals com categòrics, però probablement estudiar el comportament de tots dos formants junts ajudaria a investigar l'origen del procés des del punt de vista del parlant-oient i les seves estratègies de producció i percepció.

En aquesta línia aportem l'últim suggeriment per continuar avançant, que és investigar les causes desencadenants del procés d'harmonia. En treballs anteriors de Jiménez s'apunten algunes possibilitats, que sembla que l'anàlisi fonètica pot contribuir a acceptar o descartar. Per tant, les dades actuals són un pretext excel·lent per aprofundir en la naturalesa del procés, en la seva explicació articulatòria i perceptiva, i en la seva contribució a la teoria general.

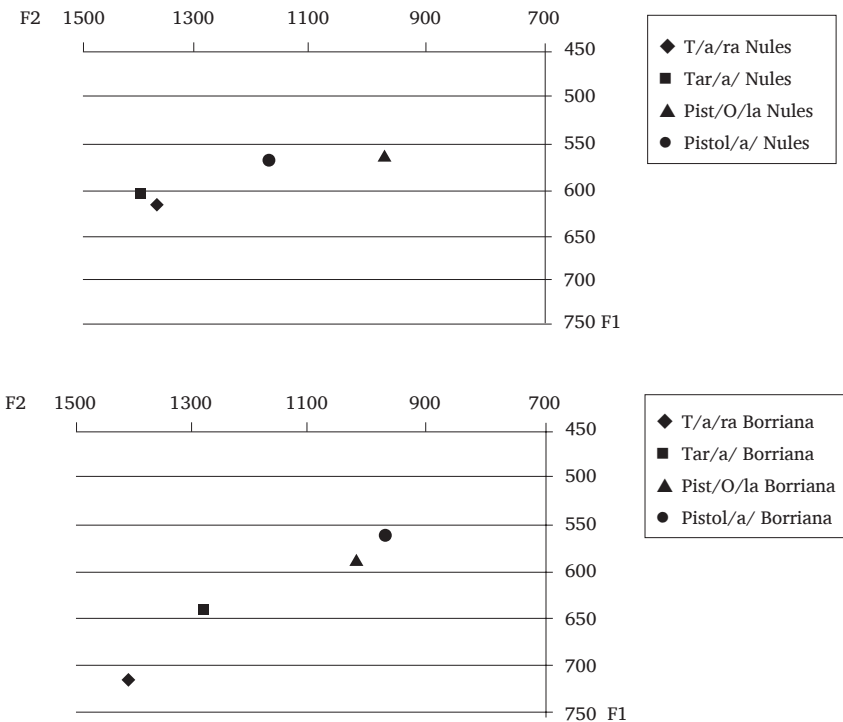
---

1 Jiménez (1998: 142).

Respecte a l'origen del procés, hi ha tres dades que haurien de ser tingudes en compte per la seva rellevància. Per una banda, les que aporta Recasens (1991): en primer lloc, la possibilitat que /a/ posttònica sigui harmonitzada en aquests contextos per semblança amb el castellà; en segon lloc, el fet que /ε/ i /ɔ/ són especialment obertes en valencià; i, en tercer lloc, que en valencià hi ha una realització força velaritzada de /a/ que podria propiciar la confusió amb /ɔ/. A més, afegim a aquestes dades l'afirmació d'Herrero (2008), que observa que /ε/ i /ɔ/ en context harmònic estan afeblides.

Tenint tots aquests factors presents, resulten suggeridores unes representacions com la que reproduïm a (4), que prové del treball d'Herrero i Jiménez (2011), on es veu la inestabilitat de /a/ a Borriana en comparació de la de Nules, i com la realització de /a/ a Borriana és molt propera al domini de /ɔ/.

(4) Realitzacions de /a/ i /ɔ/ a Nules i Borriana, a Herrero i Jiménez (2011)

Totes aquestes dades, doncs, semblen recomanar l'estudi de la vocal baixa /a/ en les diverses variants i investigar l'equilibri de forces que estableix amb

la resta de segments vocàlics, perquè la seva inestabilitat podria ser un possible origen del procés. Utilitzant una imatge de Goldsmith i Riggle (2012: 891):

According to this picture, assimilatory and dissimilatory effects, both local and distant, are the effects of a field of «forces» present in varying degrees at every point in a representation; each segment contributes to the field in its neighborhood, and each segment is in turn influenced by the orientation of the force-field at its location. The image we have in mind is much like that of a magnetic field: each atom contributes to the magnetic field in which it exists, and each atom in turn is affected by the potential which increases as the magnetic orientation of the atom fails to match up with the preferred direction of the field at that point.

Aquesta suposada inestabilitat de la vocal àtona /a/ permetria construir una hipòtesi segons la qual es generarien efectes coarticulatoris que podrien començar per la part anterior o posterior de l'espai fonètic, perquè les realitzacions de /a/ s'haurien apropat a l'espai de /ɛ/ o de /ɔ/. A continuació, els canvis es fonologitzarien i tindrien el resultat final de l'assimilació tant en l'espai anterior com posterior, com en la variant de Canals. En el treball de Sandalo (2012: 273) s'illustra un procés semblant a aquesta proposta:

- Maior distância fonética entre espaços de contraste (i.e. o [a] se encontra bastante mais baixo em relação às outras vogais): não há harmonia com /a/.
- Menor distância fonética entre espaços de contraste (i.e. o [a] se encontra mais baixo, mas mais aproximado às alturas das outras vogais, ou seja, os espaço acústico plotado com todas as vogais é mais aglutinado): há harmonia com /a/.

Pel que fa a les variants o als grups de parlants que no han arribat a aquest procés, com els parlants joves de Borriana, no sembla difícil explicar la regressió del procés per diversos factors sociològics, o fins i tot per la relació amb la lectura i l'ortografia, que propiciarien pronúncies no harmòniques, de manera semblant a la que explica Cohen (2013) en relació amb el pes de la percepció i de l'ortografia en les pronúncies de l'hebreu.

Acabem aquests comentaris, en els quals hem volgut, per una banda, destacar les noves i valuoses dades que ha aportat als estudis existents l'anàlisi de Jiménez i Herrero (aquest volum) sobre l'harmonia vocàlica del valencià, i, per l'altra, esbossar possibles línies de treball per al futur en la mateixa línia teòrica que el treball actual.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, Antoni M. (1903). «Qüestions de llengua i literatura catalana». *Bolletí del Dicionari de la Llengua Catalana*, vol. 1, pàg. 209-560.
- BAUDOIN DE COURTENAY, Jan (1895). «An attempt at a theory of phonetic alternations». Traducció de *Versuch einer Theorie phonetischer Alternationen: ein Kapitel aus der Psychophonetik*. A: Stankiewicz, Edward (ed.). *A Baudouin de Courtenay anthology*, pàg. 144-212. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- BENUS, Stefan; GAFOS, Adamantios I. (2007). «Articulatory characteristics of Hungarian 'transparent' vowels». *Journal of Phonetics*, vol. 35, pàg. 271-300.
- BERMÚDEZ-OTERO, Ricardo (2007). «Diachronic phonology». A: De Lacy, Paul (ed.). *The Cambridge Handbook of Phonology*, pàg. 497-517. Cambridge: Cambridge University Press.
- COHEN, Evan-Gary (2013). «The emergence of the unmarked: Vowel harmony in Hebrew loanword adaptation». *Lingua*, vol. 131, pàg. 66-79.
- COLE, Jennifer; KISSEBERTH, Charles W. (1995a). «An Optimal Domains Theory of Harmony». *Studies in the Linguistic Sciences*, vol. 24 (2), pàg. 101-114.
- COLE, Jennifer; KISSEBERTH, Charles W. (1995b). «Restricting multi-level constraint evaluation: Opaque rule interaction in Yawelmani vowel harmony». Disponible a <http://roa.rutgers.edu>, núm. 98.
- COLOMINA, Jordi (1985). *L'alacantí: Un estudi sobre la variació lingüística*. Alacant: Institut d'Estudis Joan Gil-Albert / Diputació Provincial d'Alacant.
- FINLEY, Sara (2010). «Exceptions in vowel harmony are local». *Lingua*, vol. 120, pàg. 1549-1566.
- GOLDSMITH, John; RIGGLE, Jason (2012). «Information theoretic approaches to phonological structure: the case of Finnish vowel harmony». *Natural Language & Linguistic Theory*, vol. 30, pàg. 859-896.
- HAYES, Bruce; STERIADE, Donca (2004). «The phonetic basis of phonological markedness». A: Hayes, Bruce; Kirchner, Robert; Steriade, Donca (ed.). *Phonetically based phonology*, pàg. 1-32. Cambridge: Cambridge University Press.
- HERRERO, Ricard (2008). *Les vocals tòniques de l'harmonia vocàlica del valencià: paràmetres des de la fonètica acústica*. Treball de màster, Universitat de València.
- HERRERO, Ricard; JIMÉNEZ, Jesús (2011). «Vowel harmony and coarticulation in Northern Valencian». Pòster presentat al Phonetics and Phonology in Iberia (PaPI 2011), Universitat Rovira i Virgili. Disponible a www.ub.edu/GEVAD/?cat=12.
- HUALDE, José Ignacio (2011). «Sound change». A: Van Oostendorp, Marc; Ewen, Colin J.; Hume, Elizabeth; Rice, Keren (ed.). *The Blackwell Companion to Phonology*, vol. 4, pàg. 2214-2235. Malden/Oxford: Wiley-Blackwell.
- JIMÉNEZ, Jesús (1998). «Valencian vowel harmony». *Rivista di Linguistica*, vol. 10, pàg. 137-161.

- JIMÉNEZ, Jesús (2002). «Altres fenòmens vocàlics en el mot». A: Solà, Joan; Lloret, Maria-Rosa; Mascaró, Joan; Pérez Saldanya, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1, pàg. 171-194. Barcelona: Empúries.
- JIMÉNEZ, Jesús; HERRERO, Ricard. «L'harmonia vocàlica i el canvi lingüístic». *Aquest volum*.
- JIMÉNEZ, Jesús; LLORET, Maria-Rosa (2011). «Harmonia vocàlica: paràmetres i variació». *Estudis Romànics*, vol. XXXIII, pàg. 33-53.
- KRÄMER, Martin (2003). *Vowel Harmony and Correspondence Theory*. Berlín: Mouton de Gruyter.
- LLACH, Sílvia (1999). «La neutralització de la sonoritat de les formes verbals sense terminació del mallorquí». A: *Actas del I Congreso de Fonética Experimental*, pàg. 241-248. Tarragona: IDISiA.
- MCCARTHY, John (2009). «Harmony in Harmonic Serialism». Manuscrit, University of Massachusetts Amherst. Disponible a <http://roa.rutgers.edu>, núm. 1009.
- MYERS, Scott (2000). «Boundary disputes: the distinction between phonetic and phonological sound patterns». A: Burton-Roberts, Noel; Carr, Philip; Docherty, Gerard J. (ed.). *Phonological knowledge: Conceptual and empirical issues*, pàg. 245-272. Oxford: Oxford University Press.
- NGUYEN, Noël; FAGYAL, Zsuzsanna (2008). «Acoustic aspects of vowel harmony in French». *Journal of Phonetics*, vol. 36, pàg. 1-27.
- PALMADA, Blanca (1994). *La fonologia del català. Els principis generals i la variació*. Bellaterra: Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- RECASENS, Daniel (1991). *Fonètica descriptiva del català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- RECASENS, Daniel; ESPINOSA, Aina (2004). «Underlying voicing in Majorcan Catalan word-final stop-liquid clusters». *Phonetica*, vol. 61, pàg. 95-118.
- RECASENS, Daniel; ESPINOSA, Aina (2009). «Dispersion and variability in Catalan five and six peripheral vowel systems». *Speech Communication*, vol. 51, pàg. 240-258.
- ROSE, Sharon; WALKER, Rachel (2011). «Harmony Systems». A: Goltsmith, John; Riggle, Jason; Yu, Alan (ed.). *The Handbook of Phonological Theory*, 2a ed., pàg. 240-290. Cambridge: Blackwell.
- SANDALO, Filomena (2012). «Harmonia e redução vocálica no português do Brasil». *Letras de Hoje*, vol. 47 (3), pàg. 268-274.
- WALKER, Rachel (2005). «Weak Triggers in Vowel Harmony». *Natural Language & Linguistic Theory*, vol. 23, pàg. 917-989.
- WATT, Dominic J. L.; FABRICIUS, Anne H. (2002). «Evaluation of a technique for improving the mapping of multiple speakers' vowel spaces in the F1~F2 plane». *Leeds Working Papers in Linguistics and Phonetics*, vol. 9, pàg. 159-173.

SEGONA PART
FONOLOGIA

Regularitat i excepcions en fonologia: les reduccions vocàliques

Joan Mascaró

Centre de Lingüística Teòrica,
Universitat Autònoma de Barcelona

PROCESSOS FONOLÒGICS, REGULARITAT I EXCEPCIONS

Les regularitats fonològiques es poden agrupar tipològicament en tres grups, atenent al seu grau de regularitat. En el primer grup hi ha els processos automàtics que s'apliquen sempre que es donen les condicions establertes; no tenen, per tant, cap excepció. És el cas de l'ensordiment d'obstruents en posició final de mot en català, il·lustrat a (1a). El segon grup, el podem exemplificar amb la reducció vocàlica (1b), que és un procés regular que té, però, un cert nombre d'excepcions. En el tercer grup, hi trobem regularitats que afecten un nombre reduït d'elements lèxics, com en els exemples de (1c); l'alternança [ə] ~ [i] afecta radicals com els de les dues columnes de l'esquerra, però, com mostren les de la dreta, l'alternança no es produeix de forma general. En aquest darrer cas diem que no hi ha cap procés fonològic pròpiament dit, i que tenim més d'una forma subjacent, és a dir, allomorfia. Quan les formes fonològiques dels elements relacionats allomòrficament és molt dispar, diem que hi ha supleció, com a (1d). Sovint els límits entre procés fonològic i allomorfia no són clars, com en l'elisió de *-n* posttònica en posició final absoluta de mot, il·lustrada a (1e), que no és sistemàtica i que alguns autors analitzen com a procés, i d'altres, com a allomorfia.

(1) a. *Regla automàtica*

tu[p]	tu[β]-et
fre[t]	fre[ð]-a
pu[k]	pu[ɣ]-i
gri[s]	gri[z]-ós

b. *Regla amb excepcions*

petr[u]li-er	(cf. petr[ó]li)	d[o]sjé
--------------	-----------------	---------

c. *Allomorfia*

orig[ə]n	orig[i]n-ari	dolm[ə]n	dolm[ə]n-et
abdom[ə]n	abdom[i]n-al	hidrog[ə]n	hidrog[ə]n-ar
exam[ə]n	exam[i]n-ar	fenom[ə]n	fenom[ə]n-al

d. *Supleció*

mal	dolent	(una <i>mala</i> solució, una solució <i>dolenta</i>)	
[sók]	[ér]-a	[se]-ria	

e. *Indefinició entre procés i allomorfa*

pla[ ]	pla[n]-s	cla[n]	cla[n]-s
fugó[ ]	fugo[n]-s	sego[n]	sego[n]-s
ple[ ]	ple[n]-s	ne[n]	ne[n]-s

Que les regularitats fonològiques poden tenir excepcions és un fet que s'ha reconegut des de fa molt temps. Milà i Fontanals, per exemple, en la que es pot considerar la primera descripció fonològica del català, diu, referint-se al central, que:

La *e* átona se pronuncia como si estuviera escrita *a*: así suenan lo mismo *sògre* y *sògra*, *peuèt* derivado de *pèu*, y *Pauèt* derivado de *Páu*.

Esta regla se extiende á todas las flexiones y derivaciones en que hay dislocación de acento [...] En los demás compuestos se aplica á algunos casos excepcionales [...]¹

I Fabra, en la gramàtica del 1912, després d'establir que «[c]uando, no siendo la segunda vocal ni *i* ni *u*, la primera es una *i* ó una *u*, la combinación por regla general es disílaba», precisa això:

Excepción. Son monosílabas las combinaciones cuyo primer elemento es una *u* precedida de *q* ó *g*. [...]

Conviene advertir que muchas de las combinaciones empezadas por *i* ó *u* [...] son muy á menudo pronunciadas en una sola sílaba; así se dice frecuentemente *só-cie-ṭaṭ*, *vá-ria-bí-li-ṭaṭ*.²

Notem que la primera excepció és una falsa excepció, perquè està basada en una altra regularitat, i es pot incloure en la generalització inicial dient que la combinació de *i* o de *u* no precedida de *q* o *g* amb una vocal no alta és disílaba. La segona excepció, en canvi, almenys tal com la presenta Fabra, és una excepció pròpia, perquè no és general, i té, per tant, una base lèxica.

En català, els primers tractaments formals sistemàtics dels processos fonològics del català central (Lleó, [1969] 1970; Brasington, 1972; Wheeler, [1974] 1979; Lleó i Mascaró, [1973] 1976) recullen també la distinció entre processos

1 Milà i Fontanals (1875: 515).

2 Fabra (1912: 15-16).

automàtics, sense excepcions, com l'ensordiment d'obstruents en posició final de mot, i processos que tenen excepcions, com les elisions de *-n* i de *-r* posttòniques finals o la reducció vocàlica. En aquella època les excepcions se solien tractar a partir de mecanismes provinents de Chomsky i Halle (1968) i de Lakoff ([1966] 1970). Els elements que eren excepció a una regla general es marcaven diacríticament com a excepció a la regla en qüestió. Vegem, resumit, el tractament de Wheeler ([1974] 1979) de l'elisió de *-r* final. Torno més avall sobre el seu tractament al llibre del 2005.

(2) Wheeler ([1974] 1979)

$$\begin{array}{r}
 \text{[10]} \left[\begin{array}{l} -\text{syll} \\ +\text{vocal} \\ +\text{cont} \end{array} \right] \rightarrow \emptyset / \_ \_ (+C)\#\# \quad \emptyset \text{ —} \\
 \text{[klar/ /mar/ [-rule [10]]} \\
 \text{[klá] [már]}
 \end{array}$$

La seva regla [10] elideix *-r* en posició final absoluta o final precedida de consonant. S'aplica a /klar/ de forma regular, però /mar/, que està lèxicament marcat com a excepció a aquesta regla, no experimenta el procés.

En el cas en què en les excepcions, encara que fossin molt nombroses, continuava havent-hi una regularitat que afectava un conjunt menor d'elements (una «subregularitat» en els termes de l'època) es postulava una «regla menor» (Lakoff, [1966] 1970), que només afectava els elements lèxics marcats positivament per a aquella regla («excepcions positives»). Lleó i Mascaró ([1973] 1976), per exemple, parteixen del fet que hi ha tres casos d'alternança de [w] amb una altra consonant. Hi ha un procés general de semivocalització de *b* en posició de coda (*no*[β]a ~ *no*[w], *acti*[β]a ~ *acti*[w], *me*[β]a ~ *me*[w]). Hi ha també un conjunt de mots en els quals aquest procés no es produeix (*tu*[β]et ~ *tu*[p], *ado*[β]a ~ *ado*[p]). Finalment, observen que hi ha casos de semivocalització que afecten les consonants *d*, *t*, *g*, *k*, però que tenen molt pocs exemples (*gra*[ð]ació ~ *gra*[w], *heredi*[t]ari ~ *here*[w], *no*[ɣ]era ~ *no*[w], *de*[k]àgon ~ *de*[w]). Per donar compte d'aquests fets, proposen que hi ha una regla amb l'efecte *b* → *w* en casos com *nou*, *actiu*, *meu*, i que mots com *adob*, *tub* són excepcions que s'han de marcar lèxicament per tal que no se'ls apliqui la regla. Per al tercer grup proposen una regla menor de vocalització que només s'aplica als elements lèxics marcats específicament perquè se'ls apliqui ('≠' indica final de mot):

	/nɔb/	/tub/ [-(3)]	/grad/ [+(4)]	/krid/
(3) $b \rightarrow w / \_ \{ \neq, C \}$	nɔw	—	—	—
(4) $d, t \rightarrow w / \_ \{ \neq, C \}$ MENOR	—	—	graw	—
	[nów]	[túp]	[gráw]	[krít]

La regla (3) és una regla normal; s'aplica a tots els elements lèxics, excepte si estan marcats idiosincràticament com a excepcions a la regla, com *tub*. La regla (4), en canvi, és una regla «menor»; usualment no s'aplica, com és el cas a *crit*, però si un element lèxic, com *grau*, està marcat positivament per a la regla, aleshores se li aplica.

La qüestió del tractament de les excepcions no té una solució fàcil. Actualment, dins la teoria de l'optimitat, es recorre a marques lèxiques similars a les excepcions de la gramàtica generativa clàssica i a restriccions indexades per a aquestes marques. Les regularitats molt restringides es tracten allomòrficament. És el que fa Wheeler (2005) per a l'elisió de *-n* i de *-r* finals. Compareu el seu tractament anterior de (2) amb el de (5). Ara *mar* no és una excepció a l'elisió de *-r*, perquè tal regla ja no existeix. Les alternances $r \sim \emptyset$, com a *cla[ ]* $\sim$ *cla[r]a*, es tracten allomòrficament: hi ha dos allomorfs al llexicó, un amb *r* final de morf i l'altre sense, i la restricció NO-CODA, que dóna preferència a síl·labes sense coda, fa que en posició de coda s'esculli el segon allomorf.

(5) Wheeler (2005)	/klar, kla/	/mar/
	NO-CODA	—
	[klá]	[már]

Cal remarcar que queda un problema pendent, el que podem anomenar el problema de la projecció (Peters, 1972): en quina situació, en particular a partir de quin nombre d'excepcions, un procés deixa de ser regular i es tracta com a allomorfia, és a dir lèxicament? Dit d'altra manera, quines condicions són necessàries perquè qui adquireix el sistema fonològic de la llengua projecti, a partir d'elements universals i de les dades, una regla i no pas un seguit d'allomorfs? No tenim una resposta clara a aquesta pregunta.

Val la pena esmentar que hi ha una solució enginyosa, proposada el 1975 per Ray Jackendoff, al problema de les subregularitats. Els casos totalment idiosincràtics (o supletius) es llisten al llexicó; els casos regulars es prediuen mitjançant

la regla que en dóna compte; els casos subregulars, en canvi, es llisten al llexicó, però, al mateix temps, es postula una regla, anomenada regla de redundància, que dóna compte del fet que hi ha una (sub)regularitat. Aquesta regla no modifica representacions subjacents, estableix simplement una regularitat menor que apareix de forma repetida al llexicó; d'aquí que s'anomeni regla de redundància.

(6)	<i>Supleció</i>	<i>Casos regulars</i>	<i>Casos subregulars</i>
	veu ~ visual	nou ~ nova	grau ~ gradació
	/bɛw/~/bizu/	/nɔb/	/graw/~/grad/
b → w / — { ≠, C}	—	nɔw	—
d ↔ w / — { ≠, C}	[béw]~[bizuál]	[nów]~[nóβə]	[gráw]~[græðuál]

LA REDUCCIÓ VOCÀLICA I LES EXCEPCIONS A LA REDUCCIÓ

Que la generalització segons la qual 'a', 'ɛ', 'e' passen a 'ə' en posició àtona, i 'ɔ', 'o' passen a 'u' en posició àtona no es compleix sempre és ja sabut de fa temps. Fabra (1897: 12) ja observa que «e atone + a est prononcé ɛə [= eə] ou ɛa [= eá] afin d'éviter les hiatus *əə*, *əá* [= əə, əá]». Actualment sabem que en català central, i també en altres varietats amb reducció que va més enllà del tancament de 'ɛ' en 'e' i de 'ɔ' en 'o', hi ha diverses menes del que podem anomenar (no gaire encertadament, com veurem) excepcions. Continuo aplicant-los aquest terme descriptiu —després ja veurem quines són les veritables excepcions. Examinem els diferents casos d'excepcions del català central.

Excepcions lèxiques

Les que són pròpiament excepcions a la reducció vocàlica són les lèxiques, perquè són idiosincràtiques, és a dir, no segueixen cap mena de regularitat gramatical que es pugui establir sincrònicament. El que sí que és regular en el grup de les excepcions estrictament lèxiques és el fet que, encara que no hi hagi reducció a [u] i a [ə], mai no trobem les vocals mitjanes obertes [ɛ] i [ɔ]; més que d'excepcions a la reducció, hem de parlar, de fet, de reducció vocàlica parcial. Algunes varietats permeten que la 'a' no redueixi, i tenen per tant un sistema vocàlic àton excepcional, [a] - [e] - [o] - [i] - [u], idèntic al de l'àton general dels dialectes occidentals. En altres varietats la 'a' ha de reduir per força i per tant el sistema àton excepcional és [ə] - [e] - [o] - [i] - [u]. L'absència de reducció total sol ser més freqüent en posició posttònica. A (7a) es poden veu-

re els tres sistemes vocàlics i a (8) dono uns quants exemples il·lustratius del sistema àton amb excepcions lèxiques de (7b).

(7) a. Tònic		b. Àton, excepcions lèxiques			c. Àton	
i		u	i	u	i	u
e		o	e	o		ə
ɛ	ɔ			ə		
	a					

(8) bas[e]	càn[o]n	v[e]det	d[o]ssier
cin[e]	còl[o]n	all[e]luia	r[o]sbif
hul[e]	còsm[o]s	m[e]moràndum	[o]ssiris
cànc[e]r	afr[o]	Qu[e]bec	b[o]nsai
làt[e]x	jud[o]		

Podem determinar què és el que determina que certs mots siguin excepcions lèxiques? La resposta no és fàcil. El que sí que és cert és que entre les classes obertes (noms, adjectius, verbs) hi ha diferències. Un verb mai no pot ser una excepció lèxica: no hi ha cap verb amb vocals àtones sense reduir, (abans ja he anat indicant que em refereixo al central) i si intentem crear un verb a partir d'un mot que és excepció lèxica, la forma verbal deixa de ser-ho (*r[o]sbif* ~ *enr[u]sbifat*). Els adjectius, per la seva banda, presenten alguns casos (*enorm[e]*, *infam[e]*), però són raríssims. De vegades ha semblat que aquests casos es podien caracteritzar pel tipus de mot i s'ha dit que eren excepcions a la reducció vocàlica els mots cultes, els préstecs, els tecnicismes, etc. És cert que en mots de nova incorporació, sobretot tecnicismes i préstecs d'altres llengües, però també acrònims, sigles, etc., la norma és que les *e* i *o* de la forma gràfica, que és la via usual d'entrada, es mantenen com a [e] i [o], respectivament. Però no hi ha coincidència exacta entre mot culte i falta de reducció. A més, des d'un punt de vista estrictament sincrònic, el parlant no té coneixement de si un mot és patrimonial, cultisme o préstec, i només és conscient del caràcter de préstec en el cas dels manlleus més recents.

Una altra qüestió que potser val la pena examinar és l'origen extern de les excepcions lèxiques a la reducció vocàlica. Una idea molt arrelada és que són degudes a la influència castellana. Per començar caldria afegir-hi la influència francesa i la italiana o sarda per als dialectes de fora d'Espanya. Però un examen només superficial ja revela que el fenomen és més complex. No es tracta

merament d'influència castellana, sinó d'un procés llarg en què ha estat determinant el parlar més culte de la gent llettrada influïda, des de fa temps, per dos factors: la pronúncia del llatí i els models d'elocució del català escrit, fortament influïts per la grafia i per la idea que s'ha de ser fidel a la grafia (cf. Rossich, 1995 i 2006, que ha mostrat el caràcter i la importància de les normes ortològiques en el català parlat).

Excepcions contextuals

Hi ha altres casos que no segueixen l'observació inicial, segons la qual /a, ε, e/ es redueixen a [ə], i /ɔ, o/ es redueixen a [u]. Aquestes discrepàncies vénen determinades pel context fonològic. El cas més clar és la regularitat que s'observa en seqüències de /e/, /ε/ subjacents seguides de /a/ subjacent. En aquest context /e/ manté els seus trets i /ε/ experimenta reducció (parcial) a [e] (en alguns parlars els exemples de (9) tenen /e/, no pas /ε/ subjacent).

- (9) cr[é-ə]-n   cr[e-á]ve-n   cr[e-ə]-ra-n
 id[é-ə]   id[e-á]l   id[e-ə]l-itza
Forma subjacent
 /... ε ... /   /... ε-a ... /   /... ε-a ... /
 (Altres exemples: *assembleari, conrear, guineà, menysprear, peritoneal, anorrear*)

Aquí hem de distingir aquells casos en els quals el valor subjacent de les vocals és clar, com els de (9), d'aquells que no compten amb alternances que informin de les propietats precises d'una de les vocals. En els exemples de (10a) coneixem el valor de la segona vocal (*realitat*) perquè apareix accentuada a *real*, però no podem determinar el valor de la primera vocal amb seguretat. En el cas de (10b) no coneixem, directament, el valor de cap de les dues vocals.

- (10a. r[eá]l   r[eə]l-itat
 (Altres exemples: *balear, balneari, Bearn, beat, cereal, lineal, malleable, teatre, realçar*)
 b. d[eə]mbul-a   d[eə]mbul-ar
 nàus[e-ə]   naus[e-ə]-bund
 (Altres exemples: *reacció, reajustar, àrea, tràquea, pàncrees*)

Hi ha altres casos que s'han proposat com a instàncies d'excepció contextual, però són molt dubtosos. Se cita sovint el grup invers, el representat gràficament per *ae*, com els exemples de (11).

(11) a. *aero-* (*aeroport*, (*an*)*aeròbic*, *aerodinàmic*, *aerosol*, etc.)

b. <i>paeria</i>	<i>graellada</i>	<i>paellada</i>
<i>prerafaelita</i>	<i>graelleta</i>	<i>Ismaelet</i>
<i>rafaelesc</i>	<i>engraellat</i>	<i>Maestrat</i>
<i>israelià</i>	<i>paelleta</i>	

Els exemples més nombrosos corresponen a l'arrel prefixada *aero-*, que en la majoria dels casos (*aerodinàmic*, *eronau*, *aerofàgia*, *aeromodelisme*) manté l'accent subjacent sobre la *e* i s'ha de classificar per tant dins el grup d'excepcions morfològiques. Els altres casos són molt variables: *israelita* sol mantenir la *e*, però *engraellat*, *graellada*, *paellada*, *paelleta* solen reduir. Hi ha molta variació en casos com *plaentíssim*, *plaeret*, *rafaelesc*, *Maestrat*. El mateix passa quan intentem fer els diminutius de noms propis com *Jaén*, *Baena*, *Maella*, *Caen*, *Baeza*, *Graell(s)*, *Gaeta*, *Rafael*, *Al-Qaeda*.³ Notem que sembla més apropiat passar al grup de les excepcions lèxiques qualsevol d'aquests casos que no constitueixen regularitat clara. Un cas més clar d'excepció contextual és l'extensió del context anterior (/a/) a una /ɔ/; per a molts parlants, davant [ɔ] tònica una vocal mitjana anterior només pot ser tancada ([e]):

(12) <i>anacr[eó]ntic</i>	<i>camal[eó]nic</i>	<i>g[eó]loga</i>	<i>napol[eó]nica</i>
<i>apot[eó]si</i>	<i>cor[eó]grafa</i>	<i>G[eó]rgia</i>	<i>n[eó]fit</i>
<i>apot[eó]sic</i>	<i>[eó]lic</i>	<i>id[eó]leg</i>	<i>t[eó]ric</i>
<i>arqu[eó]leg</i>	<i>espel[eó]leg</i>	<i>met[eó]ric</i>	<i>t[eó]loga</i>
<i>b[eó]ci</i>	<i>g[eó]graf</i>	<i>r[eó]stat</i>	

Curiosament, en aquests casos, a diferència dels que tenen *ea*, el desplaçament de l'accent més a la dreta sol provocar la reducció regular: *g[əu]grafia*, *g[əu]rgià*, *t[əu]ria* (cf. *cr[eə]ció*, *id[eə]lisme*, *t[eə]tralitat*).

Excepcions morfològiques

S'ha fet servir el terme «excepcions morfològiques» per referir-se a casos en què la manca de reducció o reducció parcial afecta el primer element d'un compost (incloent dins de compost formes amb primer element tònic prefixat i compostos fonològics, no transparents semànticament). Aquest primer element

³ En la pronúncia més fidel, *Al-Qàeda*, la no-reducció s'ha d'atribuir, més clarament encara, a una excepció lèxica.

és superficialment àton però presenta una vocal sense reduir: *tr[ɛ]ncaclosques*, *p[ɔ]stmodern*, *T[a]gament*). De fet hauríem de considerar aquests casos dins d'un marc molt més general. Hi ha un domini de l'accentuació que és rellevant per a la reducció vocàlica; és el del mot no compost, com ara *trenquen* i el dels dos o més components dels compostos, com ara *trenca-* a *trenca-closques*. A *c[á]s[ə]*, *c[ə]s[é]t[ə]* hi ha una vocal tònica que no redueix i les altres redueixen forçosament; al compost *trenca-closques* hi ha dos components, *tr[é]nc[ə]* i *cl[ó]s qu[ə]*s, que es troben en la mateixa situació.

En la literatura es troba sovint l'afirmació incorrecta segons la qual en aquests casos no hi ha reducció perquè el primer element del compost té un accent secundari. Aquí s'ha produït una fallàcia clàssica (*a dicto simpliciter*): a partir d'una observació general inicial («en posició àtona que no alterna amb la tònica i en posició àtona per desaccentuació en flexió i derivació només se solen observar les vocals [i], [u], [ə]») es dedueix la generalització «en posició àtona les vocals només poden ser [i], [u], [ə]». Quan s'observa una vocal que no sigui [i], [u], [ə] en el primer component d'un compost es dedueix que hi ha d'haver un accent per tal de preservar la generalització, en comptes de determinar directament, per observació, si hi ha un accent o no (per a dades experimentals, veg. Prieto, 2003). De fet la correlació timbre – accent és més complexa que la generalització esmentada. Quan ajuntem components de compostos i mots amb mots per formar frases, actuen altres processos accentuals, bàsicament de subordinació d'accents i de desaccentuació i accentuació, que canvien l'estructura accentual inicial. Per aquesta raó es produeixen excepcions aparents a la generalització inicial segons la qual les vocals àtones redueixen. Examinem la frase següent, que es pot pronunciar en elocució no lenta amb els accents marcats amb negreta i amb el timbre vocàlic indicat entre claudàtors:

- (13) He **dit** que s[o]bre**stima**ves els **proble**mes del **mot** funcio**n**[a]l **d**[ə], **no** que els **d**[ə] **sesti**maves.

A *s[o]brestima*ves tenim un cas d'excepció morfològica com les que hem vist abans; el mot *funcional* es troba molt incrustat dins la frase i podria rebre un accent força feble sobre la seva síl·laba lèxicament accentuada, però es troba en xoc accentual amb el mot següent i pot perdre totalment l'accent. *De* és un mot àton amb vocal neutra, però quan l'usem metalingüísticament per referir-nos a l'entitat gramatical, és un nom i ha de rebre accent; finalment, a **d**[ə] *sestimaves* posem èmfasi contrastiva sobre el morfema *des-* per contraposar-lo a *sobre-*, cosa que fa que li hàgim d'assignar un accent.

Excepcions paradigmàtiques

Finalment, un altre cas que cal esmentar és el que es dona en mallorquí, que aquí presento de forma molt simplificada i que està descrit detalladament i analitzat a Pons-Moll (2011, 2013a, 2013b). Una /e/ subjacent es manté (14a) i una /ɛ/ subjacent es redueix a [e] (14b), sense passar, cap de les dues, a [ə], en casos de desplaçament de l'accent per derivació.

(14) a.	p[é]ix	p[e]ixet	p[ə]ixater
	esqu[é]rə	esqu[e]rreta	esqu[ə]rrà
b.	pap[é]r	pap[ə]ret	
	Miqu[é]l	Miqu[ə]let	

En la flexió verbal es produeix excepció a la reducció en alguns verbs amb /e/ subjacent (15a), encara que d'altres verbs sí que redueixen (15b). En aquests casos, però, una /ɛ/ subjacent sempre es redueix a [ə] (15c):

(15) a.	cr[é]m	cr[e]mam
b.	cont[é]st	cont[ə]stam
c.	x[é]r	x[ə]rram

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BRASINGTON, Ron (1972). «The treatment of exceptions in phonology». *Lingua*, vol. 29, pàg. 101-119.
- CHOMSKY, Noam; HALLE, Morris (1968). *The Sound Pattern of English*. Nova York: Harper and Row.
- FABRA, Pompeu (1897). «Étude de phonologie catalane (catalan oriental)». *Revue hispanique*, vol. 4 (10), pàg. 5-30.
- FABRA, Pompeu (1912). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Massó, Casas & Cia.
- JACKENDOFF, Ray (1975). «Morphological and semantic regularities in the lexicon». *Language*, vol. 51, pàg. 639-671.
- LAKOFF, George ([1966] 1970). *Irregularity in syntax*. Nova York: Holt, Rinehart, and Winston. [Primera versió, *On the Nature of Syntactic Irregularity*. Harvard Computational laboratory, Report No. NSF - 16].
- LLEÓ, Conxita ([1969] 1970). *Problems in Catalan Phonology*. Seattle: University of Washington.
- LLEÓ, Conxita; MASCARÓ, Joan ([1973] 1976). «Contribució a la fonologia generativa del català: reestructuració en la gramàtica?». A: Tate, Robert Brian; Yates,

- Alan (ed.). *Actes del Tercer Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, pàg. 61-80. Oxford: The Dolphin Book.
- MILÀ I FONTANALS, Manuel (1875). «Estudios de lengua catalana. Catalán contemporáneo». A: *Obras completas del doctor Manuel Milá y Fontanals*, pàg. 511-544. Barcelona: Verdaguer y C.^a.
- PETERS, Stanley (1972). «The projection problem: How is a grammar to be selected?». A: Peters, S. (ed.). *Goals of Linguistic Theory*, pàg. 171-188. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- PONS-MOLL, Clàudia (2011). «Underapplication of vowel reduction to schwa in Majorcan Catalan productive derivation and verbal inflection». A: Berns, Janine; Jakobs, Haike; Scheer, Tobias (ed.). *Romance Languages and Linguistic Theory 2009. Selected papers from 'Going Romance' Nice 2009*, pàg. 273-289. Amsterdam/Filadèlfia: John Benjamins.
- PONS-MOLL, Clàudia (2013a). «(Des)obediències de la reducció vocàlica en el català de Mallorca». *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, vol. 55, pàg. 1-37.
- PONS-MOLL, Clàudia (2013b). «Underapplication of vowel reduction to schwa in Majorcan Catalan. Some evidence for the left syllable of the stem as a prominent position and for subparadigms». A: Kan, Seda; Moore-Cantwell, Claire; Staubs, Robert (ed.). *Proceedings of the 40th Annual Meeting of the North East Linguistic Society*, pàg. 121-135. Cambridge, MA: GLSA. Disponible a http://works.bepress.com/claudia_pons-moll/3.
- PRIETO, Pilar (2003). «Correlats acústics de l'accent secundari en català». *Estudios de Fonética Experimental*, vol. 12, pàg. 107-142.
- ROSSICH, Albert (1995). «Una qüestió d'història de la llengua catalana: el reconeixement de la vocal neutra». A: Balsalobre, Pep; Gratacós, Joan (ed.). *La llengua catalana al segle XVIII*, pàg. 119-200. Barcelona: Quaderns Crema.
- ROSSICH, Albert (2006). «El model ortològic del català modern». A: Ferrando, Antoni; Nicolás, Miquel (ed.). *La configuració social de la norma lingüística a l'Europa llatina*, pàg. 125-153. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- WHEELER, Max ([1974] 1979). *Phonology of Catalan*. Oxford: Blackwell.
- WHEELER, Max (2005). *The Phonology of Catalan*. Oxford: Oxford University Press.

Comentaris a «Regularitat i excepcions en fonologia: les reduccions vocàliques», de Joan Mascaró*

Clàudia Pons-Moll
Universitat de Barcelona

En l'article «Regularitat i excepcions en fonologia: les reduccions vocàliques» (aquest volum), Joan Mascaró tracta d'un tema clàssic, i encara vigent, no només en el marc de la fonologia catalana, sinó dels estudis fonològics en general. És clàssic perquè ha despertat l'interès dels fonòlegs —catalans i d'arreu— des de sempre, i és vigent, primer, perquè és un punt essencial del programa generativista (tant del clàssic com de les evolucions més recents), i, segon, perquè encara no se li ha trobat una explicació i una formalització del tot satisfactòries. Es tracta de la *regularitat* i l'*excepcionalitat* en fonologia, que Mascaró il·lustra amb alguns dels casos especials respecte de la reducció vocàlica en central i en altres varietats del català.

L'autor focalitza l'article en algunes de les formalitzacions que han rebut aquests fenòmens, tant en el marc de la fonologia generativa clàssica com en el més recent de la teoria de l'optimitat (en què es possible trobar propostes equiparables a les clàssiques). També es planteja aspectes que van més enllà del formalisme, com ara «en quina situació, en particular a partir de quin nombre d'excepcions, un procés deixa de ser regular i es tracta com a allomorfa, és a dir lèxicament». En relació amb aquesta darrera qüestió, convé tenir en compte que, situats en un marc generativista, la tasca del lingüista, i més específicament la del fonòleg, no es limita —o no s'hauria de limitar— a construir una teoria que doni compte només de les generalitzacions que caracteritzen les llengües naturals, sinó que, idealment, la teoria hauria d'explicar, també, la manera en què els parlants nadius interpreten i fan seves, això és, interioritzen, les dades superficials presents en la llengua ambiental, de quina manera, en definitiva, aprenen i construeixen la gramàtica (Chomsky, 1965; Skousen, 1972; Kiparsky, 1973). En termes de Chomsky (1965), la teoria proposada ha

---

* Vull agrair les observacions que m'han fet a una primera versió d'aquests comentaris diferents fonòlegs, especialment les de Ricardo Bermúdez-Otero, Jesús Jiménez, Maria-Rosa Lloret i Max W. Wheeler. El treball forma part del projecte FFI2013-46987-C3-1-P, finançat pel MINECO, del grup de recerca consolidat 2014SGR918, finançat per la Generalitat de Catalunya, i del Programa Recercaixa 2011.

de ser adequada no només des del punt de vista *observacional* (destriant allò que és gramatical del que no ho és en una llengua determinada), sinó també des del punt de vista *explicatiu* (explicant, amb la màxima versemblança, com es produeix l'adquisició d'uns patrons que es pressuposen generals en la llengua en qüestió). Aquest vessant «mentalista» que típicament ha caracteritzat els estudis generativistes explica que aquest procés de construcció d'una teoria prou adequada sigui més complex del que ho seria si només ens limitéssim a observar i a descriure el que ocorre (Wolf, 2011); això és així perquè les generalitzacions que descobreix l'analista no necessàriament coincideixen amb les que descobreix l'aprenent d'una llengua; prou sovint, l'aprenent no accedeix a tota la informació que potencialment té disponible —a la qual pot accedir l'analista, per exemple—, ja sigui perquè (encara) no té un coneixement complet de la llengua (és a dir, perquè en té un coneixement parcial), ja sigui perquè les generalitzacions de la llengua que ha d'adquirir no són perfectes o perquè les dades de què disposa per establir-les no són prou informatives.

La lectura de Mascaró suscita altres qüestions d'interès teòric i general. Articularé els meus comentaris, de manera dialèctica, al voltant d'aquestes qüestions. Malgrat que a primer cop d'ull puguin semblar bàsiques i òbvies, no ho són: tot estudi que té per objecte d'anàlisi la regularitat i l'excepcionalitat en fonologia hauria d'intentar donar-hi resposta (veg., en aquest sentit, els treballs clàssics citats de Skousen, 1972, o de Kiparsky, 1973, i el mateix article de Mascaró objecte de comentari aquí). Il·lustro, sempre, els comentaris amb processos propis del català, a la majoria dels quals es refereix Mascaró en l'article, però en principi —i si no dic el contrari— el que hi argumento és extrapolable a les llengües naturals en general.

QUÈ?

Quan es parla de regularitat i d'excepcionalitat fonològiques, les primeres qüestions que convé plantejar-se i intentar respondre són les següents:

- (1) a. Quins processos presenten de forma general excepcions i quins altres, en canvi, no solen presentar-ne?
- b. És possible establir, en aquest sentit, una generalització vàlida per a la majoria de llengües?
- c. Es tracta, d'altra banda, d'una qüestió categòrica, o és més aviat tendencial; en altres paraules, els processos que tenen excepcions, en tenen amb la mateixa intensitat?

- d. És possible detectar un *denominador comú* entre els processos amb excepcionalitat i entre els processos sense excepcionalitat? Si és que sí, quin?

El català és especialment il·lustratiu en aquest sentit, atesa la gran riquesa de fenòmens fonològics que el caracteritzen. A continuació comento aquests fenòmens ordenats en funció del grau d'excepcionalitat que presenten.¹

Els processos d'elisió de la *-n* i la *-r* posttòniques finals, documentats en la majoria de varietats del català (*canço[n]eta*, *canço[n]s* ~ *cançó[Ø]*; *carre[r]ò* ~ *carre[Ø]*, *carre[Ø]s*), tenen, tal com fa notar Mascaró en l'article, força excepcions (*so[n]*, *qui[n]*, *na[n]*, *Ferra[n]*, etc.; *ace[r]*, *futu[r]*, *amo[r]*, *ma[r]*, etc.).

Semblantment, el procés de reducció vocàlica de 'á', 'é' i 'é' a [ə] i de 'ó' i 'ó' a [u] en posició inaccentuada, actiu en la majoria de varietats del català oriental (*c[á]sa* ~ *c[ə]seta*, *v[é]n* ~ *v[ə]nia*, *m[é]s* ~ *m[ə]set*; *p[ó]n* ~ *p[u]ndria*, *p[ó]ma* ~ *p[u]meta*), té també un bon nombre d'excepcions que afecten elements lèxics disperss, tant en posició posttònica com en posició pretònica (veg. els exemples que dóna l'autor, els quals amplio i dels quals elimino, per qüestions expositives, els que es poden considerar, encara, manlleus estrictes (del tipus *mòd[e]m*):² *base*, *classe*, *fase*, *ídem*, *laringe*, *òpera*, *còlera*; *gluten*, *cràter*, *tàndem*, *càncer*; *Renfe*; *Pedralbes*, *Londres*, *Quebec*, *Reykjavik*, *Irene*, *Descartes*; *secre*, *Tere* [e]; *ego*, *libido*, *credo*, *soprano*, *cosmos*, *còlon*; *UNESCO*, *Boston*, *Víctor*, *moto*, *porno*, *afro* [o]. En mallorquí, la proliferació d'excepcions és encara més significativa atès que afecta aquests elements lèxics i d'altres (com ara els del tipus *periodista*, *pellícula*, *Mediterrani*, *benzina* [e], en què la vocal no reduïda, o amb reducció parcial, es troba en un mot d'introducció relativament recent, en posició inicial de radical i generalment precedida de consonant la-

1 Tots els processos que il·lustro a continuació estan documentats en diferents treballs, descriptius i teòrics, dedicats a la fonologia del català, entre els quals destaquen Bibiloni (1983, 1998); Bonet i Lloret (1998); Jiménez (1997, 1999); Lleó ([1969] 1970); Mascaró ([1976] 1978, 1984); Palmada (1994); Pons-Moll (2004, 2006, 2007); la *Gramàtica del català contemporani* [especialment els capítols 2 (Mascaró) i 5 (Lloret)], i Wheeler ([1974] 1979, 2005). Aquesta llista de referències no pot ni vol ser exhaustiva.

2 Aquí cal fer algunes puntualitzacions. D'una banda, excloco els manlleus de les excepcions perquè, de fet, i tal com argumento més endavant, són indicadors d'allò que tendeix a ser productiu en una llengua determinada; no faria sentit, per tant, considerar-los excepcionals. La frontera entre excepció lèxica i manlleu, però, no és clara, ja que la majoria de les excepcions lèxiques (que aquí inclouen bàsicament mots d'origen culte) són antics manlleus, sobre els quals, i pels motius que sigui, la fonologia regular de la llengua no ha exercit la seva influència, de manera que han adoptat la forma d'excepció en el conjunt de la llengua. Recupero aquí la reflexió de Mascaró, segons la qual «[...] des d'un punt de vista estrictament sincrònic, el parlant no té coneixement de si un mot és patrimonial, cultisme o préstec, i només és conscient del caràcter de préstec en el cas dels manlleus més recents.»

bial, i els del tipus *càvec*, *mànec*, *espàrec* [e], etc., en què la vocal apareix en les paraules acabades en *-ec*).

Hi ha altres fenòmens en què la intensitat de les excepcions és més baixa, però encara és possible trobar-ne. És el cas de la simplificació de grups consonàntics finals, actiu també en moltes varietats del català (*sa*[nt]a ~ *sa*[nØ]; *a*[lt]a ~ *a*[lØ]), que té alguna excepció subjecta a variació en funció del parlant (*adult*, *assalt*, *cobalt*, *volt* ‘de voltatge’ [cf., però, *volt* [lØ] ‘de voltar’], *es-malt*, *indult*, *empelt*, *tumult*, *ocult* [lt] i *Kant* [nt]), o la inserció vocàlica en posició final de mot en seqüències de semivocal seguida de sonant, generalment *non gratae* en català (*retaul*[Ø]et ~ *retaul*[ə]; *air*[Ø]et ~ *air*[ə]; *Jaum*[Ø]ot ~ *Jaum*[ə]), que té també alguna excepció (*vair*, *cuir* [jr]; *saur* [wr]; *gasoil* [jl], *linòleum*, *pòdium* [wm]). No té excepcions, però, la inserció vocàlica motivada per altres qüestions sil·làbiques, com ara per evitar una seqüència de consonants amb una relació de sonicitat creixent respecte del nucli sil·làbic (*centr*[Ø]al ~ *centr*[ə]) (tingueu en compte, aquí, que els casos del balear del tipus *jo centr* no entren dins de la categoria «excepcions» sinó dins dels casos de «subaplicació motivada morfològicament»).

A l’altre extrem, hi ha els processos que no tenen cap excepció de manera categòrica, com és el cas de l’ensordiment d’obstruents en posició final de mot (*cunya*[ð]a ~ *cunya*[t]; *llo*[β]a ~ *llo*[p]; *gre*[ɣ]a ~ *gre*[k]), la inserció vocàlica en els mots començats en *sC-* ([ə]scriure ~ *in*[Ø]scriure ~ *de*[Ø]scriure; [ə]sperar ~ *exa*[Ø]sperar ~ *pro*[Ø]sperar) o entre radical i morfemes de temps quan el contacte creat implicaria alguna transgressió sil·làbica (*tem*[ə]ré; cf. *tem*[Ø]o ~ *reb*[Ø]ré; *creix*[ə]ria; cf. *creix*[Ø]ia ~ *reb*[Ø]ria), o, encara, el cas de l’elisió de la primera consonant en obertures amb segments amb una sonicitat massa pròxima o idèntica (*psicologia*, *psiquiatria* [Øs], *pneumàtic*, *pneumònia* [Øn], *mnemotècnic* [Øn]).

Pel que hem descrit, sembla que es tracta d’una qüestió categòrica en determinats casos, com ara el de l’ensordiment d’obstruents en posició final de mot, i d’una qüestió tendencial en d’altres, com en la simplificació de grups consonàntics finals o en la reducció vocàlica.

Preguntàvem també quin *denominador comú* tenen aquests fenòmens, és a dir, què comparteixen. La resposta, la podem trobar en els treballs de Pons-Moll ([2009, 2010] 2011). És interessant observar, i de fet és lògic que sigui així, com els processos que tenen excepcions lèxiques són els que poden ser desafiats en altres àmbits i per altres raons: aquests processos són precisament els que 1) no operen en els manlleus, els que 2) se subapliquen per raons morfològiques (com ara la necessitat de realitzar un morfema determinat o per la pressió analògica que hi pot haver entre elements d’un mateix paradigma fle-

xiu o derivatiu), els que 3) no són superficialment certs perquè interaccionen amb algun altre procés fonològic,³ els que 4) no són transferits en l'aprenentatge d'una segona llengua (L2),⁴ i, encara, els que 5) presenten variació interdialectal i els que apunten a una possible extinció des d'un punt de vista evolutiu.

Si reprenem els processos amb excepcions que havíem comentat, veurem com això és així. Els processos d'elisió de la *-n* i de la *-r* finals no solen operar en els manlleus, tant els més recents com els que no ho són tant (*canca*[n], *toboga*[n], *oranguta*[n], *xama*[n], *patxara*[n], *seda*[n]; *amat*[er], *au-p*[er], *some-li*[er], *necess*[er]), té moltes —per no dir moltíssimes— ocurrencies de subaplicació motivada morfològicament (*enté*[n], *preté*[n]; *cantara*[n]; *ma*[n], *recoma*[n] '1a pers. sing. PI' en baleàric; *mo*[r]; *conside*[r], *espe*[r] '1a pers. sing. PI' en baleàric), no són transferits a la L2 (veg. el Quadre III de l'Apèndix), i esdevenen superficialment no certs per la interacció amb altres processos, com ara la simplificació dels grups consonàntics finals, ja sigui la sistemàtica (*sa*[nt]a ~ *sa*[n], amb *-n* posttònica final), ja sigui la variable (*ve*[rð]a ~ *ve*[r], amb *-r* posttònica final). L'elisió de la *-r* posttònica final, a més a més, presenta variació interdialectal —és sabut que en moltes varietats valencianes no opera el fenomen: *canta*[r], *carre*[r]—, i, si tenim en compte el comportament dels manlleus, sembla que tant un fenomen com l'altre han perdut vigència (veg. en aquest sentit les reflexions de Wheeler en la nota 8 d'aquests comentaris).

Així mateix, la reducció vocàlica té un comportament totalment diferent del regular⁵ en les paraules d'introducció recent, això és en manlleus més o menys recents (*karate*, *hule*, *gàngster*, *cúter*, *bàsquet*, *pàdel*, *píxel*, *mòdem*, *ve-*

3 Els fenòmens de subaplicació i de sobreaplicació estan estretament relacionats amb el que des de Kiparsky (1971, 1973) es coneix com a opacitat fonològica. L'opacitat fonològica es refereix a aquells casos en què una generalització lingüística no és superficialment certa [*not surface-true opacity*] (no opera, subaplica, malgrat que es donin les condicions perquè ho faci) i a aquells casos en què una generalització lingüística no és superficialment aparent [*not surface-apparent opacity*] (és a dir, opera, sobreaplica, tot i que no és esperat que ho faci donades les condicions). El primer tipus d'opacitat sol aparèixer quan un procés n'opacitza un altre, i el segon quan un procés opera més enllà del que li correspondria, sobretot per qüestions morfològiques. En aquest treball fem referència a totes dues classes d'opacitat.

4 A Pons-Moll ([2009, 2010] 2011), s'argumenta que s'estableix una correlació entre els processos que compleixen aquestes condicions i els processos que només en compleixen alguns, i encara els processos que no en compleixen cap. També s'hi demostra que aquesta correlació té conseqüències significatives en l'adquisició/aprenentatge d'una segona llengua, en el sentit que els processos que tendeixen a subaplicar en les situacions esmentades no es transfereixen a la L2, mentre que els processos que s'apliquen normalment en les mateixes circumstàncies es transfereixen a la L2 (veg. el Quadre III).

5 Parlar de regularitat en aquest context no deixa de ser relatiu. Quan parlem de fenòmens que tenen moltes excepcions, que no operen en manlleus, etc., és lícit demanar-se en quin costat de la frontera es troba la regularitat, això és, allà on el procés ha operat tradicionalment de forma regular, o allà on no hi opera.

det, sidecar [e]; *waterpolo, judo, casino, espònsor, rècord, rosbig, collage, bonsai* [o]), i no opera per qüestions paradigmàtiques en mallorquí (*v[é]nt ~ v[e]ntet, p[é]ga ~ p[e]garé; esp[é]ra ~ esp[e]ram*), no és transferit a la L2 (veg. el Quadre III), i queda «ofegat» quan interacciona amb altres processos, com ara la dissimilació vocàlica per evitar dues vocals massa semblants en contacte (*oc[e]à, b[e]atificar, àr[e]a*). És sabut, d'altra banda, que el procés presenta variació en el marc dels dialectes catalans (només opera, i amb variació, en les varietats orientals), però és prematur diagnosticar-ne l'extinció.

El procés de simplificació de grups consonàntics finals, que té com hem vist algunes excepcions, pot transgredir-se en els manlleus (*PowerPoi[nt~nØ], Pai[nt~nØ]*), subaplica per qüestions morfològiques, com ara la necessitat de realitzar el morf corresponent al participi (*reso[lt], mò[lt]*) o per la necessitat d'obtenir paradigmes amb radicals homogenis (eivissenc: *ca[nt], sa[lt]* '1a pers. sing. PI'), no és sistemàtic en totes les varietats del català —no opera, entre d'altres, en mallorquí, menorquí, ni tampoc en algunes varietats valencianes—, no es veu desafiat per cap altre procés (tot i que subaplica en determinades circumstàncies: *Sa[nt] Antoni, vi[nt]-i-dos*), ni tampoc tenim prou elements per fer-ne un pronòstic evolutiu segur.

El procés d'inserció vocàlica en seqüències consonàntiques intrasil·làbiques finals que transgredeixen la relació de sonicitat decreixent o que estan formades per semivocal seguida de sonant, per altra banda, subaplica per qüestions morfològiques en insular (*co[mpr], e[ntr], mo[str]; enta[wl], resta[wr]* '1a pers. sing. PI'), no opera en manlleus (*mail, Gmail* [jl], *game* [jm]), ni en noms propis estrangers (*Einstein, Indurain, Sinn Féin* [jn]; *New York Times* [jms]; *Conan Doyle, Yale* [jl]), no és transferit a la L2, però té un comportament homogeni en les diferents varietats del català, com a mínim en la morfologia nominal, i res fa pensar que deixi de ser actiu. Sí que es pot qüestionar de totes maneres la realitat psicològica del procés, atès que les alternances morfofonològiques en què està implicat no són especialment transparents (veg. Wheeler, 2005: 251-252).

Els processos que no coneixen excepcions, en canvi, no són desafiat en cap de les circumstàncies esmentades. L'ensordiment d'obstruents finals, en efecte, opera de manera sistemàtica en manlleus (*pub, club, web* [p]; *ready-made, bed & breakfast, quid* [t]; *gag, air-bag, Meg (Ryan)* [k]; *Jazz* [s], *bridge* [tʃ]), la morfologia no pot forçar-ne la subaplicació, és transferit a la L2, té un comportament homogeni en el marc de totes les varietats catalanes i —sigui casualment o no— la interacció amb altres processos no en provoca tampoc la transgressió. El mateix ocorre en el cas de la inserció vocàlica i l'elisió consonàntica en posició inicial de mot. Operen de manera sistemàtica en manlleus, acrònims i si-

gles ([ə]steps, [ə]Sting, [ə]stand, [ə]Skype; *psycho*, *PSUC* [Øs], *knock out*, *Knorr* [Øn]), no subapliquen per qüestions morfològiques, són transferits a la L2 (veg., però, el Quadre III de l'Apèndix i les explicacions corresponents), altres processos no en provoquen l'opacitat, són sistemàtics en els diferents dialectes del català i sembla que mantenen tota la vigència. Aquests darrers comportaments són també atribuïbles a la inserció entre radical i morfs de futur i condicional que trobem en formes com ara *temeré*, *coneixeré*. L'única diferència és que en aquests casos sí que es detecten diferències dialectals: algunes varietats de Girona, per exemple, no insereixen en aquests casos, sinó que vibrantitzen la ròtica del morf de mode/temps.

Pel que fa a la interacció amb la morfologia, és interessant constatar, de fet, que són precisament aquests fenòmens sense excepcions els que tendeixen a sobreaplicar, és a dir, els que operen quan no es donen les condicions perquè ho facin. Per exemple, l'ensordiment d'obstruents finals es manté en la majoria de varietats quan l'obstruent va seguida de mot començat en vocal, no estrictament per tant en la posició final de mot o prepausal (*cunya*[t] *estimat*); el mateix ocorre amb la inserció vocàlica i l'elisió consonàntica, que operen fins i tot quan les condicions sil·làbiques perquè ho facin no són visibles (*des*[ə]s *perar*, *re*[ə]s*criure*, *Inter*[ə]s*port*; *parapsicologia* [Øs]; veg. més amunt). D'altra banda, els processos amb variació també en presenten quan desapareixen les condicions perquè operin (*sa*[nt] ~ [nØ] *Antoni*).

PER QUÈ?

Un cop obtinguda la resposta a la pregunta anterior, el dubte que cal resoldre immediatament és per què això és així i no d'una altra manera. És a dir, perquè, per exemple, la reducció vocàlica té excepcions i, en canvi, no en té l'ensordiment d'obstruents finals? Es tracta d'una simple casualitat o hi ha alguna explicació per a aquest comportament dispar? La resposta hauria d'estar desvinculada, en aquest estadi de la reflexió, de qualsevol formalisme teòric, és a dir, hauria de ser, en la mesura del possible, per bé que analítica, intuïtiva i no formal, i hauria de defugir (cosa difícil, com veurem) la circularitat.

Processos fonètics vs. processos morfofonològics

Una resposta poc meditada diria que la diferència entre uns fenòmens i altres té a veure amb la distinció entre processos morfofonològics, amb excepcions, i

processos fonètics (això és, amb una base fonètica sòlida), sense excepcions. És el que insinua, per exemple, Kiparsky en l'article del 1973 «Productivity in Phonology» ([1973] 1982b: 166). El problema d'aquesta distinció és que no és prou nítida i té un punt de circularitat inevitable. És possible, de fet, trobar una base fonètica i també morfofonològica en tots els processos esmentats en l'apartat anterior. No cal insistir en les bases fonètiques dels processos d'ensordiment d'obstruents finals o de reducció vocàlica (prou conegudes), però sí en el fet que fins i tot l'elisió de la *-n* i de la *-r* finals, o també la simplificació de grups consonàntics finals, poden tenir una motivació fonètica, com ara la dificultat de percebre, en el primer cas, aquestes consonants *sonants* massa semblants a la vocal tònica que les precedeix, fet que en provocaria l'elisió, o la dificultat de percebre l'oclusiva en un context no explosiu (bàsicament quan després *no* hi ha una vocal que permeti la projecció de l'explosió de la consonant) (Côté, 2000: 141-142) i precedida d'una consonant massa semblant en lloc i mode d'articulació (veg., per exemple, Mascaró, [1976] 1978; Bonet i Lloret, 1998; Jiménez, 1997; Pons-Moll, 2004, 2006), situació que també n'afavoreix l'elisió. És clar que sempre es podria conjecturar que la motivació fonètica que hi ha al darrere d'aquests dos fenòmens, que tenen excepcions, és més feble que no pas la que hi ha al darrere de l'ensordiment d'obstruents finals, que no en té. Al mateix temps, però, és possible trobar en aquest darrer fenomen, l'ensordiment, una base morfofonològica, en la mesura que ho és des del moment en què hi ha una alternança morfofonològica que el legitima com a tal; si no fos així, no seria un procés sinó simplement una estructura impossible (obstruent sonora) en un context determinat (la posició final de mot o prepausal) en català. Com a mínim, però, ho és més, de morfofonològic, que d'altres fenòmens, com ara la sonorització d'obstruents seguides de consonant o les assimilacions de lloc d'articulació de les nasals coronals a la consonant següent, que trobem en la majoria de les varietats del català.

El que no sembla lícit, però, és classificar els processos sense excepcions com a fenòmens de base fonètica i els que sí que en tenen com a fenòmens de base morfofonològica perquè aquesta manera de procedir recau en una circularitat de difícil justificació.

Processos universals vs. processos particulars

Relacionat amb aquesta darrera qüestió, hi ha el caràcter més o menys universal i/o particular del procés. Com més universal és el procés, menys tendiria a l'excepcionalitat; com més particular és, més hi tendiria. Aquí, a diferència del

criteri anterior, és possible trobar alguna evidència externa que ens permet defugir la circularitat amb què topàvem abans. L'ensordiment d'obstruents finals és compartit per un nombre de llengües tipològicament prou dispars (que inclouen, amb casuístiques diferents pel que fa als tipus d'obstruents afectades, el català, l'occità, el llombard, el romanx; el búlgar, l'eslovac, el polonès, el rus, el txec, algunes varietats del serbocroat, etc.; l'alemany, l'holandès, el luxemburguès; l'armeni, el georgià, el turc, el coreà), que en legitimen, sembla, el caràcter universal. També ho són la reducció vocàlica (present en moltes varietats gaèliques, determinades varietats de l'italià, del búlgar, de l'eslovè, del rus, del portuguès, etc., per posar només alguns exemples) o la inserció vocàlica en mots començats en *sC-*, que es troba no només en moltes llengües romàniques (com ara l'espanyol, el portuguès, l'occità, antigament en francès, abans de la caiguda de la *-s-* en posició de coda interna), sinó també en llengües tipològicament dispars (com ara el turc, el persa, l'àrab parlat a Egipte o l'hindi).

A mig camí, hi ha la simplificació de grups consonàntics finals (compartida per algunes varietats del francès o de l'anglès) o la inserció vocàlica en posició final de mot motivada sillàbica (documentada en espanyol, o en determinades varietats del francès, entre d'altres).

I en l'altre extrem, altra vegada, hi ha l'elisió de la *-n* i la *-r* posttòniques finals, que no és possible trobar en tantes llengües (veg. Bonet et al., 2005: 6, en què s'explica com l'elisió de la *-n* està generalment relacionada amb la nasalització vocàlica en alguns dialectes de l'italià i de l'occità, o com l'elisió de la *-r* es troba en gascó, occità i en algunes varietats de l'anglès i del francès).

Naturalitat i essencialitat

També estretament vinculat a això hi ha la qüestió de la naturalitat. Alguns autors consideren que la no-excepcionalitat, la regularitat, és una conseqüència del caràcter «natural» o «essencial» de determinats processos (Chen, 1973) i de les restriccions que els desencadenen en una llengua específica, en la mesura que «[they] define the basic syllable canons and other central aspects of the language» (Itô i Mester, 1999: 65). El problema d'aquesta correlació és que, com la que fèiem abans, té un caràcter circular inevitable i depèn massa de qüestions lingüístiques particulars. Un procés pot ser essencial en una llengua, perquè mai es transgredeix (per exemple, l'epèntesi en posició final en espanyol, cf. *air*[e]), i no ser-ho tant en una altra (el mateix procés en català, en què sí que es transgredeix). Amb tot, la naturalitat del procés no és mai l'origen del fenomen sinó que més aviat n'és una conseqüència. Prenent en consideració

aquesta darrera reflexió, ens podríem demanar si és el caràcter sillàbic del fenomen en qüestió allò que el fa més natural i sistemàtic: sembla que no és així tenint en compte que la subaplicació de la inserció vocàlica contravé a estructures sillàbicament molt marcades, com les que tenen una relació interna de sonicitat creixent.

Productivitat, força fonològica i atracció magnètica

Un altre criteri de distinció, situats en aquest cas en la llengua objecte d'anàlisi, seria la *productivitat* i la *força* del procés o de la restricció que en dóna compte. Hi ha processos que, en una llengua determinada i en un estadi diacrònic concret, són més productius que d'altres i tenen, per tant, una major força fonològica o, en termes de Holden (1976), una major atracció magnètica (*magnetic attraction*). Sembla indiscutible, en aquest sentit, que la força o el grau de productivitat de l'ensordiment d'obstruents finals o de la inserció vocàlica en mots començats en *sC-* (que transcendeix en tots els àmbits de la llengua i elements lèxics de la llengua) és major que la productivitat dels processos d'elisió de la *-n* i la *-r* finals (que té un àmbit d'aplicació molt més —i cada vegada més— reduït).

Les reflexions de Skousen (1972) i de Kiparsky (1973), que van en aquesta direcció i que inclouen també l'evidència diacrònica, són reveladores. Skousen constata que «by just looking at statistic data, there is no way at present for a linguist to determine *what regularities speakers will capture*» (veg., però, les propostes de Zuraw, 2000). Segons l'autor, d'altra banda, els lingüistes, com a mínim els fonòlegs, haurien d'observar evidència externa, com ara la que es troba en l'adquisició lingüística o en el canvi lingüístic per tal de determinar quina mena de gramàtiques són psicològicament reals. L'autor examina algunes regles del finès (com ara la coneguda regla d'assibilació) des d'aquest punt de vista, i arriba a la conclusió que no existeixen en el sistema fonològic de la llengua. Segons Kiparsky, Skousen té raó quan diu que una regla fonològica és real si les violacions superficials (casos d'opacitat (1) de Kiparsky, 1971; veg. nota 3 en aquest treball) que poden emergir a través dels manlleus o l'operació de regles tendeixen a ser eliminades. Però l'afirmació contrària, això és, que una regla no és real si les violacions superficials *no* tendeixen a ser eliminades, és massa potent. Els arguments de Kiparsky són dos: un fa referència a la feblesa de l'evidència diacrònica quan només se circumscriu a una llengua determinada (2); l'altre fa referència a la no-homogeneïtat pel que fa a les causes de les violacions superficials (3).

- (2) [...] the failure of a specific change to occur in a specific language at a specific period means nothing, since no one has been able to show conditions under which a change, however natural, must take place. Negative historical evidence must take the form of a universal statement to be of any value. A statement of the type «changes of the type X never occur» needs a linguistic explanation, but a statement of the form «change X did not occur in language L at time T», in our present state of knowledge, does not. Hence, the failure of surface violations of a rule to be eliminated is no proof that the rule is linguist's figment.⁶
- (3) All surface violations of a rule need not be exceptions to it, and if they are not, there is no reason why they should become eliminated.⁷

Aquí caldria fer una puntualització de la mateixa naturalesa que la que fem quan parlàvem de l'essencialitat i la naturalitat dels processos. La productivitat, com tampoc la naturalitat o l'essencialitat, no pot considerar-se la causa de l'absència d'excepcionalitat, sinó que n'és una conseqüència, és a dir, un procés es considera productiu en una llengua una vegada s'observa que tendeix a no transgredir-se en cap circumstància, però no a la inversa, això és, com que un procés és productiu no tendeix a transgredir-se. Per fer una afirmació com aquesta, caldria tenir criteris independents per determinar què és productiu i què no ho és, a banda del que ocorre en la llengua objecte d'estudi.

Transmissió via ortogràfica, via llengua veïna, via llengua culta

Altres raons que se solen adduir per explicar l'excepcionalitat són la influència que pot exercir l'ortografia, la llengua a través de la qual s'adapta el manlleu (en el cas del català, se sol atribuir a la influència de la llengua espanyola) o el registre a partir del qual se sol importar la peça lèxica. Compartim amb Mascaró l'escepticisme respecte del segon factor i també respecte del primer i del tercer. Com és que l'ortografia té influència en els casos que afecten la reducció vocàlica (cf. *classe*, *base*, etc.) i no pas en els casos que afecten l'ensordiment d'obstruents finals (cf. *club*, *pub*, *web*, paraules d'altra banda amb una alta in-

6 Kiparsky ([1973] 1982b: 165-166).

7 Kiparsky ([1973] 1982b: 166).

cidència escrita, tant en retolació com en mitjans digitals)? Sembla clar que hi ha altres factors que hi entren en joc, que van més enllà de la simple fidelitat a les formes ortogràfiques. El mateix es pot argumentar en relació amb la influència de llengües veïnes o registres formals.

Respecte d'aquesta qüestió, tanmateix, Wheeler em comenta si no és lícit plantejar-se si hi ha determinades excepcions que es manifesten únicament en comunitats bilingües, en què una llengua té el procés i l'altra no; aquest seria el cas de la reducció vocàlica, que opera en català però no en espanyol. El mateix autor em comenta que les excepcions a la reducció vocàlica de les vocals de la sèrie anterior a neutra en català oriental continental «suposadament arriben per interferència de llengües en contacte: es naturalitzen formes pronunciades a la castellana». Si bé això pot ser cert, res no impedeix afirmar, en la mateixa línia del que hem anat dient en aquest treball, que els processos que són més estables i per tant més productius (com ara l'ensordiment d'obstruents finals), són els menys susceptibles de veure's influïts per condicionants externs com ara el sistema d'una llengua veïna; els que en canvi no ho són tant doncs permetrien la penetració d'altres sistemes.

Amb tot, sembla que és difícil trobar criteris que ens permetin determinar amb total certesa si un procés és productiu o no, regular o no, en una llengua determinada. Com a mínim, però, disposem d'un conjunt de factors que, sobretot si es consideren conjuntament, ens ajuden a destriar amb certa precisió si un procés és productiu, regular, o no ho és. Tenint en compte l'acompliment o no d'aquests factors, es poden establir graus diferents de productivitat (veg. el Quadre I de l'Apèndix), on, per qüestions expositives, els factors esmentats apareixen en la seva forma negativa. De fet, aquests criteris a què hem fet referència recorden força els que havia proposat la fonologia lèxica quan distingia entre regles lèxiques i postlèxiques. D'aquestes qüestions formals, i d'altres, me n'ocupo en l'apartat següent.

COM?

Una vegada acceptada una resposta de les anteriors com a vàlida i una vegada hi estem més o menys compromesos, cal explicar com donem compte formalment d'aquesta excepcionalitat. Amb tot, cal advertir d'entrada que la majoria de solucions formals al fenomen són poc explicatives i tenen un component taxonòmic important. Però com a mínim la taxonomia ens permet veure les coses amb una major claredat.

La fonologia lèxica i la teoria de l'optimitat estratal

Una manera de discriminar els processos regulars dels que no ho són és ubicant-los en nivells diferents (el lèxic i el postlèxic) i atribuint-los a dues menes diferents de regles: les *regles lèxiques* i les *regles postlèxiques*. Aquesta distinció és el que proposa la fonologia lèxica, desenvolupada a l'inici dels anys vuitanta per Kiparsky (1982a, 1985, 1988) i pels seus col·legues i seguidors (Mohan, 1982, 1986) (veg., també, Kaisse i Hargus, 1993, i Hargus i Kaisse, 1993). De fet, és des de Mohan que hi ha l'assumpció generalitzada que només les regles lèxiques tenen excepcions, ja que les postlèxiques operen *després* i *fora* del lexicó. Altres aspectes rellevants de la fonologia lèxica són que introdueix la interacció entre els components fonològic i morfològic (incorporant aspectes com ara l'ordre afixal, l'organització estratal, la ciclicitat, la distinció de fenòmens del nivell del radical (nivell I, on són rellevants les fronteres relatives a la flexió, a la derivació i a la derivació zero) i del nivell del mot (nivell II, on són rellevants les fronteres de la prefixació i la composició). Amb tot, la fonologia lèxica categoritzava els fenòmens en lèxics i postlèxics en funció de si reunien o no un conjunt de condicions/proprietats, les quals reproduïxo en el Quadre II de l'Apèndix, citant gairebé literalment Kaisse i Hargus (1993) i Kaisse i McMahon (2011). Això és, per «diagnosticar» si un fenomen és lèxic o no, és a dir, si pateix de l'anomenada *síndrome lèxica* o no, calia comprovar si complia el conjunt de trets de la columna de l'esquerra. El problema d'aquesta divisió és que els processos no s'adeqüen de forma nítida al conjunt de condicions que en principi els són pròpies, o tenen comportaments contradictoris respecte de les diferents condicions (és a dir, en compleixen algunes però no d'altres), o estan relacionats amb fets independents. De fet, tal com sospiten Kaisse i McMahon (2011: 2.241), «[the] lexical syndrome is like so many other things once thought to be universal but now realized to be violable —it is not an utterly exceptionless principle, but an insight into the unmarked state of affairs in phonologies».

La fonologia lèxica ha transcendit en teoria de l'optimitat en forma del que es coneix com a fonologia lèxica optimal (Kiparsky, 2000), teoria de l'optimitat derivacional (Rubach, 2000), i teoria de l'optimitat estratal (Bermúdez-Otero, 2011), que el que fan, amb diferències de detall, és proposar jerarquies de restriccions diferents, és a dir, gramàtiques diferents, en funció del nivell, de l'estrat (això és, el nivell del radical, el de la paraula i el de la frase). En contrast amb la fonologia lexical, la teoria de l'optimitat estratal rebutja les regles de reescriptura i per tant la idea que les regles lèxiques o les regles del primer nivell (nivell de tema o de radical) estan subjectes a condicions d'aplicació especials. Com a conseqüència d'això, la teoria de l'optimitat estratal fa afirmacions molt

més moderades sobre les excepcions que la fonologia lèxica. Amb tot, una predicció que sí que es desprèn de la teoria de l'optimitat estratal és la generalització de Chung (Bermúdez-Otero, 2012), que diu que si les formes creades mitjançant sufixos del primer nivell hereten cíclicament una propietat de les seves bases, aleshores la mateixa propietat es trobarà o bé contrastivament o bé excepcionalment en les formes monomorfèmiques. En anglès, per exemple, l'accent secundari no inicial que el derivat del primer nivell 'original-íty' hereta de la seva base 'original' es troba també excepcionalment en la forma simple 'Epàminóndas'. La generalització de Chung reflecteix efectes de jerarquització de restriccions de fidelitat en el primer nivell. De manera general, Bermúdez-Otero (2012) unifica la generalització de Chung, l'existència de ciclicitat dins del primer nivell, i la relativa falta de productivitat de la morfologia del primer nivell, per mitjà d'una versió de l'optimitat estratal en què les construccions del primer nivell s'emmagatzemen de manera no-analítica, i la gramàtica del primer nivell funciona a la manera de regles de redundància lexical.

Aquests models s'han focalitzat, però, a reparar problemes relacionats amb el caràcter paral·lel de la teoria de l'optimitat estàndard i a explicar qüestions d'opacitat i ciclicitat, més que no pas a discutir sobre el conjunt de factors que caracteritzen la síndrome lèxica, entre elles l'excepcionalitat.

Diacritització, regles majors i regles menors (en el SPE), indexació i cofonologies (en teoria de l'optimitat)

La fonologia generativa que avui dia anomenem clàssica també havia intentat donar compte de l'excepcionalitat, i ho havia fet a partir de mecanismes diferents. Un mecanisme molt emprat fou el dels trets *diacrítics*, a) els que singularitzaven els elements lèxics en funció de l'estrat al qual pertanyen (per exemple, l'estrat del lèxic nadiu ([+nadiu]) i l'estrat del lèxic no nadiu ([-nadiu]); b) els que establien que, per a cada regla *n*, hi havia un tret [$\pm$ regla *n*], de manera que, tot i que per defecte la majoria dels elements lèxics estaven marcats com a [+regla *n*], (i) un element lèxic podia estar marcat com a [-regla *n*], de manera que era una excepció a la regla en qüestió, (ii) un conjunt d'elements lèxics, com ara els marcats com a [-nadiu], o els que apareixien en un context morfològic determinat, podien ser excepcions a la regla. És l'exemple que dona Mascaró (aquest volum) referint-se a la proposta de Wheeler ([1974] 1979) per explicar la regla d'elisió de la *-r* final, per a la qual elements excepcionals com ara *mar* hi estan marcats negativament. Per tal de salvar l'*ad hoc*itat d'aquesta manera de procedir i per tal de formalitzar el fet que hi pot haver

una certa regularitat dins de la irregularitat («una “subregularitat” en els termes de l'època»; cf. Mascaró, aquest volum), Lakoff (1970) va proposar un sistema basat en la distinció entre regles majors, que operaven per defecte i en la majoria dels casos, i regles menors, que operaven damunt del conjunt dels elements que hi estaven marcats positivament: és la proposta de Lleó i Mascaró ([1969] 1976), a què es refereix Mascaró (aquest volum), relativa al comportament dels segments oclusius bilabials sonors que alternen amb [w] (*nova* ~ *nou*), per als quals es formula una regla general 'b → w / _ { ≠, C}', i al comportament dels correlats dental i velar, que minoritàriament també experimenten la semivocalització (*graduar* ~ *grau*; *noguera* ~ *nou*), fet que expressen mitjançant una regla menor del tipus 'd,t → w / _ { ≠, C} MENOR'. És important tenir en compte que els casos subregulars no només es formalitzen en forma de regla menor, sinó que també es representen allomòrficament en el lèxic. D'aquí que aquestes regles menors es coneguin també com a regles de *redundància*. Els casos del tipus *adobar* ~ *adob* o *tubet* ~ *tub*, amb ensordiment de l'oclusiva sonora, estan marcats negativament per a la regla general de semivocalització.

En teoria de l'optimitat, la diacritització adopta la forma de restriccions indexades, i els efectes són els mateixos que les regles marcades negativament en el sistema del *SPE*: es considera que hi ha determinades restriccions de fidelitat que estan indexades i que només operen en material amb una determinada afiliació morfològica, fet que explica que un determinat procés quedi bloquejat en determinats contextos morfològics. També s'ha proposat d'indexar les restriccions de marcatge per explicar no només els casos de blocatge d'un procés, sinó també els casos de desencadenament i blocatge (Pater, 2000). El que és clar és que tant el sistema de diacritització del *SPE* com el sistema d'indexació de la teoria de l'optimitat no fan altra cosa que taxonomitzar un conjunt d'elements dins d'un altre conjunt i pressuposen que els parlants tenen tots aquests elements marcats o indexats. Fer això no implica cap avantatge cognitiu respecte de tenir, per exemple, llistes de mots amb representacions fonològiques diferents: en altres paraules, suposar que *mar*, *bar*, *motor*, *amor* estan indexats per a la restricció de fidelitat que protegeix la consonant final i que, en canvi, no ho estan *carrer*, *fuster*, *llorer*, o *matar* implica el mateix cost que dir que els primers tenen una sola representació fonològica (amb la -r final) i que els segons en tenen dues (amb la -r i sense la -r final). Si els grups fossin sincrònicament més homogenis, de fet, la indexació faria més sentit, però què distingeix *dolor*, amb elisió, d'*amor*, sense elisió?

Un altre model que ha mirat de donar compte de comportaments divergents com els que tractem aquí és el de les *cofonologies*, és a dir, aquell model

que entén que més d'una jerarquia és possible en la varietat d'un mateix parlant (Anttila, 1997, 2002). I ho fa mitjançant la manca de jerarquia entre dues restriccions en conflicte: els morfemes són lliures de seleccionar un dels dos rànquings possibles o no seleccionar-ne cap, cosa que dóna lloc a la variació. El problema d'aquesta proposta és que lliga l'excepcionalitat amb la variació, i tot i que hi pot haver estadis en què això és així —*talibà* alterna actualment amb *taliban*—, aquest no és precisament el cas. El que sí que fa sentit és pressuposar que, de la mateixa manera que els parlants multilingües tenen més d'una gramàtica, una per a cada llengua, poden tenir dues gramàtiques diferents en convivència (la *productiva contemporània* i la *productiva antiga*) fins que s'arriba a un moment en què una de les dues s'imposa a l'altra (veg., per exemple, Pons-Moll, 2012b, per a una argumentació en aquesta línia).

Alternatives representacionals: allomorfa, subespecificació, llistatge i freqüència

L'aproximació representacional a l'excepcionalitat més popular i tradicional és l'allomorfa, això és, pressuposar que el parlant té llistades representacions fonològiques diferents per al mateix morfema en aquells casos en què la variació no pot explicar-se de forma regular, ja sigui a través de regla, ja sigui a través de jerarquia. És el que proposa Wheeler (2005) per als casos del tipus *carrer/mar* o *cançó/nan*: els primers tindrien una doble representació subjacent (amb consonant i sense consonant final: *carrer*; *cançó*) i la gramàtica (concretament la restricció NO-CODA) seleccionaria la representació sense la consonant final en els casos en què es troba en aquesta posició, això és, la de coda, i la representació amb la consonant final en la resta dels casos. Els segons, en canvi, que no emergeixen mai sense la consonant final, tindrien una única representació, amb la consonant final. Cal fer notar aquí un aspecte molt interessant: fins ara hem considerat que les formes excepcionals eren les que transgredien la regla d'elisió de les consonants *-r* i *-n* en posició final; ara, llistant dues representacions per a les formes del tipus *carrer* i *cançó*, estem traslladant l'excepcionalitat a les formes que havíem considerat regulars. És una manera prou elegant d'expressar que el procés ha deixat de ser productiu en català.⁸

8 De fet, Max Wheeler em comenta el següent: «La supressió de /r/ final fou una tendència que mai no es va completar del tot; estava subjecta a difusió lèxica, però mai no hi hagué una època en la qual *r# fos vàlida. La tendència, en català, portava directament a allomorfa en els lexemes corresponents. No així en anglès d'Anglaterra, on *r]_{coda} sempre >> Fidelitat, de tal manera que costa molt als

Una altra aproximació de tipus representacional, amb els mateixos efectes, és la subespecificació (Inkelas et al., 1997). Bonet et al. (2005), per exemple, consideren com a possible explicació a la variació relativa a l'elisió de la *-r* i la *-n* marcar les consonants finals dels casos amb elisió amb un segment flotant /R/, susceptible a l'elisió (*dolor* /duloR/ [duló]), i les consonants sense elisió, amb un segment ancorat /r/, no susceptible a l'elisió (*motor* /mutor/ [mutór]).

Una altra aproximació és la que pressuposa que els parlants fan ús de dos recursos: les tendències estadístiques i el llistatge. Zuraw (2000), per exemple, pressuposa que les formes superficials de les paraules (en la seva anàlisi, polimorfèmiques) estan lèxicament llistades, i que hi ha una restricció, USALLISTES, que requereix que, si una llista existeix, s'ha d'emprar. Si aquesta restricció està jerarquitzada amunt, les paraules es comportaran d'acord amb la manera com estan llistades al lèxic. Per a les paraules sense sentit, per a les quals no es pot accedir al llistatge lèxic, són les restriccions de marcatge i de fidelitat jerarquitzades més avall en la jerarquia les que seran decisives. Ara bé, si l'aprenentatge ocorre segons l'algoritme d'aprenentatge gradual, els aprenents arribaran a una jerarquia estocàsticament variable d'aquestes restriccions que reproduirà la probabilitat que un procés es doni d'acord amb les dades observades en l'entorn (de fet, en el lèxic existent). El resultat és una gramàtica en què les formes existents estan llistades i les formes noves (això és els manlles) reproduïxen les generalitzacions estadístiques que és possible trobar en aquestes llistes.

Excepcionalitat i percepció

Ja per acabar aquesta secció, farem referència a una possible explicació als comportaments asimètrics que hem vist que es relaciona amb qüestions perceptives, que s'apunta ja a Pons-Moll ([2009, 2010] 2011) i que em ratifica Jiménez arran d'aquests comentaris en la sessió del CLUB 21. La teoria del P-Map de Steriade (2009) estableix que hi ha fenòmens que impliquen un major canvi, un major cost de fidelitat, des d'un punt de vista perceptiu. Per exemple, el canvi de X a Ø que trobem en fenòmens com ara l'elisió de la *-n* i la *-r* posttòniques finals és molt més perceptible, molt més costós des d'un punt

---

anglesos de suprimir aquest procés en L2 (igual que als hispànics de suprimir $\text{Æ} \rightarrow \text{V} / \#_{\text{SC}}$). [...] La supressió de /n/ final esdevingué opaca com a conseqüència d'un altre procés regular («counterfeeding»): $-\text{nd-} > \text{nn} > \text{n}$, el qual va introduir noves /n/ finals: *pregon*, *segon*, *pren*, *entén*, *fon*, etc. Deu fer un milenni que l'alternança /n/ ~ Ø esdevingué allomòrfica».

de vista de fidelitat, que no pas el canvi de sonor a sord que podem trobar en l'ensordiment d'obstruents finals. Això explicaria que el primer tipus de procés tendeixi a bloquejar-se en diferents circumstàncies i que no ho faci el segon. Hi hauria fenòmens que quedarien a mig camí, com ara la simplificació de grups consonàntics finals, que, per bé que impliquen un canvi de X a Ø, el canvi perceptiu és menor per la manca de contrast amb els segments adjacents. Així mateix, la reducció vocàlica, com l'ensordiment, implica només canvi de trets, però potser no d'una manera tan subtil com l'ensordiment. L'únic cas que es desmarcaria d'aquesta possible explicació és la inserció vocàlica, que pot bloquejar-se en posició final (bal. *centr*), però mai en posició inicial (**sperar*). D'acord amb el P-Map esperaríem, per a aquests casos, un comportament homogeni, amb bloqueig de la subaplicació a causa del cost que implica per a la fidelitat. De totes maneres, les circumstàncies que envolten ambdós fenòmens són ben diferents. La inserció en posició inicial de mot no es veu condicionada en cap cas per la pressió analògica (tots els verbs del paradigma contenen la vocal inicial), mentre que sí que ho està la vocal final, i, a més, es troba en una posició més prominent (la inicial) que no pas l'altra (la final). Amb tot, aquesta és una línia de recerca que cal explorar.

ON?

Respondre a l'*on* vol dir respondre a diferents qüestions.

- (4) a. A quina mena d'elements, això és, de categories (verbs, noms, adjectius, etc.) sol afectar l'excepcionalitat?
- b. En quina posició dins del mot (posició inicial, posició final, posició intermèdia) sol emergir amb més freqüència?
- c. En quins contextos morfològics sol aparèixer (nivell lèxic, nivell postlèxic; contextos derivats, no derivats, etc.)?
- d. A quines restriccions de concurrència està sotmesa? És a dir, fins a quin punt poden conviure la fonologia «regular» i la fonologia «no regular» en una mateixa paraula?

Pel que fa a la primera qüestió, Mascaró (aquest volum) comenta que l'excepcionalitat sol afectar els noms, en menor mesura els adjectius i no gens els verbs. Això sembla que és així en la majoria dels casos: les excepcions a la reducció vocàlica afecten majoritàriament els noms (*bas[e]*, *class[e]*, *tel[e]*), en menor mesura els adjectius (*enorm[e]*, *infam[e]*), però no pas els verbs, encara

que siguin d'origen culte (*commour*[ə]). De fet, una prova que això és així segons l'autor és que el pas d'un nom amb manca de reducció vocàlica (*espòn* s[o]r, *tel*[e]) a un verb n'implica l'aplicació (*espons*[u]ritzar; *tel*[ə]visar) (sobre aquesta qüestió, veg. més avall).

Tot fa pensar que la categoria verb és més productiva (fet que es correlaciona amb un major automatisme i sistematicitat) que no pas la categoria nom, i això explica altres fenòmens com ara el comportament de la pressió paradigmàtica en mallorquí, que opera sense límits en el sistema verbal de la primera conjugació, però amb constreyniments en la derivació (veg. Pons-Moll, 2013). En tot cas, dins de la categoria verb, cal distingir també les classes verbals: la primera conjugació, en tant que més freqüent, és més susceptible a aquesta mena de fenòmens de pressió paradigmàtica que no pas les dues altres conjugacions. De totes maneres, res impedeix que els verbs siguin un context que propiciï l'excepcionalitat: en mallorquí no hi ha aplicació normal de la reducció vocàlica en qualsevol mot d'introducció recent en què la vocal es troba en posició inicial de radical i precedida de consonant labial, sigui quina sigui la categoria lèxica: *sup*[e]ditar, *m*[e]ditar, *m*[e]canitzar, *f*[e]licitar; *v*[e]rt[e]brar, *f*[e]d[e]rar; *f*[e]minitzar, *esp*[e]cialitzar. A més, tal com s'ha constatat abans, són un context idoni per a la subaplicació motivada morfològicament (*entén*, *cantaran*, *man*; *pegaré*, *nevaria*; *cant*, *mòlt*, *resolt*; *compr*, *restaur*, etc.). I, tal com em fa notar Jiménez, és possible trobar excepcions a la reducció vocàlica en valencià precisament només en les formes verbals *obrir* i *omplir*, que tendeixen a pronunciar-se amb la vocal mitjana oberta.

Pel que fa a les posicions dins del mot que afavoreixen l'excepcionalitat, sembla clar que en el cas del català hi ha una tendència a les posicions extremes. De fet, tant si l'excepcionalitat es relaciona amb marcatge posicional (veg. Lloret i Jiménez, 2008 i treballs subseqüents) com si es relaciona amb fidelitat posicional (veg. Pons-Moll, 2011 i treballs subseqüents), els extrems són decisius a l'hora d'explicar comportaments discrepants respecte de la fonologia regular. Hi ha però altres posicions favorables a la subaplicació, com ara la posició posttònica (cf. *òpera*, *còlera*, etc., amb [e]).

Un altre aspecte íntimament lligat a aquest darrer és el dels contextos derivats i els contextos no derivats. Fou Kiparsky qui per primera vegada va relacionar l'excepcionalitat als contextos no derivats (fet que es coneix com a *underived environment effects*): les excepcions tendeixen a emergir en els contextos no derivats i desapareixen en els contextos derivats. En el cas del català, aquests casos han estat estudiats per Mascaró ([1976] 1978, 2003), que dóna exemples, com ara *Bòst*[o]n ~ *bost*[u]nià; *cànc*[e]r ~ *canc*[ə]rigen; *Wagn*[e]r ~ *wagn*[ə]rià, i als quals podem afegir *còl*[o]n ~ *col*[u]n[u]scòpia; *v*[e]det ~ *v*[ə]detisme.

Mascaró (2003: 117) aporta altres exemples en aquest sentit: *Cervantes* [θ], *cervantí* [s]. El problema d'aquesta predicció kiparskyana és que no és general. En altres casos, pot passar justament a la inversa: són els contextos derivats els que presenten l'excepció. A tall d'exemple, si considerem que el truncament dóna lloc a formes «derivades», arribem a la conclusió que és en el context derivat on hi ha l'excepció: *Montserrat* vs. *Montse*; *televisió* vs. *tele*; *professor* vs. *profe*; [ə] vs. [e]; *motocicleta* vs. *moto* [u] vs. [o].

Un altre aspecte que convé considerar és la concomitància de les estructures excepcionals amb les que no ho són, és a dir, fins a quin punt un tret excepcional en pot desencadenar un altre, o, en altres paraules, pot un tret excepcional conviure amb un que no ho és? Està renyida aquesta convivència?

Aquesta qüestió ha estat estudiada per Bonet et al. (2007: 3) i per Cabré (2009, 2010). Aquests autors fan notar, per exemple, que la *manca de reducció vocàlica* en casos com ara *pòster*, *mòdem*, *euro*, *Bòston*, etc. provoca un procés metafònic en què la *vocal tònica* tendeix a fer-se *tancada* (p[ó]st[e]r, m[ó]d[e]m, poli[é]st[e]r, S[ó]crat[e]s; [é]ur[o], B[ó]st[o]n) i no pas oberta; si, en canvi, opera la reducció vocàlica normal, aquest procés metafònic no es dóna, o es dóna en la versió diametralment oposada (p[ó]st[ə]r, m[ó]d[ə]m, poli[é]st[ə]r, S[ó]crat[e]s; [é]ur[u], B[ó]st[u]n. Això mateix es pot plantejar d'una manera lleugerament diferent dient que les [e] i les [o] àtones no poden conviure en la mateixa paraula amb una vocal tònica mitjana oberta (Cabré, 2002: 929). La idea seria que un procés genuí (com ara la reducció vocàlica) ha de conviure amb una estructura genuïna (com ara les vocals mitjanes obertes en posició tònica). De fet, aquesta generalització és extensible a altres casos de la llengua: a Pons-Moll (2014) es considera la possibilitat que, atès que els sufixos preaccentuats impliquen sempre les vocals [i], [u] i [ə] en posició àtona (que formen part del sistema vocàlic àton que podem anomenar genuí del central), es combinen amb vocals mitjanes obertes, més genuïnes en posició tònica que no pas les tancades, en el radical tònic al qual s'adjunten (cf. *esf[é]ra*, però *esf[é]r[i]c*; *tel[é]f[u]n*; *tel[é]gr[ə]f*); aquest efecte només seria visible en contextos derivats.

Pel que fa a la resta de fenòmens amb excepcionalitat, és possible trobar alguna tendència en aquesta direcció però en cap cas es tracta d'una qüestió sistemàtica. Els casos del tipus *somelier*, *amateur*, *tobogan*, *orangutan*, etc., amb manteniment de les consonants finals, tendeixen a realitzar-se amb les vocals mitjanes tòniques tancades i sense reducció vocàlica (sobretot quan es tracta de la *e*, tot i que també pot afectar la *a*): s[o]m[e]li[ér], [a]m[at]t[ér], [o]r[a]nguta[n]. La correlació, però, no és estrictament obligatòria, ja que és possible sentir [u]r[ə]nguta[n] o s[u]m[ə]li[ér]. El que és clar, però, és que si opera l'eli-

sió, seguint el sistema «tradicional», aleshores operen obligatòriament la resta de fenòmens tradicionals: [u]r[ə]nguta[∅].

Wheeler i Jiménez em fan notar altres aspectes interessants, rellevants en aquesta secció, com ara que no hi ha cap llengua romànica en la qual els contrastos protoromànics entre les vocals mitjanes tòniques obertes i tancades deixin de suprimir-se en tota síl·laba àtona. L'únic cas seria el que esmentàvem més amunt, relatiu a les formes *omplir* i *obrir* en valencià, que es realitzen amb el correlat obert.

QUAN?

Respondre al *quan* vol dir respondre a diferents qüestions, una de les quals ja és formulada de manera directa per Mascaró.

- (5) a. «En quina situació, en particular a partir de quin nombre d'excepcions, un procés deixa de ser regular i es tracta com a allomorfa, és a dir lèxicament? Dit d'altra manera, quines condicions són necessàries perquè qui adquireix el sistema fonològic de la llengua projecti, a partir d'elements universals i de les dades, una regla i no pas un seguit d'allomorfs?»
- b. Tenint en compte que pot esdevenir-se la situació inversa, una altra qüestió que ens hem de demanar és a partir de quin nombre d'excepcions la no-aplicació d'un procés deixa de ser excepcional i passa a formar part de la fonologia regular de la llengua?

La primera pregunta, tal com avisa Mascaró, no té encara una resposta clara. Hi ha, però, alguns experiments que permeten deduir si un procés és encara productiu, com ara els *wug-tests*, això és, experiments amb paraules potencials però sense sentit, sense significat, que permeten descobrir quines generalitzacions tenen interioritzades els parlants i quines no. A tall d'exemple, per tal de saber si els processos d'elisió de la *-r* i la *-n* posttòniques finals són encara productius, en quin grau ho són, o si estan emmagatzemats allomòrficament, caldria investigar com els parlants fan els singulars de pseudoparaules com ara **bans*, **cuns*, **plons*, o com interpreten la base, el radical, de pseudoparaules com ara **tantoneta*, **cantonot*, **cantonar*, o **foneret*, **pasterot*, **soneró*.

Tal com ens qüestionàvem, un pas més enllà del llistatge allomòrfic és quan el que és excepcional passa a ser regular. És sabut que diacrònicament hi ha evolucions diacròniques contradictòries: és el cas de l'elisió de la *-n* i de la *-r* posttòniques finals i de la reducció vocàlica, que són processos que van comen-

çar a operar de manera sistemàtica en determinats dialectes (i no en uns altres), la plena productivitat dels quals, però, està aturada, tal com indica el sistema d'adaptació de manlleus d'aquestes varietats, o el comportament de les formes estrictament excepcionals, que no sembla que apuntin a una adaptació cap a la fonologia regular (veg., per a aquesta qüestió, la nota 9). En aquest sentit, quan s'estudien els manlleus, cal preveure dues direccions: o bé els manlleus s'acaben adaptant al sistema/als processos genuïns de la varietat dialectal en qüestió, o bé són indicadors de cap on van els trets i de fet d'un canvi. Les tradicionals excepcions a la reducció vocàlica (*classe, base, fase, Balmes, Pedralbes; península, medicina, benzina, Mediterrani*) no sembla que apuntin *de forma natural* (això és, sense intervenció de la normativa) cap a una adaptació al vocalisme àton genuí del català oriental, en la mesura que ara per ara s'han mantingut com a excepcionals durant un període de temps prou significatiu. En tot cas, és clar que ara ens trobem en un estadi de convivència de dos sistemes, els quals, per la situació de variació i d'ambigüitat que es dona, seria imprecís qualificar de *regulars* i d'*irregulars*. De fet, en el cas del mallorquí, no és atrevit pronosticar —tal com havia fet ja Veny—⁹ un sistema vocàlic àton del tipus [i, u, e, o, ə], en aquest cas afavorit per diferents forces: d'una banda, les ocurrences de [e] àtona provocada per la pressió paradigmàtica; d'altra banda, les ocurrences de [e] provocades per la posició que ocupa aquest segment dins de la paraula (amb les posicions prominents afavorint-ne l'aparició, en detriment de la neutra), i, finalment, la necessitat d'obtenir un sistema vocàlic àton simètric, on la [o] té un paral·lel en les vocals de la sèrie anterior.

REFLEXIONS FINALS

L'article de Mascaró és clarivident a l'hora de discriminar allò que és excepcional i allò que no ho és. L'article, a més, ens ha servit de pretext per reflexionar una mica més sobre la regularitat i l'excepcionalitat en fonologia. Hem vist com n'és de difícil trobar criteris nítids que permetin determinar amb total certesa si un procés és productiu o no, regular o no, en una llengua determinada. Com a mínim, però, disposem d'un conjunt de factors que, sobretot si es consideren conjuntament, ens ajuden a destriar amb una certa precisió si un procés és productiu, regular, o no ho és. D'acord amb el que hem defensat, els processos

---

9 Respecte d'això, Max Wheeler em comenta, carregat de raó, el següent: «No es podria dir que una anàlisi del mallorquí que proposés un sistema vocàlic àton [i, u, o, ə] seria simplement incorrecta? Si aquell ha estat admès, ha estat per ignorància dels fets».

productius són els que, de fet, tenen realitat psicològica, és a dir, els que realment actuen com a processos en la gramàtica del parlant, i això es manifestaria en el conjunt de factors a què ens hem anat referint en aquests comentaris.

Pel que fa als *factors interns*, és a dir, aquells que ens permeten determinar de quina manera el procés està interpretat, computat en la ment del parlant, caldria incloure els següents:

- a. absència (vs. presència) d'excepcions;
- b. aplicació normal (vs. no-aplicació) en els manlleus;
- c. manca de subaplicació (vs. subaplicació) per raons morfològiques;
- d. transferència a la L2 (vs. no transferència a la L2);
- e. opacització del procés per interacció amb un altre (vs. no-opacització).

Pel que fa als *factors externs*, que actuarien com a indicadors per a l'analista sobre com un procés ha estat interpretat pel conjunt de parlants de la llengua objecte d'estudi, caldria incloure:

- f. l'homogeneïtat (vs. l'heterogeneïtat) intralingüística o interdialectal;
- g. la tendència diacrònica a la preservació o a l'extinció.

Tenint en compte l'acompliment o no d'aquests factors, es poden establir graus diferents de productivitat (veg. el Quadre I de l'Apèndix), on, per qüestions expositives, els factors esmentats apareixen en la seva forma negativa. (De fet, aquests criteris a què fem referència recorden força els que havia proposat la fonologia lèxica quan distingia entre regles lèxiques i postlèxiques; veg., en aquest sentit, el Quadre II.)

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANTTILA, Arto (1997). *Variation in Finnish phonology and morphology*. Tesi doctoral, Stanford University.
- ANTTILA, Arto (2002). «Morphologically conditioned phonological alternations». *Natural Language & Linguistic Theory*, vol. 20, pàg. 1-42.
- BERMÚDEZ-OTERO, Ricardo (2011). «Cyclicity». A: Van Oostendorp, Marc; Ewen, Colin; Hume, Elizabeth; Rice, Keren (ed.). *The Blackwell companion to phonology*, vol. 4, pàg. 2019-2048. Malden: Wiley-Blackwell.
- BERMÚDEZ-OTERO, Ricardo (2012). «The architecture of grammar and the division of labour in exponence». A: Trommer, Jochen (ed.). *The morphology and phonology of exponence*, pàg. 8-83. Oxford: Oxford University Press.

- BIBILONI, Gabriel (1983). *La llengua dels mallorquins. Anàlisi sociolingüística*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- BIBILONI, Gabriel (1998). «La e àtona a Mallorca». A: *Estudis de llengua i literatura catalanes en honor de Joan Veny*, vol. 2, pàg. 533-539. Barcelona: Universitat de Barcelona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BONET, Eulàlia; LLORET, Maria-Rosa (1998). *Fonologia Catalana*. Barcelona: Ariel.
- BONET, Eulàlia; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan (2005). «How unnatural and exceptional can languages become?». Comunicació presentada a la 3rd International Conference in Language Variation in Europe (ICLaVE 3), Meertens Instituut. Disponible a www.academia.edu/5478452.
- BONET, Eulàlia; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan (2007). «Domain and directionality in Catalan ATR harmony». Comunicació presentada al Workshop «Harmony in the languages of the Mediterranean» de la 4th Old World Conference on Phonology (OCP-4), Rodes. Disponible a <http://pages.uv.es/foncat/cat/Treballs/16.Bonet.et.al.pdf>.
- CABRÉ, Teresa (2002). «Altres sistemes de formació de mots». A: Solà, Joan; Lloret, Maria-Rosa; Mascaró, Joan; Pérez Saldanya, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1, pàg. 889-932. Barcelona: Empúries.
- CABRÉ, Teresa (2009). «El sistema vocàlic del català central i l'adaptació de manlleus». A: Faluba, Kalman; Szijj, Ildikó (ed.). *Actes del Catorzè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura catalanes: Universitat Eötvös Loránd de Budapest, 4-9 de setembre de 2006*, vol. 3, pàg. 111-120. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CABRÉ, Teresa (2010). «Vowel reduction and vowel harmony in Eastern Catalan loanword phonology». A: Vigarío, Marina; Frota, Sónia; Freitas, M. João (ed.). *Phonetics and Phonology. Interactions and interrelations*, pàg. 267-285. Amsterdam/Filadèlfia: John Benjamins.
- CHEN, Matthew (1973). «On the formal expression of natural rules in phonology». *Journal of Linguistics*, vol. 9, pàg. 223-249.
- CHOMSKY, Noam (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- CÔTÉ, Marie-Hélène (2000). *Consonant Cluster Phonotactics: A Perception-Based Approach*. MIT Linguistics Dissertations. Cambridge, MA: MIT Working Papers in Linguistics.
- HARGUS, Sharon; KAISSE, Ellen (ed.) (1993). *Studies in Lexical Phonology*. Nova York: Academic Press.
- HOLDEN, Kyril (1976). «Assimilation rates of borrowings and phonological productivity». *Language*, vol. 52, pàg. 131-147.
- INKELAS, Sharon; ORGUN, Cemil Orhan; ZOLL, Cheryl (1997). «The implications of lexical exceptions for the nature of grammar». A: Roca, Iggy (ed.). *Derivations and constraints in phonology*, pàg. 393-418. Oxford: Clarendon Press.

- ITÔ, Junko; MESTER, Armin (1995). «Japanese phonology». A: Goldsmith, John A. (ed.). *The handbook of phonological theory*, pàg. 817-838. Cambridge, MA/Oxford: Blackwell.
- ITÔ, Junko; MESTER, Armin (1999). «The phonological lexicon». A: Tsujimura, Natsuko (ed.). *The handbook of Japanese linguistics*, pàg. 62-100. Malden/Oxford: Blackwell.
- JIMÉNEZ, Jesús (1997). *L'estructura sil·làbica del valencià*. Tesi doctoral, Universitat de València.
- JIMÉNEZ, Jesús (1999). *L'estructura sil·làbica del català*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- JIMÉNEZ, Jesús; LLORET, Maria-Rosa (2010). «Efectes de prominència en canvis vocàlics obscurs». Comunicació presentada al XXVI Congrés Internacional de Lingüística i Filologia Romànica, Universitat de València. Publicat el 2013 a: Casanova Herrero, Emili; Calvo Rigual, Cesáreo (ed.). *Actas del XXVI Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románica. València 2010*, vol. 1, pàg. 657-668. Berlín: Mouton de Gruyter. Disponible a www.ub.edu/GEVAD/wp-content/files_mf/1335343916Jim_Lloret_Actes_CILFR2010.pdf.
- KAISSE, Ellen; HARGUS, Sharon (1993). «Introduction». A: Hargus, Sharon; Kaisse, Ellen (ed.). *Studies in Lexical Phonology*, pàg. 1-19. Nova York: Academic Press.
- KAISSE, Ellen; MCMAHON, April (2011). «Lexical Phonology and the Lexical Syndrome». A: Van Oostendorp, Marc; Ewen, Colin; Hume, Elizabeth; Rice, Keren (ed.). *The Blackwell companion to phonology*, vol. 4, pàg. 2236-2257. Malden: Wiley-Blackwell.
- KIPARSKY, Paul (1971). «Historical linguistics». A: Dingwall, William O. (ed.). «A survey of linguistic science». Linguistics Program University of Maryland, College Park, Md. 576-649. [Reproduït a Kiparsky, Paul (1982b), pàg. 57-80.]
- KIPARSKY, Paul (1973). «Productivity in Phonology». A: Kenstowicz, Michael; Kisseberth, Charles (ed.). *Issues in Phonological Theory*, pàg. 69-76. The Hague: Mouton. [Reproduït a Kiparsky, Paul (1982b), pàg. 165-173.]
- KIPARSKY, Paul (1982a). «From Cyclic Phonology to Lexical Phonology». A: Van der Hulst, Harry; Smith, Norval (ed.). *The structure of phonological representations*, part I, pàg. 131-175. Dordrecht: Foris.
- KIPARSKY, Paul (1982b). *Explanation in phonology*. Publications in Language Sciences, 4. Dordrecht: Foris.
- KIPARSKY, Paul (1985). «Some consequences of Lexical Phonology». *Phonology Yearbook*, vol. 2, pàg. 85-138.
- KIPARSKY, Paul (1988). «Phonological Change». A: Newmeyer, Frederick J. (ed.). *Linguistics: The Cambridge Survey of Linguistics. Volume 1. Linguistic Theory: Foundations*, pàg. 363-415. Cambridge: Cambridge University Press.
- KIPARSKY, Paul (1993). «Blocking in nonderived environments». A: Hargus, Sharon;

- Kaisse, Ellen (ed.). *Studies in Lexical Phonology*, pàg. 277-313. San Diego: Academic Press.
- KIPARSKY, Paul (2000). «Opacity and cyclicity». *The Linguistic Review*, vol. 17, pàg. 351-365.
- LAKOFF, George (1970). *Irregularity in syntax*. Nova York: Holt, Rinehart & Winston.
- LLEÓ, Conxita ([1969] 1970). *Problems in Catalan Phonology*. Seattle: University of Washington.
- LLEÓ, Conxita; MASCARÓ, Joan ([1969] 1976). «Contribució a la fonologia generativa del català: reestructuració en la gramàtica?». A: Tate, Robert Brian; Yates, Alan (ed.). *Actes del Tercer Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, pàg. 61-80. Oxford: The Dolphin Book.
- LLORET, Maria-Rosa (2004). «The phonological role of paradigms: the case of insular Catalan». A: Auger, Julie; Clements, Clancy; Vance, Barbara (ed.). *Contemporary approaches to Romance Linguistics. Selected Papers from the 33rd Linguistic Symposium on Romance Languages (LSRL), Bloomington, Indiana, April 2003*, pàg. 275-297. Amsterdam/Filadèlfia: John Benjamins.
- LLORET, Maria-Rosa; JIMÉNEZ, Jesús (2008). «Marcatge posicional i prominència en el vocalisme àton». *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, vol. 45, pàg. 55-91.
- MASCARÓ, Joan ([1976] 1978). *Catalan Phonology and the Phonological Cycle*. Bloomington, IN: Indiana University Linguistics Club.
- MASCARÓ, Joan (1984). «Sobre la reducció de les transformacions d'elisió». *Estudis gramaticals*, vol. 1, pàg. 197-215.
- MASCARÓ, Joan (2002). «El sistema vocàlic. Reducció vocàlica». A: Solà, Joan; Lloret, Maria-Rosa; Mascaró, Joan; Pérez Saldanya, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1, pàg. 89-123. Barcelona: Empúries.
- MASCARÓ, Joan (2003). «Comparative markedness and derived environments». *Theoretical Linguistics*, vol. 29 (1-2), pàg. 113-122.
- MASCARÓ, Joan. «Regularitat i excepcions en fonologia: les reduccions vocàliques». *Aquest volum*.
- MOHANAN, Karuvannur P. (1982). *Lexical Phonology*. Tesi doctoral, MIT.
- MOHANAN, Karuvannur P. (1986). *The theory of lexical phonology*. Dordrecht: Reidel.
- PALMADA, Blanca (1994). *La fonologia del català: Els principis generals i la variació*. Bellaterra: Servei de Publicacions, UAB.
- PATER, Joe (2000). «Nonuniformity in English stress: the role of ranked and lexically specific constraints». *Phonology*, vol. 17 (2), pàg. 237-274.
- PATER, Joe (2005). «Learning a Stratified Grammar». A: Brugos, Alejna; Clark-Cotton, Manuela R.; Ha, Seungwan (ed.). *Proceedings of the 29th Boston University Conference on Language Development*, vol. 2, pàg. 482-492. Somerville, MA: Cascadilla Press.
- PONS-MOLL, Clàudia (2002). «The importance of being Onset». A: Van Koppen, Marjo; Sio, Joanna; De Vos, Mark (ed.). *Proceedings of ConSOLE X (2001, Leiden)*.

- Student Organization of Generative Linguistics in Europe*. Disponible a www.hum2.leidenuniv.nl/pdf/lucl/sole/console10/console10-pons.pdf.
- PONS-MOLL, Clàudia (2004). *Els contactes consonàntics en balear. Descripció i anàlisi*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. Disponible a <http://hdl.handle.net/10803/1683>.
- PONS-MOLL, Clàudia (2006). «Nova aproximació a la simplificació de grups consonàntics finals en català». *Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura*, vol. 17, pàg. 183-214.
- PONS-MOLL, Clàudia (2007). «“The true mystery of the world is the visible, not the invisible”: Some reflections on the verbal morphophonology of Balearic Catalan». A: *Acta Linguistica Hungarica. An International Journal of Linguistics*, vol. 54 (3), pàg. 295-339.
- PONS-MOLL, Clàudia ([2009, 2010] 2011). «Underapplication, lexical exceptions, loanword phonology and foreign language acquisition. Which is their lowest common denominator». Comunicació presentada al Phonetics and Phonology in Iberia (PaPI 2009), Universidad de Las Palmas de Gran Canaria; a la Michigan Linguistic Society Conference, University of Michigan-Flint; al Manchester Phonology Meeting 2011, University of Manchester.
- PONS-MOLL, Clàudia (2011). «Underapplication of vowel reduction to schwa in Majorcan Catalan productive derivation and verbal inflection». A: Berns, Janine; Jacobs, Haike; Scheer, Tobias (ed.). *Romance Languages and Linguistic Theory 2009. Selected papers from ‘Going Romance’ Nice 2009*, vol. 3, pàg. 273-289. Amsterdam/Filadèlfia: John Benjamins.
- PONS-MOLL, Clàudia (2012a). «When diachrony meets synchrony. How dialects shed light on the origin of synchronic phonological processes and theories of language change». A: De Vogelaer, Gunther; Seiler, Guido (ed.). *Dialects as a testing ground for theories of language change*, pàg. 197-226. Amsterdam/Filadèlfia: John Benjamins.
- PONS-MOLL, Clàudia (2012b). «Loanword Phonology, Lexical Exceptions, Morphologically Driven Underapplication, and the Nature of Positionally Biased Constraints». *Catalan Journal of Linguistics*, vol. 11, pàg. 127-166. Disponible a <http://revistes.uab.cat/catJL/issue/view/v11>.
- PONS-MOLL, Clàudia (2013). «Underapplication of vowel reduction to schwa in Majorcan Catalan. Some evidence for the left syllable of the stem as a prominent position and for subparadigms». A: Kan, Seda; Moore-Cantwell, Claire; Staubs, Robert (ed.). *NELS 40. Proceedings of the Fortieth Annual Meeting of the North East Linguistic*, vol. 2, pàg. 121-135. Amherst, MA: GLSA.
- PONS-MOLL, Clàudia (2014). «Prestressing suffixes in Catalan. A challenge for OT-CC with Optimal Interleaving?». Comunicació presentada a la 11th Old-World Conference in Phonology (OCP11), Leiden University Centre for Linguistics (LUCL)/Meertens Instituut Amsterdam. Disponible a www.phonology.eu/OCP/abstracts/Pons-Moll_OCP.pdf.

- RUBACH, Jerzy (2000). «Glide and Glottal Stop Insertion in Slavic Languages: A DOT Analysis». *Linguistic Inquiry*, vol. 31 (2), pàg. 271-317.
- SKOUSEN, Royal (1972). «On Capturing Regularities». A: Peranteau, Paul M.; Levi, Judith N.; Phares, Gloria C. (ed.). *Papers from the Eighth Regional Meeting, Chicago Linguistic Society*, pàg. 567-77. Chicago: Chicago Linguistic Society.
- STERIADE, Donca (2001). «Directional asymmetries in place assimilation». A: Hume, Elizabeth V.; Johnson, Keith (ed.). *The Role of Speech Perception in Phonology*, pàg. 219-250. San Diego: Academic Press.
- STERIADE, Donca (2009). «The phonology of perceptibility effects: the P-Map and its consequences for constraint organization». A: Hanson, Kristin; Inkelas, Sharon (ed.). *The Nature of the Word: Studies in Honor of Paul Kiparsky*, pàg. 151-179. Cambridge, MA: The MIT Press.
- WHEELER, Max ([1974] 1979). *Phonology of Catalan*. Oxford: Blackwell.
- WHEELER, Max (2005). *The phonology of Catalan*. Oxford: Oxford University Press.
- WOLF, Matthew (2011). «Exceptionality». A: Van Oostendorp, Marc; Ewen, Colin J.; Hume, Elisabeth; Rice, Keren (eds.), *The Blackwell Companion to Phonology*, vol. 4, pàg. 2538-2559. Oxford: Blackwell.
- ZURAW, Kie (2000). *Patterned exceptions in phonology*. Tesi doctoral, University of California Los Angeles.

Quadre I. Grau de productivitat d'alguns processos del català en funció de l'acompliment o no dels factors esmentats en l'article

Processos	Interns (accessibles a l'aprenent i a l'analista)					Externs (accessibles a l'analista)	
	Excepcions	Subaplicació en manlleus	Subaplicació motivada morfològicament	Manca de transferència a L2	Transgressió per interacció amb un altre procés	Heterogeneïtat intralingüística	Tendència diacrònica → desparició
Ensordiment d'obstruents finals. Exemple: <i>cunyada</i> ~ <i>cunyat</i>	NO	NO	NO	NO	NO	NO	NO
Elisió en mots #-Ocl/Nas+Cons = sonicitat propera. Exemple: <i>psicologia</i> , <i>mnemotècnic</i>	NO	NO	NO	NO	NO	NO	NO
Inserció vocàlica en mots #-sC. Exemple: <i>prosperar</i> ~ <i>esperar</i>	NO	NO	NO	RELATIVA (veg. el Quadre III)	NO	NO	NO
Inserció vocàlica interior de mot. Exemple: <i>temo</i> ~ <i>temeré</i>	NO	no testable	NO	no testable	NO	Sí	no testable
Inserció vocàlica final de mot. Exemple: <i>central</i> ~ <i>centre</i> , <i>retaullet</i> ~ <i>retaulle</i>	Sí (només casos de SV + Sint)	Sí	Sí	Sí	no testable	NO	NO
Simplificació de grups consonàntics finals. Exemple: <i>santa</i> ~ <i>sant</i>	Sí	Sí	Sí	Sí	NO	Sí	Sí
Reducció vocàlica. Exemple: <i> festa</i> ~ <i>festiu</i>	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	RELATIVA
Elisió de -n posttònica final. Exemple: <i>cançoneta</i> ~ <i>cançó</i>	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí
Elisió de -r posttònica final. Exemple: <i>carreró</i> ~ <i>carrer</i>	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí

Grau de productivitat

+ <

-

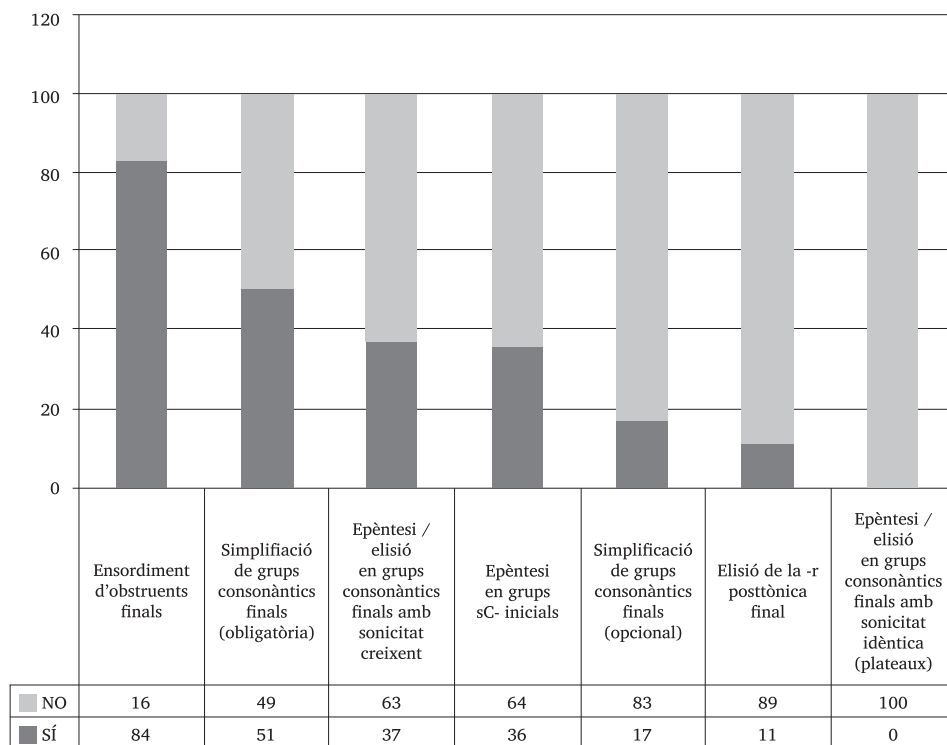
Quadre II. La síndrome lèxica segons Kaisse i Hargus (1993), Kaisse i McMahon (2011)

Lexical rules	Postlexical rules
a. <i>Word-bounded</i> : They find their target and structural description within the same word and do not apply between words. This is the easiest diagnostic to apply, and is often used as the starting point from which other characteristics are then predicted.	<i>Not word-bounded</i> . They apply between as well as within words.
b. <i>Access only to word-internal structure assigned at same level</i>	Access to phrase structure only.
c. <i>Precede all postlexical rules</i> .	Follow all lexical rules.
d. <i>Cyclic</i> . Lexical rules are cyclic. They have access to the internal morphological structure of a word and may apply more than once, first to the most deeply nested constituents, then again as more morphological material is brought into consideration.	<i>Apply once</i> . They apply once, non-cyclically, across the board, independent of morphological or syntactic structure.
e. <i>Disjunctively ordered w.r.t. other lexical rules</i> .	Conjunctively ordered w.r.t. lexical rules
f. <i>Apply in derived environments</i> . Lexical rules are subject to non-derived environment blocking. They apply to strings derived by the concatenation of morphemes or to strings derived by previous applications of phonological rules, but they do not apply within a single, underived morpheme.	<i>Apply across-the-board</i> . They are not subject to non-derived environment blocking.
g. <i>Structure-preserving</i> . They are restricted to producing segments that are found in the underlying inventory of the language. Allophonic variants are not produced by lexical rules.	<i>Not necessarily structure-preserving</i> . They need not be structure preserving. They may produce allophones not present in the underlying segment inventory.
h. <i>Apply to lexical categories only</i> .	<i>Apply to all categories</i> .
i. <i>May have exceptions</i> . Lexical rules may have exceptions.	<i>Automatic</i> . They do not have exceptions.
k. <i>Output subject to lexical diffusion</i> . Lexical rules are subject to lexical diffusion (Kiparsky, 1988). In diachronic sound changes, they apply to more and more individual lexical items over time.	<i>Change via Neogramm. sound change</i> . In diachronic change, they apply in the fashion predicted by Neogrammarian views of sound change. Every string that meets their description undergoes the change, with no lexical conditioning. The changes can be small, allophonic, and non-neutralizing.
l. <i>Apply categorically</i> . Lexical rules apply categorically, rather than gradiently. As a corollary of structure preservation, they do not produce partially assimilated sounds, and they do not apply more robustly to segments nearer to the trigger of the change.	<i>May have gradient outputs</i> . They may apply gradiently, producing partially assimilated segments or applying more robustly to segments temporally closer to the trigger.

Quadre III. Grau de transferència dels processos a la L2-anglès (experiment conduït a Pons [2009, 2010] 2011)

En aquest gràfic es mostren els resultats d'un experiment en què es van fer llegir un conjunt de textos i frases en anglès i en francès (amb ocurrences d'estructures que contravenen als processos propis del català, com ara les obstruents sonores en posició final, les estructures sC- en posició inicial de mot, etc.) a catalanoparlants amb un nivell mitjà/mitjà-alt en aquestes dues llengües.

Els resultats mostren un grau d'acord significatiu amb el que hem defensat en aquest article. Hi ha processos que són transferits de manera molt important a la L2 (ensordiment d'obstruents finals), processos que ho fan en un percentatge equitatiu (simplificació de grups consonàntics finals obligatòria; epèntesi/elisió finals en grups consonàntics amb un grau de sonicitat creixent), i processos que no es transfereixen gairebé mai (simplificació de grups consonàntics finals opcional; elisió de la -r posttònica final). L'únic cas que es desmarca de les prediccions és la inserció en posició inicial de mot, que sorprenentment s'evita en un 64% dels casos. La consciència respecte del procés podria explicar aquest comportament inesperat.

TERCERA PART
MORFOLOGIA

Free-Rides in Morphological Classification: The Case of Catalan Pre-Stressing Suffixes*

Andrew Nevins
University College London

INTRODUCTION

The aims of this short paper are twofold: 1) to provide an overview of the affixes-as-roots theory of Lowenstamm (2010) and Creemers et al. (2013) as applied to Catalan's famous pre-stressing suffixes, presented in Mascaró (1976, 1984) and recently discussed by Pons-Moll (2014); 2) to show how the notion of «free-rides», namely the ability of certain linguistic elements for which there is little motivation for an abstract analysis to piggyback on the more abstract analyses motivated by visible evidence in other elements, developed in phonology (Zwicky, 1970; McCarthy, 2005; Nevins and Vaux, 2008) can be ported to morphology to explain why the suffix *-i* induces the allomorph selection characteristic of Spondaic Lowering that all other pre-stressing suffixes do.

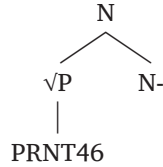
First, I present the basics of the Distributed Morphology analysis of affixes as root, with classic English examples on derivational suffixes. Second, I turn to the Catalan pre-stressing suffixes, and the problem they raise in forming a natural class that triggers a prosodic rule. Third, I propose to extend the notion of free-rides to morphological categories to solve the problem, and finally I conclude.

AFFIXES AS CATEGORYLESS ROOTS

Distributed Morphology makes a distinction between roots and category-fixing heads (see Harley, 2014, for an overview):

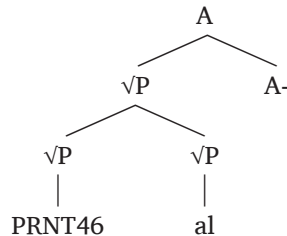
---

* Thanks to Jan Don, Maria-Rosa Lloret, Neil Myler, Isabel Oltra-Massuet, Clàudia Pons-Moll, Francesc Torres-Tamarit, and Leo Wetzels for discussion of the material herein.

(1) *parent*

The N- that heads this structure (henceforth represented and called «big N») is a category-fixing head, one that turns the numerous unclassified possibilities within $\sqrt{\quad}$, the root (which after all, could have ended up as the verb *to parent* into a fixed syntactic category). As such, roots can be seen as the linguistic equivalent of Schrödinger's Cat: they are simultaneously potentially nouns, verbs, or adjectives, but as soon as you open the box (or turn them into linguistically utterable entities) you fix these simultaneously superposed possibilities into only one. The separation of the lexical content of roots from their syntactic category follows a thread of research in Distributed Morphology that unifies the work on the categoryless roots of Semitic languages with ongoing research that finds fruitful insights in analyzing word-internal structure in terms of roots (e.g. Ultra-Massuet, 2013, on adjectival bases in Catalan).

In Lowenstamm (2010), it is proposed that the Distributed Morphology distinction between roots and categorizers should be further refined. Thus, rather than the traditional view in which a word like *parental* contains the suffix *-al*, which is an adjectivalizing (or, for short, A-) head, Lowenstamm's proposal is that, in fact, *-al* is itself a root, and that the job of turning the structure into an adjective is achieved by another, silent head above these two:

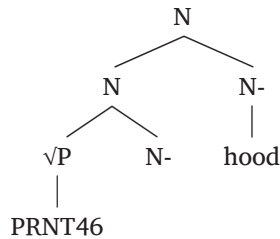
(2) *parental*

In the structure above, *parental* is never «turned into a noun» (e.g. *parent*) before then becoming a denominal adjective; rather, it is turned into an adjective right upon the addition of the suffixal root *-al*. Under this view, *-al* is a kind of bound root, perhaps no different from the infamous *cran-* found in ericaceous compounds. The reason for claiming that the suffix *-al* is a bound root is that it does not seem to be an A- head —as nouns like *mammal* can be nouns as well. Let us call such suffixes «ambicategorical», as they form adjectives or

nouns (though not verbs, but this may be related to the properties of the root *-al* or how it combines with V- heads). In reality, the proposal is that, as roots, they have no category at all. Thus, suffixes like *-ant* in *defendant* (noun) and *defiant* (adjective) are acategorical roots.

It is important to contrast suffixes like *-al* with suffixes like *-hood*. The latter always creates nouns. As such, I depart from Lowenstamm, and side with Creemers et al., who contend that for suffixes such as *-hood*, it makes no sense to separate the root content from the category-fixing head:

(3) *parenthood*

Let us call suffixes such as *-hood* LP-selecting heads, as their complement is an already-categorized lexical category (e.g. N-, A-, V-), while suffixes such as *-al* are RootP-selecting heads, as their complement is a root phrase. What else does such a proposal achieve, besides providing a more accurate representation of the fact that *-al* does not seem to be an adjectivalizer, after all? The important leverage of this theory comes from the following principle:

- (4) a. The complement of an LP-selecting head (call it LPSH) cannot have its stress affected by the addition of this LPSH.
 b. The complement of a RootP-selecting head (call it RPSH) *can* potentially have its stress affected by the addition of this RPSH.

The principle in (4) is a syntactic implementation of the intuition underlying the distinction between Level 1 and Level 2 suffixes in classical Lexical Phonology (or between ‘+’ and ‘#’ boundary symbols in earlier generative phonology), but with the added advantage that it is based on an overarching theory of syntactic categories that specifically correlates the stress-changing possibility of the *-al* in *paréntal* with its ambicategorical (or in fact, acategorical) status. Thus, *párenthood*, with the LP-selecting suffix, necessarily inherits the stress of *párent*, while *paréntal*, with the RP-selecting suffix, does not.

Similarly, the suffix *-ian* is a root under this analysis, as it creates both adjectives *reptílian* and nouns *librárían*, and on both of these it has the pos-

sibility to alter the stress from what the corresponding nominal formation would be. In fact, this very same *-ian* is a root used in the formation of demonyms, and in the case of *-ian* the demonym can be either an adjective or a noun:

- (5) Maria works in a Panamanian restaurant, and in fact she is a Panamanian by birth.

Not all demonym-forming suffixes are ambicategorical, as the following examples show.¹

- (6) a. Maria is a Spaniard by birth, and works in *a Spaniard restaurant.
b. Maria works in a Scottish restaurant and is *a Scottish by birth.

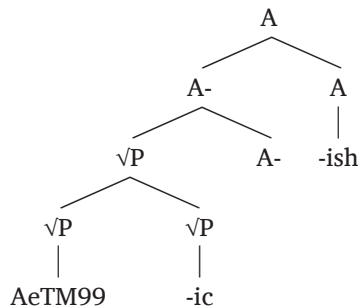
These patterns fall into place once we classify the demonymic suffixes as follows: *ian* is a root, *ard* is an N- head, and *ish* is an A- head.

We can return to some of the contrasts in stress-shift (and indeed, other potential morphophonological changes, such as palatalization) in comparing the suffixes *-ity* and *-ish*:

- (7) a. atomic-ish [əˈtɒmɪkɪʃ]
b. atomic-ity [æˈrəʊmɪsɪəri]

These correspond to very different structures. The suffix *-ish* is LP-selecting, and never changes stress:

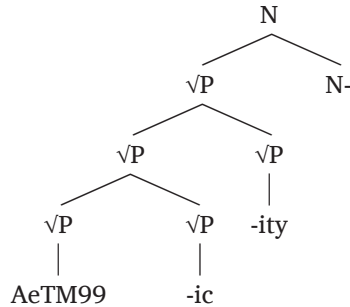
- (8) *atomicish*

¹ Incidentally, language names always follow the adjectival form, no matter what the nominal form is: *I speak Italian, Scottish, Turkish*, and I put these aside in what follows.

The suffix *-ity* is RootP-selecting, and in fact its complement *-ic* is still categoryless (cf. *magic*, *comic*, and other ambicategorical formations). It is only later turned into an N-.

(9) *atomicity*

In conclusion, *-ity* is a RootP-selecting element, and in order for something to be «pre-stressing» in this sense, it must be a RootP-selecting item.² We now turn to an application of this analysis to Catalan.

PRE-STRESSING SUFFIXES AND SPONDAIC LOWERING

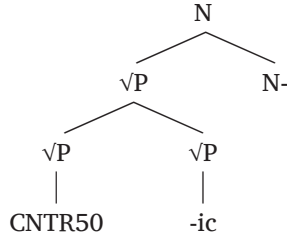
We now turn to the pattern of pre-stressing suffixes in Catalan, such as *-ic* and *metre*. In what follows, I will indicate all stressed syllables with a grave accent, regardless of whether the forms in question are orthographically marked with stress in Catalan.

- (10) a. *cènt[̀]r-ic* ‘central’ vs. *cent[̀]-àl* ‘central’
 b. *dec[̀]i-metre* ‘decimeter’ vs. *decim[̀]-àl* ‘decimal’

As shown above, not all suffixes shift stress in Catalan; note that *-al* does not. It already looks like one might say that, parallel to English, Catalan *-ic* is a root (although Catalan *-al* is not), and that *-metre* is a root (indeed, an analysis in which it forms a compound with *dec[̀]i-* seems relatively uncontroversial).

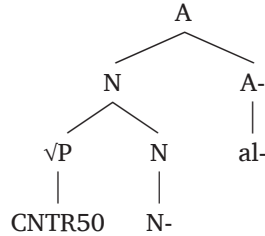
² In fact, it is possible to dissociate (4), and say that whether an element is rootP-selecting or LP-selecting is independent of whether it is itself a rootP or an LP. Under such an analysis, *-ity* would be a RootP-selecting LP (namely, an N- head). While such a move is possible, it predicts the possibility of LP-selecting RootPs, namely ambicategorical roots that specifically select an N, V- or A-. Items of this sort do not readily come to mind—which does not mean they do not exist—and thus, at present, it seems more restrictive to tightly couple LP-selecting with LPs and rootP-selecting with rootPs as a principle. Nonetheless, we return to a discussion of this issue in the conclusion.

Note that the following noun formations show that *-ic* is ambicategorical in Catalan: *acadèmic*, *alcohòlic*, *analgèsic*, *aeròbic*; for *-id*, there are *invàlid*, *híbrid*, *lípíd*, *lìquid*; for *-i* there are nouns like *carbòni*, *abstèmi*, *actuàri*, *adipòsi* and adjectives like *purpùri*, *absolutòri*, *aclamatòri*, *acusatòri*, while for *-al*, there are very few that form bona-fide nouns. We would thus analyze pre-stressing suffixes like *-ic* as roots, as follows:

(11) *cèntric*

In Catalan, the first RootP-selecting head can place stress on the root, and «fix» it there, such stress must be maintained. Thus *ic*, *id*, *i*, *metre*, *it*, *il*, *im*, *ul*, *uple*, *ode...* are pre-stressed and lowering suffixes. While *-al* and the rest of derivational affixes are assigned stress according, basically, to their prosodic shape, i.e. quantity sensitive stress assignment (*-al*).

That is, LP-selecting suffixes like *-al* have no power to place stress on the root, and as such and the regular stress-assignment algorithm of Catalan (e.g. WSP and Align-Right, or their equivalents to generate quantity-sensitivity and a three-syllable window) that favors heavy final syllables will apply:

(12) *centràl*

Unlike the LP-selecting suffixes which trigger a regular stress rule, the pre-stressing suffixes demand a «shift» of stress to the immediately preceding syllable, as shown in the alternations below:

(13) a.	mètode	‘method’	metòdic	‘methodical’
b.	pùrpura	‘purple’	purpùri	‘purplish’
c.	cine	‘cinema’	cinèfil	‘cinophile’

The differences in (10) are summarized below:

- (14) a. RootP-selecting roots in Catalan permanently fix the stress on the last syllable of their sister.
 b. LP-selecting affixes are submitted to the regular quantity-sensitive stress rule of Catalan.

Now what Pons-Moll (2014) notes as problematic, or puzzling, about these pre-stressing suffixes is that they also induce a change in the mid-vowels of their stem to the lower-mid version (e.g. a neutralization of /e, ε/ and /o, ɔ/ to the latter two in each pair):

(15) a.	àt[u]m	‘atom’	at[ɔ̃]m-ic	‘atomic’
b.	àng[ə]l	‘angel’	ang[ɛ̃]l-ic	‘angelic’
c.	èt[ə]r	‘ether’	et[ɛ̃]r-i	‘ethereal’
d.	tél[e]	‘t.v.’	tel[ɛ̃]-fon	‘telephone’

This process of lowering the mid-vowels in a 7-vowel language when a stressed vowel precedes a heavy syllable is called Spondaic Lowering in work such as Wetzels (1995) for Brazilian Portuguese forms such as the following:

(16) a.	m[ɔ̃]vel	‘mobile’
b.	proj[ɛ̃]til	‘projectile’
c.	d[ɔ̃]lar	‘dollar’
d.	c[ɛ̃]sar	‘Caesar’
e.	j[ɔ̃]quei	‘jockey’
f.	j[ɛ̃]rsei	‘jersey’

- (17) Spondaic Lowering: [– low, – high, + stress] → [– ATR] / __.σμμ

It is very straightforward to understand the effects in (15) in terms of Spondaic Lowering.³ In all but one of the examples the pre-stressing suffixes create exactly the environment in (17). The problem would perhaps be solved with a purely phonological solution if not for the pre-stressing suffix *-i*, which also causes Spondaic Lowering, as further examples show:

(18) a.	adùlt[ə]r	‘adulterous’	adult[ɛ̃]r-i	‘adultery’
b.	carb[ó]	‘carbon (material)’	carb[ɔ̃]n-i	‘carbon (element)’
c.	conv[é]	‘convenient’	conv[ɛ̃]n-i	‘agreement’

³ Note that the rule of Spondaic Lowering in Romance languages is somewhat, but not wholly, similar to that of trochaic shortening in English pairs such as *tone* ~ *tonic*.

Notably, this pre-stressing, derivational suffix *-i* is distinct from, say, the inflectional 3rd person singular *-i*, which does not cause pre-stressing or selection of the [–ATR] mid-vowel. The problem that therefore arises is how to classify all of the suffixes which cause [–ATR] selection, if not via the (morphologically-conditioned) phonological characterization of Spondaic Lowering in (17)? Importantly, it must be noted that Spondaic Lowering must be morphologically conditioned by a specific set of suffixes, as it is not a general process in Catalan found in underived words: *pr[é]ssec* ‘peach’, *c[é]rvol* ‘deer’, *fer[é]stec* ‘wild’, and *ll[é]pol* ‘greedy’ show that penultimate-stressed words ending in a closed syllable do not automatically undergo change to the [–ATR] mid-vowels (although the tendency for such «exceptions» is greater for the front mid vowels than the back mid-vowels).⁴ We therefore must pursue a solution to the conditioning environment for Spondaic Lowering that characterizes the set of triggering suffixes.

FREE-RIDES IN PHONOLOGY, AND ALSO IN MORPHOLOGY

The Free-Ride Principle in phonology, recently broadly adopted following McCarthy (2005)—although the term, incidentally, is originally due to Morris Halle, as acknowledged by Zwicky (1970) in a CLS paper on rule-ordering, and later developed in interesting work in McCarthy (1981)—is formulated to characterize underlying representations that are more abstract than they should be. The idea is that if the language independently requires that a class of items M be characterized with the abstract underlying representation AUR, another class of items N with the same surface patterning as M but without evidence from alternations for the AUR can also be characterized with the abstract representation AUR. For example, prefixes such as *im-possible* are often analyzed with an underlying coronal nasal that undergoes assimilation, as it surfaces as a coronal in forms such as *in-delible* and *in-edible*. An application of the Free-Ride Principle would say that even non-alternating words such as *lamp* could be represented as underlying /lænp/, as the rule of nasal assimilation would take the coronal to the surface labial for «free». The Free-Ride Principle has been broadly applied to a number of cases in phonological analysis, such as the representation of initial schwa in Catalan (Pons-Moll and Lloret, 2013), and the

4 For a discussion of the variable application of Spondaic Lowering in underived loanwords such as *c[ɔ]ctel* ‘cocktail’ and *r[é]cord* ‘record’, the [–ATR] status of which depends on the non-application of vowel reduction to the post-tonic vowel, see Mascaró (2008).

representation of initial rhotics in Spanish (Nevins and Vaux, 2008) and of non-alternating flaps in English (Nevins and Vaux, 2008).

What would it mean to apply the Free-Ride Principle to the representation of suffixes? In the classification developed above, we arrived at the conclusion that in order to be pre-stressing, a suffix must be categorized as a rootP-selecting root:

(19) Pre-stressing suffixes are RootP-selecting roots in Catalan.

As a result of (19), the suffixes *-ic*, *-metre*, *-fil* and *-i* must be analyzed by the learner as RootP-selecting roots. This is the only way that they can alter the stress of their base, according to (4).

It is tempting to suggest that Spondaic Lowering is not a phonological rule in synchronic Catalan, but rather has become morphologized (in the same way that rhizotonic allomorphs with originally predictable vowel patterns must now be listed as a case of phonologically-conditioned allomorphy in Anderson's 2010 analysis of Surmiran Rumantsch). That is, rather than (17), the synchronic version is:

(20) Select the [–low, –high, +stress] → [–ATR] allomorph of a root when it is the sister of a rootP-selecting root.

Given the morphological reorganization of Spondaic Lowering into the allomorph-selection principle in (20), its original phonological environment (specifically, preceding a heavy syllable) needs no longer hold. As a result, other rootP-selecting roots that cause pre-stressing, such as *-ic*, *-metre*, *-fil*, have paved the way for *-i* to cause (20) «for free», as the latter has been analyzed as part of the same class of elements as the former. We might restate the Free-Ride Principle in more general terms:

(21) A takes a free ride on B & C when (i) B & C transparently cause a phonologically-motivated process P to occur, (ii) the surface representation of A should not cause P to occur, (iii) A, B, and C are independently categorized as a natural class due to orthogonal properties, and as a result (iv) A is analyzed as having the same abstract representation as B, C, thereby allowing (v) A to cause P.

In the case of familiar phonological alternations, such as the presence of Diphthong Raising in non-alternating flaps such as *spider* (see discussion in Fruehwald, 2008), this is cashed out as follows:

- (22) Non-alternating flap takes a free ride on /t/ ~ [ɾ] when (i) /t/ ~ [ɾ] transparently causes a phonologically-motivated process of diphthong raising to occur, (ii) the surface representation of non-alternating flap should not cause diphthong raising to occur, (iii) non-alternating flap & /t/ ~ [ɾ] are independently categorized as a natural class due to orthogonal properties (namely surface identity), and as a result (iv) non-alternating flap & /t/ ~ [ɾ] is analyzed as having the same abstract representation, namely /t/, thereby allowing (v) non-alternating flaps to cause diphthong raising.

In the new application of this to derivational affixes in Catalan:

- (23) Non-heavy *-i* takes a free ride on the suffixes *-ic*, *-metre*, *-fil* when (i) the heavy *-ic*, *-metre*, *-fil* cause a phonologically-motivated process of [-ATR] selection to occur, (ii) the surface representation of *-ic* should not cause [-ATR] selection to occur, (iii) the suffix *-i* and *-ic*, *-metre*, *-fil* are independently categorized as a natural class due to orthogonal properties (namely pre-stressing), and as a result (iv) the suffix *-i* and *-ic*, *-metre*, *-fil* are analyzed as having the same abstract representation, namely rootP-selecting roots causing the allomorphy rule in (20).

The structure for *carb[ɔ̃]ni* would therefore be as follows:

- (24)
-
- ```

graph TD
  N --> VP1[√P]
  N --> Ndash[N-]
  VP1 --> VP2[√P]
  VP1 --> VP3[√P]
  VP2 --> CRB6[CRB6]
  VP3 --> dash[-i]

```

This is in contrast with the 3rd person singular of the verb, *carbòni*, which is a LP-selecting head, and can no longer induce a rule such as (20):

- (25)
- 
- ```

graph TD
  T_Agr[T/Agr] --> V[V]
  T_Agr --> T_Agr2[T/Agr]
  V --> VP[√P]
  V --> Vdash[V-]
  VP --> CRB6[CRB6]
  T_Agr2 --> dash[-i]
  
```

CONCLUSION

The main problem in the analysis of pre-stressing suffixes presented in Mascaró (1976, 1984), and recently discussed by Wheeler (2005) and Pons-Moll (2014), is how to characterize the fact that the suffix *-i* causes Spondaic Lowering alongside other affixes that have a phonological motivation for doing so; Pons-Moll demonstrates that neither a purely prosodic interpretation nor an appeal to derived environment effects can capture the apparently affix-specific behavior of this process. The intuition I have presented here is that the suffix *-i* has been ushered in alongside other pre-stressing suffixes as an instance of the Free-Ride Principle, although to morphosyntactic, not phonological representations. In a sense, the simple intuition I have put forth is that suffixes like *-ic*, *-metre*, *-fil* are essentially compounds. As such, they in part resemble novel English suffixes like *zilla*, *gate*, *athon*, *licious*, *tastic*, *core*, *tini* that, as a result of reanalysis and generalization, resist classification as fully-fledged «nouns» or «adjectives» —instead, they bear an encyclopedic content better described in terms of roots, however «bound» they still may be.

Suffixation of *-ic*, *-metre*, *-fil*... in Catalan, as roots that combine with other roots, induces a stress pattern and mid-vowel neutralization pattern that are particular to compounds. This short note has been intended as an illustration of the applicability of the affixes-as-roots theory of Lowenstamm (2010) and Creemers et al. (2013) to present a formal implementation of this proposal. There are, as always with new proposals as applied to data for which they had not been originally developed, a few important outstanding issues to explore, which I turn to now, in hope that future research can address them, and that at the very least the process of applying the affixes-as-roots model to these pre-stressing suffixes has allowed us to identify these empirical outliers in sharper relief than in previous theories.

Some of the pre-stressing suffixes addressed in previous literature seem to be N- heads only, and not ambicategorical —namely *-fon*, *-graf*, *-leg*, *-ode*, *-metre*. The first three of these in fact do create adjectives: *cacòfon* ‘cacophonous’, *homògraf* ‘homographic’, *homòleg* ‘homologous’. The fourth one is said to be pre-stressing, but Isabel Oltra-Massuet (pers. comm.) notes that in fact words like *elèctrode* are pronounced as *electr[ó]de* in everyday speech, and hence are arguably not part of this class at all. The fifth one, *-metre*, is arguably the most problematic, and merits some further discussion.⁵

---

5 We note in passing that the status of *-metre* in compounds is somewhat ambiguous in English as well; witness the two variant possible stress pronunciations of *kilometer* (with primary stress on the first or second syllable of the word) adopted in Merriam-Webster since 1847.

The treatment of affixes-as-roots in Creemers et al. (2013) contains rootP-selecting rootPs (corresponding to Level 1 affixes, and hence potentially pre-stressing, e.g. *-al* in English) and LP-selecting LPs (Level 2, e.g. *-ness*). However, as mentioned in footnote 2, their model also allows for decoupling of the categorial status of an affix and the category it selects for, thereby allowing for the possibility of LP-selecting RootPs (unattested, as far as we know) and RootP-selecting LPs. The latter category, for which they find a number of examples in Dutch, is possibly the right analysis for Catalan *-metre*: it is a RootP-selecting N-. While the strict lineup between category flexibility and pre-stressing is compromised by the presence of such cases, one might say that their strict correlation is more of a case of learnability than of what the theory itself predicts as necessarily linked. From this perspective, the incremental progress that we have perhaps achieved in this exploration of a structural approach (rather than a purely phonological approach) to pre-stressing suffixes is that rather than *-i* being the outlier, it is now *-metre* that is the outlier and, as such, future theories that strive for improved coverage must be able to handle both.

We finally wish to close with the potential importance of loanwords in establishing the productivity of the patterns discussed herein; indeed, if all of the cases discussed above could somehow simply be relegated to lexicalization over the course of diachrony, there would be less at stake. However, the pre-stressing (and [–ATR] Spondaic Lowering) found with these suffixes shows a modicum of productivity, as novel coinages such as *pest[ɔ̃]fil* ‘pestophile’ —one who is an aficionado of pesto sauce (thanks to Isabel Oltra-Massuet, pers. comm.) demonstrate. The formalization of Spondaic Lowering as a process triggered by RootP-selecting affixes, as in (20), therefore, demands further exploration as to whether it is a case of selection among listed allomorphs or instead involves a synchronic alternation rule that actively converts representations to those with [–ATR] values, akin to the emergence of default open vowels in Romance 7-vowel systems (as discussed in Kenstowicz, 2010). Arbitration among these options could potentially bring the theory of affixes-as-roots further along in an overall typology of understanding what kinds of phonological processes RootP-selecting items can trigger, in a continued effort to chart the relation between the word-internal hierarchical relations and the phonological delimitation of that structure.

BIBLIOGRAPHIC REFERENCES

- ANDERSON, Stephen (2010). «Failing one's obligations: Defectiveness in Rumantsch reflexes of DĒBĒRE». In: Baerman, Matthew; Corbett, Greville G.; Brown, Dunstan (ed.). *Defective Paradigms: Missing Forms and What They Tell Us*, p. 19-34. Oxford: Oxford University Press.
- CREEMERS, Ava; DON, Jan; FENGER, Paula (2013). «A syntactic approach to stress-(in)sensitivity and (non-)flexibility of affixes». Manuscript, Universiteit van Amsterdam.
- FRUEHWALD, Josef (2008). «The Spread of Raising: Opacity, Lexicalization, and Diffusion». *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, vol. 14 (2), article 11. Available at <http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1058&context=pwpl>.
- HARLEY, Heidi (2014). «On the identity of roots». *Theoretical Linguistics*, vol. 40, p. 225-276.
- KENSTOWICZ, Michael (2010). «Vocale Incerta, Vocale Aperta». *Studi e Saggi Linguistici*, vol. 48, p. 25-50.
- LOWENSTAMM, Jean (2010). «Derivational Affixes as Roots (Phasal Spellout meets English Stress Shift)». Manuscript, Université Paris 7. Available at www.llf.cnrs.fr/Gens/Lowenstamm/arfloha.pdf.
- MASCARÓ, Joan (1976). *Catalan Phonology and the Phonological Cycle*. PhD Thesis, MIT.
- MASCARÓ, Joan (1984). «Aramon-aramònic: una regla fonològica catalana no descoberta fins ara». In: *Miscel·lània Aramon i Serra*, vol. 4, p. 123-129. Barcelona: Curial.
- MASCARÓ, Joan (2008). «La distribució de les vocals mitjanes tòniques en català central». *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, vol. 44, p. 75-102.
- MCCARTHY, John J. (1981). «The role of the evaluation metric in the acquisition of phonology». In: Baker, C. L.; McCarthy, John J. (ed.). *The Logical Problem of Language Acquisition*, p. 218-248. Cambridge, MA: The MIT Press.
- MCCARTHY, John J. (2005). «Taking a free ride in morphophonemic learning». *Catalan Journal of Linguistics (Special issue: Phonology in Morphology)*, ed. Lloret, Maria-Rosa; Jiménez, Jesús, vol. 4, p. 19-55.
- NEVINS, Andrew; VAUX, Bert (2008). «Underlying representations that do not minimize grammatical violations». In: Blaho, Sylvia; Bye, Patrick; Krämer, Martin (ed.). *Freedom of Analysis*, p. 35-61. Berlin/Boston: Mouton de Gruyter.
- OLTRA-MASSUET, Isabel (2013). *Deverbal Adjectives at the Interface A Crosslinguistic Investigation into the Morphology, Syntax and Semantics of -ble*. Berlin/Boston: Mouton de Gruyter.
- PONS-MOLL, Clàudia; LLORET, Maria-Rosa (2013). «About the underlying representation of words starting in VsC- in Catalan and the opaque character of morphophonological alternations by prefixation». Paper presented at the 10th Old-

- World Conference in Phonology (OCP-10). Boğaziçi University. Available at www.ub.edu/GEVAD/?cat=12.
- PONS-MOLL, Clàudia (2014). «(Un)Derived environment effects in Catalan and in other Romance languages». Paper presented at University College London, March 2014. Available at www.ub.edu/GEVAD/?cat=12.
- WETZELS, W. Leo (1995). «Mid Vowel Alternations in the Brazilian Portuguese Verb». *Phonology*, vol. 12, p. 281-304.
- WHEELER, Max (2005). *The Phonology of Catalan*. Oxford: Oxford University Press.
- ZWICKY, Arnold (1970). «The free-ride principle and two rules of complete assimilation in English». In: Binnick, Robert I. (ed.). *Papers from the Sixth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society: April 16-18 1970*, p. 579–588. Chicago: University of Chicago, Department of Linguistics.

Comments to «Free-Rides in Morphological Classification: The Case of Catalan Pre-Stressing Suffixes», by Andrew Nevins*

Isabel Oltra-Massuet
Universitat Rovira i Virgili

Nevins suggests a morphologically driven analysis for the phonological behavior of Catalan pre-stressing suffix *-i* (see Mascaró, 1983; Pons-Moll, 2014). This suffix patterns alongside other pre-stressing affixes in triggering a mid-vowel neutralization rule, or Spondaic Lowering rule, despite not contributing the right phonological environment itself. Nevins' proposal is framed within Lowenstamm's (2010) Distributed Morphology reanalysis of affixes-as-roots as modified in Creemers et al. (2013), whereby all Catalan pre-stressing affixes are analyzed as root-selecting roots, i.e. elements forming $\sqrt{+}\sqrt{+}$ compounds, which are subject to the allomorph-selection principle in (1). In other words, a purely phonological rule of Spondaic Lowering has been devoid of its contextual phonological constraint, namely, its application to a stressed vowel followed by a heavy syllable, in order to account for the inclusion of *-i* in the set of pre-stress triggers.

- (1) Select the [–low, –high, +stress] → [–ATR] allomorph of a root when it is the sister of a rootP-selecting root.

This is understood by Nevins as the result of a «free-ride» principle (McCarthy, 2005): given that the affix *-i* shares its pre-stressing condition with all the other pre-stressing affixes, which in turn have in common that they are heavy suffixes triggering a phonologically induced process of [–ATR] selection, *-i* is reanalyzed as a rootP selecting root that causes the allomorphy rule in (1).

My comments on Andrew Nevins' paper will address three main points. I first bring out some issues raised by the affixes-as-roots proposal concerning the new concept of root—which includes both traditional affixes and roots—as well as the syntax and phonology of (neoclassical) compounds. Next I present a predic-

---

* Thanks to Andrew Nevins for his feedback and patience. Thanks also to the editors Maria-Rosa Lloret and Clàudia Pons-Moll for inviting me as a discussant to CLUB 21 and to this volume.

tion of this analysis for the analysis of (neoclassical) compounds. I conclude with some additional observations concerning the status of Catalan pre-stressing suffixes within the classification of affixes-as-roots by Creemers et al. (2013).

The analysis of affixes-as-roots, also suggested in Acedo Matellán (2010) for Latin (cf. De Belder, 2011), raises a number of issues (see e.g. Harley, 2014, for a thorough discussion). However, to the extent that my observations are orthogonal to Nevins and are rather directed to Lowenstamm (2010) or Creemers et al. (2013), I will just briefly mention them here.

On the one hand, this analysis seems to get rid of so-called homonymous affixes. Thus, cases like *handful* versus *colorful* are treated in Lowenstamm (2010) as the result of an ambicategorical root *-ful*, and hence nothing is said regarding the different encyclopedic semantics of the resulting words, the amount needed to fill the hand and full of color respectively.

Regarding the encyclopedic content of roots, this analysis does not seem to take into account the fact that the semantic content contributed by a number of roots (or traditional affixes), e.g. English *-ive*, *-ous*, *-ic* or their corresponding Catalan *-iu*, *-os*, *-ic*, systematically contrasts with the intrinsically encyclopedic content of free roots.¹

There are additional conspicuous differences concerning the creation or incorporation of new lexemes or encyclopedic roots as opposed to the rather occasional formation or incorporation of new affixes.

Further systematic differences between the two types of roots are related to the necessary morphosyntactic specification for bound roots, i.e. affixes. So, for instance, Acedo-Matellán (2010: 226) mentions that «roots may be endowed with a morphological requirement to get prefixed onto the verb», thus referring to their syntactic position in the structure, and Lowenstamm (2010) requires the various types of roots to be specified for a variety of uninterpretable features that refer to their syntactic combinatorial properties. However, to the best of my knowledge canonical roots are not specified for being inserted in a particular syntactic position. As I see it, this may be a serious drawback in a model that seeks to empty roots from any morphosyntactic or structural information and leave them as elements encoding only encyclopedic meaning.

Turning to the specifics of the Catalan words under discussion, there is an additional potential problem for the analysis of pre-stressing affixes as root-

---

1 A strict notion of free root applied to Catalan may appear as problematic, given the existence of theme or stem vowels, e.g. *taul-a* 'table' or *esbarj-o* 'leisure'. The distinction still holds, though, e.g. between a bound root like *cebre* in *concebre* 'conceive', *percebre* 'perceive' and a free root like *seny* 'common sense' or *llibertat* 'freedom'.

selecting roots, i.e. $\sqrt{+}\sqrt{+}$ compounds, namely the systematic presence of a vowel *o-* (or *i-*) between the two roots, a sort of linking vowel which is not part of the first root: witness the fact that it disappears when the root appears in another context, as shown in (2). Although the status of this vowel is not yet well understood (Mascaró, 1985; Gràcia, 2002) and it may be just a root-linking element, it may signal the presence of additional structure, as a sort of theme vowel, which could thus be seen as counterevidence for a root-selecting analysis of these affixes.

(2) a.	antrop-ò-leg	vs.	filàntrop
	‘anthropologist’		‘philanthropist’
b.	psic-ò-leg	vs.	psíquic
	‘psychologist’		‘psyche’
c.	fon-ò-graf	vs.	telèfon
	‘phonograph’		‘telephone’
d.	gas-ò-metre	vs.	biogàs
	‘gasometer’		‘biogas’

Thus, cases like those in (2), as well as those in (3) below, raise the question as to whether such pre-stressing suffixes, now treated as roots, can indeed be analyzed as root-attaching. Although the examples in (3) seem to be the exception rather than the rule, they seem to point to an analysis of the pre-stressing suffix *-ic* as attaching at a level higher than the root, at least in a model that analyzes theme vowels as signaling the presence of a category-assigning head à la Oltra-Massuet (1999a, 1999b).

(3) a.	èco	–	ec[ó]ic
	‘echo’		‘echoic’
b.	òli	–	ol[é]ic
	‘oil’		‘oleic’
c.	algebra	–	algebràic
	‘algebra’		‘algebraic’

In any event, as a stress-sensitive affix, *-ic* should restrict its attachment to bound roots, as suggested in both in Lowenstamm (2010) or Creemers et al. (2013) for this type of affix. Specifically, according to Creemers et al. (2013), Root-affixes are flexible, stress-sensitive and attach to root-elements, and are distinguished from what they call First Heads, which differ from Root-affixes only in that they are non-flexible, as well as from Head-affixes, which are non-flexible, stress-neutral and attach to already categorized structures. Given that

-*ic* is polycategorical, i.e. flexible, as already pointed out by Nevins, and it is stress-sensitive, the fact that it attaches to non-roots in (3) is problematic.

With respect to the incorporation of the notion of «free-ride» into the analysis, I must say that I do not quite see its necessity, given the formulation of the allomorph-selection principle in (1). If the suffix *-i* is a pre-stressing suffix, it will already be listed as a root-selecting suffix, and therefore I understand that it will become part of the set of affixes-as-roots targeted by this principle, independently of the specific phonological shape they may have. That is, the status of *-i* as a trigger of (1) does not follow from it being a pre-stressing suffix anymore in this theory, but is derived from its morphological status as a root-P. It is, however, well taken as an explanation for the exceptional behavior of the Catalan suffix *-i*.

This brings me to my next point, namely the prediction that, if I understand it correctly, any $\checkmark + \checkmark$ combination will be subject to the allomorph-selection principle in (1). In other words, the principle in (1), as stated, predicts the application of a mid-vowel neutralization rule in other compound contexts where we have the syntactic structure $\checkmark + \checkmark$, but where none of those roots corresponds to a traditional affix (nor a pre-stressing suffix). Examples such as those in (4a) would comply with the rule, though only to the extent that the first word of the compound already contains a [-ATR] mid-vowel. As shown in (4b), in those cases where the first root contains a [+ATR] mid-vowel, the principle does not apply and thus represents at first sight counterevidence to the prediction. This may actually turn unproblematic, though, if we provide a more complex analysis of compounds where we combine, say, an xP + xP configuration instead of a simple $\checkmark + \checkmark$ structure.

- (4) a. n[ɔ̄]rdest – p[é]l-roig
       ‘northeast’   ‘readhead’
       b. oc[é]ll-lira – s[ó]rdmut – s[ó]ts-inspector – p[é]llroja
       ‘lyrebird’   ‘deaf-mute’   ‘subinspector’   ‘redskin’

Other cases that can be regarded as involving a $\checkmark + \checkmark$ structure concern so-called neoclassical compounds. I have not been able to find any example that contravenes the principle stated in (1). In fact, other neoclassical elements would equally obey the principle in (1), as shown in (5) for *-pode*, *-cit*, *-fag*, and *-lisi*.

- (5) a. artr[ɔ̄]pode, macr[ɔ̄]pode, mon[ɔ̄]pode
       ‘arthropod’, ‘macropod’, ‘monopod’
       b. fag[ɔ̄]cit, leuc[ɔ̄]cit, macr[ɔ̄]cit
       ‘phagocyte’, ‘leucocyte’, ‘macrocyte’

- c. mon[ɔ̃]fag, bi[ɔ̃]fag
 ‘monophagous’, ‘biophagous’
- d. cit[ɔ̃]lisi, fot[ɔ̃]lisi
 ‘cytolysis’, ‘photolysis’

Another potential problem could *a priori* arise when comparing stress in (neoclassical) compounds versus stress in $\checkmark + \checkmark$ affixation. Whereas compounds have at least two stress positions, one for each root, $\checkmark + \checkmark$ affixation has a regular single stress, as shown in (6). This would receive a relatively straightforward explanation once we assume, as suggested above, that compounds have a more complex structure, so that one would expect them to have a more complex prosody. Interestingly, though, $\checkmark + \checkmark$ affixation below the first categorizing head would pattern with neoclassical compounds, which receive a unique stress.

- (6) a. egipt[ɔ̃]leg – egiptol[ɔ̃]gic
 ‘Egyptologist’ ‘Egyptological’
- b. n[ɔ̃]rdést – s[ó]rdmút – s[ó]ts-inspectór²
 ‘northeast’ ‘deaf-mute’ ‘subinspector’

To conclude, Nevins’ short paper deals with an apparently small issue with multiple connections to a variety of well-known though as yet unresolved issues, such as the status of roots and affixes in syntactic approaches to morphology, the differences between affixation and compounding, or the status of neoclassical compounds.

BIBLIOGRAPHIC REFERENCES

- ACEDO MATELLÁN, Víctor (2010). *Argument Structure and the Syntax-Morphology Interface. A Case Study in Latin and other Languages*. PhD Thesis, Universitat de Barcelona. Available at <http://hdl.handle.net/10803/21788>.
- CREEMERS, Ava; DON, Jan; FENGER, Paula (2013). «A syntactic approach to stress-(in)sensitivity and (non-)flexibility of affixes». Manuscript, Universiteit van Amsterdam.
- DE BELDER, Marijke (2011). *Roots and Affixes. Eliminating Lexical Categories from Syntax*. Utrecht: LOT Publications.

² See Mascaró (1985, 2002), Gràcia (2002) for the status of stressed prefixes, as affixation or composition.

- GRÀCIA, Lluïsa (2002). «Formació de mots: Composició». In: Solà, Joan; Lloret, Maria-Rosa; Mascaró, Joan; Pérez Saldanya, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1, pàg. 777-827. Barcelona: Empúries.
- HARLEY, Heidi (2014). «On the identity of roots». *Theoretical Linguistics*, vol. 40, p. 225-276.
- LOWENSTAMM, Jean (2010). «Derivational Affixes as Roots (Phasal Spellout meets English Stress Shift)». Manuscript, Université Paris 7. Available at www.llf.cnrs.fr/Gens/Lowenstamm/arfloha.pdf.
- MASCARÓ, Joan (1983). *La fonologia catalana i el cicle fonològic*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- MASCARÓ, Joan (1985). *Morfologia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- MASCARÓ, Joan (2002). «El sistema vocalic: Reducció vocàlica». In: Solà, Joan; Lloret, Maria-Rosa; Mascaró, Joan; Pérez Saldanya, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1, pàg. 89-123. Barcelona: Empúries.
- NEVINS, Andrew. «Free-rides in morphological classification: The case of Catalan pre-stressing suffixes». *This volume*.
- OLTRA-MASSUET, Isabel (1999a). *On the notion of theme vowel: A new approach to Catalan verbal morphology*. Master's Thesis, MIT.
- OLTRA-MASSUET, Isabel (1999b). «On the constituent structure of Catalan verbs». *MIT Working Papers in Linguistics*, vol. 33, p. 279-322.
- PONS-MOLL, Clàudia. (2014). «(Un)Derived environment effects in Catalan and in other Romance languages». Paper presented at University College London, March 2014. Available at www.ub.edu/GEVAD/?cat=12.

QUARTA PART
SINTAXI

La inacusativitat i la selecció de l'auxiliar en català antic*

Jaume Mateu

Centre de Lingüística Teòrica
Universitat Autònoma de Barcelona

LA INACUSATIVITAT: UN TEMA CLÀSSIC D'AHIR I D'AVUI

Tal com ja s'ha dit a la bibliografia, un dels encerts més importants de la famosa tipologia quadripartida de «proposicions» (cf. oracions) de Fabra (1956) té a veure amb el seu tipus IV.

(1) I. El nen plora.
III. Plou. És clar.

II. Aquest regle és curt.
IV. Ha arribat un parent meu.

Per exemple, Alsina (2007) recull l'encert de Fabra en proposar el tipus IV i el relaciona amb una hipòtesi important de la teoria sintàctica actual, i.e., la hipòtesi de la inacusativitat:¹

La intuïció que hi ha darrere la postulació del tipus IV és que l'expressió que hi fa de subjecte també té propietats formals típiques dels complements, cosa que no passa amb els subjectes del tipus I. Aquesta idea presagia la hipòtesi inacusativa de Perlmutter (1978): l'observació que hi ha una classe d'oracions intransitives l'únic argument nominal de les quals es comporta en certs aspectes com un complement. Les oracions del tipus IV coincideixen amb les oracions inacusatives [...]. Al costat d'aquesta classe d'oracions intransitives, hi hauria, segons Perlmutter (1978), la classe de les oracions inergatives, l'únic argument nominal de les quals tindria només propietats de subjecte. La classificació d'una oració intransitiva en una d'aquestes dues classes depèn en gran part de les propietats

---

* L'elaboració d'aquest treball s'ha beneficiat dels projectes de recerca FFI2011-23356 (Ministerio de Economía y Competitividad) i 2009SGR-1079 (Generalitat de Catalunya). Agraïm a Maria-Rosa Lloret, Clàudia Pons-Moll i Eva Bosch-Roura el fet d'haver-nos convidat al CLUB 21, i a Jordi Fortuny, Gemma Rigau, Mar Massanell, Víctor Acedo, Cristina Real i Sebastià Bonet els seus comentaris constructius.

¹ En efecte, la llista d'autors que parlen del tipus IV de Fabra i de la seva relació amb la famosa hipòtesi de la inacusativitat és força llarga: veg., p. ex., Ferrater (1981), Bartra (1987), Solà (1987, 1994), Bonet (1991), Rigau (1997, 2005, 2013, entre d'altres), Rosselló (2002), Costa (2005), Alsina (2007), Massanell (2011).

lèxiques del verb. Entre els verbs de les oracions inacusatives, hi trobem: *venir*, *caure*, *arribar*, *cremar-se*, *aprimar-se*, etc. Entre els verbs de les oracions inergatives, hi trobem: *treballar*, *cantar*, *saltar*, *parlar*, *tossir*, etc.²

Algunes qüestions que seran tractades, en major o menor grau, en aquest treball són les següents:

- (2) a. La transitivitat, la inergativitat i la inacusativitat són propietats del verb (i en aquest sentit podem parlar, per exemple, de *verbs* inacusatius; veg., p. ex., Levin i Rappaport Hovav, 1995) o són propietats de la construcció (i en aquest sentit podem parlar, per exemple, de *construccions/oracions/estructures* inacusatives; veg., p. ex., Borer, 2005)?
- b. La inacusativitat (i) està determinada semànticament i representada sintàcticament (Perlmutter, 1978; Levin i Rappaport Hovav, 1995, entre d'altres), (ii) no es pot predir plenament a partir de la semàntica i només està representada sintàcticament (cf. Rosen, 1984; Perlmutter, 1989, i.a.) o (iii) no es pot explicar en termes sintàctics sinó més aviat en termes semàntics o conceptuals (cf. Van Valin, 1990; Aranovich, 2000; Stolova, 2007, entre d'altres)?
- c. Els diagnòstics o tests de la inacusativitat són sensibles a aspectes sintàctics i/o a aspectes semàntics? (cf., p. ex., Burzio, 1986; Levin i Rappaport Hovav, 1995). Què passa quan diferents diagnòstics aplicats a un mateix verb donen resultats diferents, i.e., un determinat verb intransitiu sembla que es comporta com a inacusatiu d'acord amb un test i com a inergatiu d'acord amb un altre (veg., p. ex., Zaenen, 1993)?

Pel que fa a la qüestió de (2a), el caràcter *construccional* de l'estructura argumental s'ha posat de manifest a la bibliografia en parlar, per exemple, d'algunes construccions existencials que, d'entrada, sembla que inclouen verbs inergatius. Cf., p. ex., els exemples de (3) del català central i els de (4) del català nord-occidental (cf., p. ex., Solà, 1994; Rigau, 1997, 2005; Mateu i Rigau, 2002; Rosselló, 2002; Massanell, 2011). En efecte, el caràcter no inergatiu de les construccions de (3) es pot demostrar pel fet que admeten un subjecte postverbal sense determinant (cf. **Canten nens* / *√Vénen nens*). La manca de concordança entre l'argument nominal postverbal i el verb a les dades de (4) fa encara més evident que no estem davant d'un verb inergatiu (o d'una estructura/oració inergativa: cf. **Canta nens* / *√Ve pluges*). A l'apartat 3 en tornarem a parlar, de les construccions de (3) i (4).

2 Extret de www.upf.edu/universitat/presentacio/pompeufabra/alsina.html.

- (3) a. En aquesta coral hi canten nens.
 b. En aquesta coral, de nens, n'hi canten molts.
- (4) a. En aquesta coral hi canta nens.
 b. En aquesta coral, de nens, n'hi canta molts.

Pel que fa a la qüestió de (2b), adoptarem també la hipòtesi de Hale i Keyser (2002), Marantz (2005, 2013) i Harley (2011), entre d'altres, d'acord amb la qual el significat estructural està determinat per la construcció sintàctica. En aquest treball ens limitarem a aplicar aquesta hipòtesi a l'estructura argumental, concretament a les estructures inacusatives i inergatives.

Finalment, pel que fa a la qüestió de (2c), val la pena de remarcar que no sempre és fàcil determinar a partir dels diagnòstics típics si el verb (o construcció) és inacusatiu o no. Un cas clàssic és el del verb *agradar* (veg., p. ex., Rigau, 1990). Tenint en compte les dades de (5), podríem arribar a la conclusió que estem davant d'un verb intransitiu inergatiu, ja que, per exemple, *agradar* no admet un subjecte postverbal sense determinant (veg. (5a)) ni tampoc entra en una construcció de participi absolut del tipus exemplificat a (5b). Ara bé, el fet que tampoc no siguin ben formats exemples amb verbs transitius com els de (6) ens pot fer pensar que la agramaticalitat dels exemples de (5) no té a veure directament amb la inacusativitat sintàctica, sinó amb propietats semàntiques dels verbs psicològics de determinat tipus estatiu (vegeu Royo, en prep.).³

- (5) a. *Agraden llibres (cf. *Arriben cotxes*).
 b. *Un cop agradats els llibres (cf. *Un cop arribats els cotxes...*).
- (6) a. *Odien llibres.
 b. *Un cop odiats els llibres [...]

³ Probablement, la agramaticalitat de (5b) s'explica pel mateix motiu que la de (ib): i.e., *agradar* i *faltar* són predicats atèlics (això és, sense culminació inherent). Ara bé, cal notar que aquest tret aspectual no explica per què (ia) és ben formada i en canvi no ho és (5a). En efecte, l'aspecte lèxic del verb no sembla rellevant a l'hora d'acceptar un subjecte postverbal sense determinant: en aquest sentit, *faltar* i *arribar* tenen el mateix comportament sintàctic, tot i que, aspectualment, el primer és més semblant al verb *agradar* (és a dir, *faltar* i *agradar* són tots dos verbs estatus, encara que de diferent tipus: vegeu Royo, en prep.).

(i) a. Falten papers.
 b. *Un cop faltats els papers [...]

En aquest treball ens centrarem en un sol diagnòstic de la inacusativitat:⁴ la selecció de l'auxiliar en la formació dels temps compostos en català antic (cf. Batlle, 2002; Ramos, 2005; Mateu, 2005, 2009; Massanell i Mateu, en prep.; Mateu i Massanell, en premsa, p. ex.). Hem volgut centrar-nos en aquest diagnòstic perquè, efectivament, aquest tema ofereix una magnífica ocasió per a connectar un tema clàssic d'ahir (cf. les reflexions de Par, 1923, sobre la selecció de l'auxiliar en català antic) amb un tema clàssic d'avui com és el de determinar què és la inacusativitat (veg., p. ex., Perlmutter, 1978; Levin i Rappaport Hovav, 1995). Més concretament, l'estudi de la selecció de l'auxiliar en les construccions existencials del català antic ens permetrà també de revisar l'afirmació àmpliament estesa a la bibliografia (vegeu la nota 1) que el famós tipus IV de Fabra (1956) (e.g., *Ha arribat un parent meu*) presagia la hipòtesi de la inacusativitat. Partint de la hipòtesi que en català antic l'estructura argumental determina la selecció de l'auxiliar, compararem les construccions pròpiament inacusatives, les quals seleccionen *ésser* (e.g., *La malaltia ere venguda per peccat*), amb les construccions existencials del tipus IV, les quals seleccionen *haver* (e.g., *Los à vengut gran dan a lur molí*). D'acord amb les anàlisis sintàctiques de Hale i Keyser (2002) i Kallulli (2008) de les construccions angleses amb argument extern locatiu (angl. «*there* constructions»), a aquestes construccions existencials del català antic no els assignarem una estructura pròpiament inacusativa (on «pròpiament inacusativa» vol dir sense cap element ocupant la posició d'argument extern).

LA SELECCIÓ DE L'AUXILIAR EN CATALÀ ANTIC I EL PROCÉS DE SUBSTITUCIÓ D'«ÉSSER» PER «HAVER»

Tal com es remarca a Mateu (2005), una de les descripcions tradicionals més acurades de l'ús dels auxiliars *ésser* i *haver* en català antic és la que fa Par (1923: 320) en el seu estudi sintàctic de la prosa de Bernat Metge: tot i que en fa la classificació per verbs, aquest autor ja s'adona que la selecció de l'auxiliar no depèn pròpiament del verb lèxic, sinó de les característiques de la construcció amb què aquest s'associa en cada cas (cf., p. ex., «es l'auxiliar ço qui nos indica com devem considerar l'acció»).

---

4 El lector pot trobar un resum força complet i detallat dels diferents diagnòstics de la inacusativitat aplicats a la llengua catalana en l'excel·lent capítol de Rosselló (2002). Vegeu també Fortuny (aquest volum).

857. Us respectiu dels auxiliars 'haver' y 'ésser'. — Comencem per observar que'l darrer era y es per excelencia l'auxiliar de la veu passiva dels verbs tranzitius (§ 462).

Quan no's tracta de veu passiva, sinó de temps compostos de l'activa, caldría esperar que l'auxiliar fos sempre 'haver', mes no es axís. Hem de departir ací los verbs:

Tranzitius. — Los temps compostos actius llurs, tostemps són formats ab 'haver'. [...]

Intranzitius. — Uns duhen 'haver', y en aquests es considerada ans que tot l'activitat del verb; d'altres porten 'ésser', y són los qui reflecten mils l'estat resultant de dita activitat. Disquisició aquesta, emperò, qui no pot pas ésser aplicada *a priori*, ans al contrari, es l'auxiliar ço qui nos indica com devem considerar l'acció, aytant més quant en uns matexos verbs hi ha discrepàncies segons los endrets y èpoques del domini romànich. Quiscun porta, donchs, son auxiliar; y hom pot sols remarcar un cayent a favor de 'ésser' en aquells qui denoten 'moviment', y 'estat o repòs'. Es debades reblar qu'en aytal cas aquest auxiliar no indica veu passiva, car nos ocupem ara d'intranzitius.

Tal com posen de manifest Massanell i Mateu (en prep.), el comentari de Par (1923: 320) és encertat i alhora útil per a entendre algunes dades del català antic en què un mateix verb apareix auxiliat tant amb *ésser* com amb *haver*. En efecte, al costat dels casos «prototípics» d'*anar* amb *ésser* en construccions de canvi de lloc com les de (7), hi ha diversos exemples d'*anar* auxiliat amb *haver* que transmeten la idea de 'fer un recorregut', en les quals el verb va acompanyat per un complement directe (acusatiu d'extensió) o per un complement preposicional de règim encapçalat per *per*, que expressen l'espai recorregut o bé el temps transcorregut, com es veu a (8).⁵

- (7) a. Mas cor avia ·I· ayn passat, per so cor a Roma era anat e tornat, él se pensà que Jhesú Crist fos en etat d'un ayn e de pus. (1275-1299, Vides: 98, l. 21)
- b. O layre malvat! E on ést anat? (1275-1299, Vides: 440, l. 12)
- (8) a. Mas en qual manera pogren aver anat tanta de terra en tan poc de temps, so és que fossen vengutz d'Orient entrò en Jherusalem en ·XIII· dies —lo

⁵ D'acord amb Massanell i Mateu (en prep.), val la pena remarcar especialment l'origen d'aquests exemples, perquè la data tan reculada (fi del segle XIII) i l'adscripció geolectal del text (en rossellonès encara avui *anar* s'acompanya d'*ésser* en construccions de canvi de lloc) reforcen la interpretació que l'aparició de l'auxiliar *haver* es deu al tipus de construcció i no és pas interpretable com una primera mostra de vacil·lació en l'ús de l'auxiliar *ésser* (cf. Ramos, 2005), que no apareix mai en aquest tipus d'estructura, reservada sistemàticament a *haver* des dels orígens.

qual loc dien que és en lo mig del món fermat— és deydor. (1275-1299, Vides: 136, l. 28)

- b. On con él agués ja anades ·VIII· jornadas, e en I loc se pauzàs, lo diable culí totes les canes, e al cap d'él les pozà; (1275-1299, Vides: 155, l. 10)
- c. E co Sen Gregori agés ja anat per III dies, él s'amagà en un ostal en què los autres pausaven. (1275-1299, Vides: 292, l. 1)

Aquesta determinació de l'auxiliar a partir de les construccions i no dels verbs explica també les divergències entre les llengües romàniques o la possibilitat que en una mateixa llengua un verb pugui ocórrer amb tots dos auxiliars. Així, per exemple, les dades de (9) mostren com el verb francès *rougir* i l'italià *arrossire* 'envermellir' s'associen a construccions que requereixen auxiliars diferents: *avoir*, en el primer cas (fet que, en paraules de Par (1923), implica que és considerada «ans que tot l'activitat del verb»), i *essere*, en el segon (i això suposa que s'hi reflecteix «l'estat resultant de dita activitat»). En termes similars, Labelle (1992) remarca que a (9a) s'expressa un procés intern, mentre que a (9b) allò important és el canvi d'estat (vegeu també Levin i Rappaport Hovav, 1995 i Mateu, 2002, on es comenten de manera més detallada contrastos com el de (9)).

- (9) a. Jean a rougi.
- b. Gianni è arrossito.

Així mateix, una llengua com l'italià, que manté clarament la doble auxiliaritat, ofereix, com és ben sabut, exemples com els de (10a) i (10b): això és, un mateix verb com ara *correre* pot inserir-se en dues construccions diferents, la primera de les quals demana *avere* (el complement duratiu *per due ore* serveix per a remarcar l'activitat executada), mentre que la segona requereix *essere* (i aquí convé subratllar que el complement de destinació *a casa* ajuda a situar el focus en el resultat de l'activitat: haver recorregut un trajecte i trobar-se en un lloc nou). A diferència, però, del que passa en les llengües germàniques (veg., p. ex., els exemples de l'alemany d'(11), extrets de Sorace, 2000: 876), aquesta doble auxiliaritat en els verbs de manera de moviment no és pas sistemàtica en italià: per exemple, verbs com ara *danzare* o *camminare*, que expressen manera de moviment però no direccionalitat, només poden construir-se amb *avere* (cf. (10d) i (11b)).

- (10) a. Gianni ha corso per due ore.
- b. Gianni è corso a casa.
- c. Gianni ha ballato per due ore.
- d. *Gianni è ballato a casa.

- (11) a. Hans und Rita {haben/*sind} getanzt.
 Hans i Rita han/són ballat
 'Hans i Rita van ballar.'
- b. Hans und Rita {sind/*haben} in den Saal getanzt.
 Hans i Rita són/han en.dir. la sala ballat
 'Hans i Rita van entrar a la sala ballant.'

D'altra banda, l'observació actual que hi ha verbs intransitius de l'italià que són més variables que d'altres pel que fa a la selecció de l'auxiliar (vegeu els treballs importants de Sorace, 2000, 2004, entre d'altres) té també un precedent a l'obra de Par (1923: 320) quan diu que «hom pot sols remarcar un cayent a favor de 'ésser' en aquells qui denoten 'moviment', y 'estat o repòs'». En aquest sentit, Mateu (2005) fa veure un paral·lelisme entre el *cayent* de Par aplicat a les dades del català antic i el factor de *gradience* 'gradació' que Sorace observa per a l'italià. Així, per exemple, les dades de (12), extretes de Sorace (2000), demostren que en italià alguns verbs intransitius (p. ex., els de (12a-12b) i (12k)) seleccionen un auxiliar de manera més categòrica que d'altres (p. ex., els de (12c) a (12j)). Els primers verbs, Sorace els anomena «nuclears» (*core verbs*), mentre que els segons, els anomena «no nuclears» o «perifèrics».

- (12) a. Gianni è/*ha arrivato.
 b. Gianni è/*ha morto.
 c. Le mele sono marcite/?hanno marcito al sole.
 d. I miei nonni sono sopravvissuti/?hanno sopravvissuto al terremoto.
 e. Ancora una volta sono/?ho rimasto solo.
 f. La guerra è durata/?ha durato a lungo.
 g. I dinosauri sono esistiti/?hanno esistito 65 milioni di anni fa.
 h. Il nuovo ballo brasiliano è/ha attecchito anche in Italia.
 i. La campana ha rintoccato/?è rintoccata.
 j. Maria è corsa/*ha corso in farmacia.
 j'. È corsa/?ha corso voce che Maria si sposa.
 j''. Gli atleti svedesi hanno corso/?sono corsi alle Olimpiadi.
 k. Gianni ha lavorato/*è lavorato.

Segons Sorace, els judicis de gramaticalitat en el cas dels verbs intransitius no nuclears (p. ex., els que expressen aparició i existència) admeten més variació en comparació amb els dels verbs intransitius nuclears (p. ex., els verbs tèlics de canvi de lloc o d'estat). A (13) hi ha representada la Jerarquia de la Selecció d'Auxiliar (*Auxiliary Selection Hierarchy*) que Sorace proposa en els seus

treballs (vegeu també Bentley i Eythórsson, 2003, per a una proposta similar). Bàsicament, aquesta jerarquia codifica dos factors: la telicitat i l'agentivitat. En paraules de Keller i Sorace (2003: 60-61):

[...] els verbs que es troben a l'extrem de la selecció d'ÉSSER en la JSA [és a dir, la Jerarquia de la Selecció de l'Auxiliar] són verbs inacusatius nuclears i denoten un canvi tèlic; els verbs que es troben a l'extrem de la selecció d'HAVER són verbs inergatius nuclears i denoten una activitat agentiva en la qual el subjecte no es veu afectat. Els verbs intermedis que hi ha entre els dos extrems incorporen la telicitat i l'agentivitat en menor grau i tendeixen a tenir una estructura eventiva menys especificada (bàsicament, una d'estativa) [...]. Els verbs nuclears són aquells verbs en què els judicis de gramaticalitat dels parlants nadius són màximament consistents i que s'adquireixen més aviat per part d'aprenents tant de primera llengua com de segona llengua. En canvi, els verbs intermedis estan exposats a més diferències entre les llengües i exhibeixen una gradació en les preferències a l'hora de seleccionar l'auxiliar.⁶

(13) La jerarquia de la selecció d'auxiliar de Sorace (2000: 863)

CANVI DE LLOC   Selecció d'ÉSSER (variació mínima)
 CANVI D'ESTAT
 CONTINUACIÓ D'UN ESTAT PREEXISTENT
 EXISTÈNCIA D'UN ESTAT
 PROCÉS NO CONTROLAT
 PROCÉS CONTROLAT (AMB MOVIMENT)
 PROCÉS CONTROLAT (SENSE MOVIMENT)   Selecció d'HAVER (variació mínima)

És en aquest context també en què val la pena de remarcar una generalització empírica que posa de manifest Mateu (2005, 2009): p. ex., en general, aquells verbs intransitius que, sincrònicament, en italià són més variables o admeten més «gradació» pel que fa a la selecció de l'auxiliar són els que més aviat van perdre l'auxiliar *ésser* en català antic (veg. Batlle, 2002) i *ser* en cas-

6 «Verbs at the BE end of the ASH ['Auxiliary Selection Hierarchy': J.M.] are core unaccusatives and denote telic change; verbs at the have end are core unergatives and denote agentive activity in which the subject is unaffected. Intermediate verbs between the two extremes incorporate telicity and agentivity to lesser degrees, and tend to have a less specified (basically stative) event structure [...]. Core verbs are those on which native grammaticality judgments are maximally consistent, and are acquired early by both first and second language learners. In contrast, intermediate verbs are subject to crosslinguistic differences and exhibit gradient auxiliary selection preferences».

tellà antic (veg. Aranovich, 2003).⁷ En efecte, tal com posa de manifest Mateu (2005, 2009), no deu ser una mera coincidència el fet que les generalitzacions diacròniques a què arriben Batlle (2002) i Aranovich (2003) per al català antic i per al castellà antic, respectivament (cf. (14) i (15)), tinguin força punts en comú amb les observacions sincròniques que fa Sorace (2000) per a l'italià.

- (14) Batlle (2002: 30): «En general, l'auxiliar *ésser* es manté amb força estabilitat en aquells àmbits que li són propis, però fins i tot en els textos del període medieval *haver* pot aparèixer esporàdicament. D'acord amb les dades del nostre corpus, observem que no tots els verbs i construccions verbals presenten la mateixa capacitat per acceptar l'auxiliar *haver*, ja que uns es mostren més conservadors que d'altres. El comportament més innovador sembla donar-se en els verbs esdevenimentals (p. ex. *ocórrer, succeir, esdevenir*), en els verbs copulatiu *estar, restar i romandre* i en les construccions pronominals en què el clíctic funciona com a objecte directe, que presenten un subjecte no animat. Per contra, el comportament més conservador apareix en el verb *ésser*, en els verbs intransitius de canvi d'estat, en els intransitius de moviment i en les construccions dels verbs *poder i voler* seguits d'infinitiu».
- (15) Aranovich (2003: 5-6): «Amb un sol cop d'ull als verbs d'aquest grup, hom pot apreciar que el grau d'*afectació* del subjecte és un factor [important] en la substitució de *ser* per *haber* com a auxiliar de perfet. En un extrem del *continuum* hi ha els subjectes dels verbs estatus d'existència i aparició com *quedar*. Els subjectes d'aquests verbs no pateixen cap canvi d'estat o de lloc; per tant, no es veuen afectats en cap sentit per l'esdeveniment. Aquesta va ser la primera classe que va perdre la capacitat per a seleccionar *ser*. En l'altre extrem hi ha els subjectes de verbs de moviment dirigit i verbs de canvi d'estat. Aquests subjectes estan afectats perquè es troben en un lloc o estat nou com a conseqüència de l'esdeveniment. Aquestes classes són les darreres en què *haber* va substituir *ser* com a verb auxiliar. Entre aquests dos extrems hi ha verbs de manera de moviment com ara *correr* i verbs dinàmics d'existència i aparició com ara *desaparecer* [...]. La cronologia de la bifurcació en la selecció d'auxiliar en espanyol [antic] s'avé amb la generalització que *com menys afectat es considerava el subjecte, més aviat perdia el verb la seva capacitat per a seleccionar l'auxiliar ser*».⁸

7 Mateu (2005, 2009) remarca que és una llàstima que ni Batlle (2002) ni Aranovich (2003) no tinguin en compte ni citin el treball important de Sorace (2000).

8 «A quick glance at the verbs in these groups reveals that the degree of *affectedness* of the subject is a factor in the displacement of *ser* by *haber* as the perfect auxiliary. At one end of the continuum are the subjects of stative verbs of existence and appearance like *quedar* 'remain'. The subjects of these verbs

Així, doncs, d'acord amb els resultats empírics de Batlle (2002), Mateu (2005) proposa que la Jerarquia de la Selecció d'Auxiliar (JSA) per al català antic és la de (16).

(16) CANVI TÈLIC DE {LLOC/ESTAT}	SELECCIÓ D'ÉSSER
————— «línia de tall» estable	(V tèlics)
CANVI ATÈLIC DE {LLOC/ESTAT}	
————— «línia de tall» variable	(V esdevenimentals)
APARICIÓ D'UN ESTAT	
————— «línia de tall» variable	(V estatus)
EXISTÈNCIA D'UN ESTAT	
PROCÉS NO CONTROLAT	
PROCÉS CONTROLAT (AMB MOVIMENT)	
PROCÉS CONTROLAT (SENSE MOVIMENT)	SELECCIÓ D'HAVER

No obstant això, Mateu i Massanell (en premsa) conclouen que, a partir d'una cerca més acurada del *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)*; vegeu Massanell, 2009), sembla més lícit en tot cas parlar de «construccions nuclears» que no pas de «verbs nuclears». En efecte, les dades de la selecció de l'auxiliar en català antic proporcionen evidència a favor d'un enfocament construccionista de l'estructura argumental. Així, per exemple, en català antic (i en alguerès —veg. Rigau, 2013) cal notar que fins i tot en construccions on apareixen verbs inacusatius «prototípics» com ara *venir* o *arribar* (cf. Sorace, 2000), l'auxiliar seleccionat és *haver* si l'argument Tema té una naturalesa indefinida, mentre que l'auxiliar és *ésser* si aquest argument és definit. És a dir, en català antic, les construccions «fabrianes» del tipus IV (*Ha arribat un parent meu*) seleccionen *haver*, mentre que les construccions inacusatives prototípiques «sorcianes» (*La marquesa d'Aguilar és ja vinguda*) seleccionen *ésser*. En efecte, si s'assumeix que totes dues construccions tenen una estructura argumental inacusativa, una diferent selecció d'auxiliar no és, d'entrada, esperable. Cf., p. ex., les construccions de (17) amb les de (18), i el contrast de (19).

---

do not suffer any changes in state or location, hence they are not affected in any way by the event. This is the first class to lose its ability to select *ser*. At the opposite end are subjects of verbs of directed motion and verbs of change of state. These subjects are affected since they are in a new location or state as a consequence of the event. These classes are the last ones for which *haber* displaces *ser* as the perfect auxiliary of choice. In between these two extremes are verbs of manner of motion like *correr* 'run', and dynamic verbs of existence and appearance like *desaparecer* 'disappear'. [...] The chronology of split auxiliary selection in Spanish, then, falls under the generalization that *the less affected the subject, the earlier a verb lost its ability to select auxiliary ser*».

- (17) a. Quant la barcha *fo* venguda [...] (1275-1299, Desclot, *Crònica* II: 100, l. 15)
 b. E quant En Volusià *fo* vengut a·N Pilat [...] (1275-1299, *Vides*: 366, l. 28)
 c. de part lur *és* vengut lo mal (1397-1398, *Mostassaf* I: 158)
 d. baste a tu aquest dan tan gran que per tu me *és* vengut (1442-1458 [1425-1448], *Curial*: 321)
 e. La malaltia *ere* venguda per peccat (1445-1449 [1410-1415], Sant Vicent, *Sermons* IV: 154, l. 8)
 f. La marquesa de Agilar *és* ja venguda (1525-1542, *Epistolaris*, c. 65, l. 52)
 g. uns hòmens de Marthorell que *eren* venguts a negociar ab mi (1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*, c. 177, l. 10)
- (18) a. per lo qual trencament los à vengut gran dan a lur molí (1263-65, *Alcoi*)
 b. ne negun mal [...] no *ha* vengut de part lur (1397-1398, *Mostassaf* I: 156)
 c. dubtava que a sa filla no *hagués* vengut algun mal soptosament (1490 [1460], Martorell, *Tirant*: 1379)
 d. requerós *àn* vengut alguns (1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*, c. 139, l. 14)
 e. me *ha* vingut ara a la memòria una altra cosa sobre assò (1557, Despuig, *Colloquis*: 176)
- (19) a. A 14 de yuliol, per les noves que *heren* vingudes que los tortosins... (1572-1600, F. Despalau)
 b. Vuy, que contam a 3 de desembre, *ha* vingut nova com don Alonso... (1572-1600, F. Despalau)

Tal com observen Mateu i Massanell (en premsa), els enfocaments purament lexicosemàntics de la selecció auxiliar són problemàtics perquè no tenen en compte els factors morfosintàctics. En efecte, des d'un punt de vista lexicosemàntic, el verb *venir* a (17e) o (19a) pot ser classificat lèxicament com a «verb d'aparició» (p. ex., veg. Levin i Rappaport Hovav, 1995: 282). Ara bé, des del punt de vista construccionista que adoptem en aquest treball, aquests exemples no impliquen una construcció amb un significat existencial:⁹ en efec-

⁹ Encara que, des d'un punt de vista purament lexicosemàntic, es pugui dir que els exemples següents impliquen «aparició» de *lo mal* a (ia), *lo dampnatge* a (ib) o *la compunció* a (ic), de fet, són cons-

te, cal distingir les construccions de subjecte de resultat de (17) i (19a), en què se selecciona sistemàticament *ésser*, d'aquelles construccions existencials que s'auxilien normalment amb *haver* (cf. (18) i (19b)). Així, doncs, d'acord amb l'enfocament construccionista, les alternances entre *ésser* i *haver* de (17) i (18)¹⁰ es poden explicar si verbs com ara *venir* o *arribar* es poden integrar en construccions argumentals diferents. Concretament, d'acord amb Par (1923: 320), la construcció amb *ésser* és una estructura atributiva d'estat resultant. En aquest sentit, doncs, no és sorprenent que el subjecte sigui un argument tema definit o específic (cf. *{*(Els) alumnes} estan preocupats* *{*(els) alumnes}*). En canvi, la construcció en què l'auxiliar és *haver* és una construcció existencial amb un argument tema de caràcter indefinit. A continuació, presentem els elements bàsics d'una teoria configuracional de l'estructura argumental que ens permetrà expressar sintàcticament algunes diferències fonamentals entre les dues construccions.

---

truccions de subjecte de resultat (cf. angl. *subject of result constructions*). En efecte, cal recordar aquí l'encert de Par (1923: 320) quan diu que «d'altres porten 'ésser', y són los qui reflecten mils *l'estat resultant* [l'èmfasi és nostre: J.M.]».

- (i) a. [...] lo mal que li *fós* vengut per les dites metzines
(1374-1377, *Procés criminal*, f. 31v, l. 16)
- b. [...] per assò los *és* vengut lo dampnatge
(1275-1299, *Vides*: 169, l. 11)
- c. [...] e quan *és* venguda la compunció
(1445-1449 [1410-1415], Sant Vicent, *Sermons* IV: 75, l. 12)

10 Aquesta alternança *ésser/haver* no només la trobem en construccions amb verbs de moviment direccional. També la trobem amb verbs estatus com, per exemple, *romandre* o *restar*: cf. les dades d'(i) i (ii). El contrast de (iii) prové de Batlle (2002).

- (i) a. Jesuchrist *són* romases les plagues que rebé en la sua Passió
(1445-1449, Sant Vicent, *Sermons* VI: 27)
- b. ab aquella pocha gent que restada li *era* isqué de la ciutat
(1490 [1460], Martorell, *Tirant*: 104)
- c. lo regne *és* restat a la filla del dit rey
(1475-1499, *Sumari* I: 103)
- (ii) a. car gran riquesa li *havia* romasa de son pare
(1374-1399 [1290], Llull, *Santa Maria*: 188)
- b. no li *ha* romàs un pa
(1400, *Epistolari* Ie: c. 52)
- c. No penses tu que m'*aja* restada gens de sanch en la mia persona
(1490 [1460], Martorell, *Tirant*: 663)
- (iii) a. [...] e:ls rayms qui *eren* romases fossen maduratz
- b. [...] no:m *ha* res romàs de dubte
(xiv-xv) [Diàlegs]

LA INACUSATIVITAT EN UNA TEORIA CONFIGURACIONAL DE L'ESTRUCTURA ARGUMENTAL

En aquest treball adoptem la teoria sintàctica de l'estructura argumental de Hale i Keyser (1993, 2002), revisada per Harley (2011),¹¹ tot concentrant-nos en l'estructura dels verbs intransitius (és a dir, inergatius i inacusatius). El nostre punt de partença és el postulat fonamental següent de la teoria de Hale i Keyser (1993, 2002): això és, els verbs sempre seleccionen un complement, sigui nominal, preposicional o adjectival. Així, per exemple, aquests lingüistes proposen que els verbs de les estructures inergatives són subjacentment transitius: és a dir, seleccionen un complement de naturalesa «nominal» (que es pot incorporar al verb —*ballar*— o no —*fer ball*—). Per tant, en aquest sentit cal notar que l'etiqueta tradicional d'*intransitius pròpiament dits* o *intransitius purs* no sembla que escaigui gaire als verbs inergatius.¹² En català, no és casualitat que, a diferència dels verbs inacusatius, molts verbs inergatius siguin denominals o tinguin un correlat nominal: *plorar/plor*, *cantar/cant*, *jugar/joc*, *treballar/treball*, *roncar/ronc*, etc.¹³

Segons Hale i Keyser, la configuració sintàctica dels verbs inacusatius és més complexa que la que s'ha assumit en treballs clàssics com el de Burzio (1986) i altres, on el verb inacusatiu seleccionava *directament* un argument intern de naturalesa nominal. Hale i Keyser proposen, en canvi, que els verbs inacusatius nuclears (*core unaccusatives*) es distingeixen dels verbs inergatius perquè només els primers impliquen una predicació interna entre un subjecte («l'argument intern») i un predicat d'estat/lloc. En el cas dels verbs inergatius l'argument subjecte es projecta fora de l'estructura argumental (p. ex., com a adjunt a l'SV —cf. Koopman i Sportiche, 1991; Hale i Keyser, 2002— o en la posició d'especificador de la categoria funcional rellevant —cf. *Sv* i *Sveu*, en anglès *VoiceP*; veg. Chomsky, 1995 i Kratzer, 1996, respectivament).

11 Alguns treballs basats en aquesta teoria són, p. ex., Harley (2011), Rigau (1997), Mateu (2002, 2012), Mateu i Rigau (2002, 2010), Marantz (2005, 2013), Mateu i Espinal (2007), Espinal i Mateu (2011), Zubizarreta i Oh (2007), Ramchand (2008), Acedo Matellán (2010); Real-Puigdollers (2013). Per a una crítica de la «sintaxi abstracta» de Hale i Keyser (1993), vegeu Jackendoff (1997) i Kiparsky (1997), entre d'altres.

12 Cf. la naturalesa transitiva dels verbs inergatius en basc: *lo egin* 'nones fer', 'dormir'; *zurrunga egin* 'ronc fer', 'roncar'; *lan egin* 'feina fer', 'treballar'; *negar egin* 'plor fer', 'plorar'; *iolas egin* 'joc fer', 'jugar', etc.

13 Cal notar, en canvi, que la formació de noms deverbals participials no discrimina la classe dels verbs inacusatius (p. ex., *néixer/nascuda*, *entrar/entrada*, *baixar/baixada*, etc.) de la dels inergatius (p. ex., *cantar/cantada*, *passejar/passejada*, *jugar/jugada*, etc.).

D'acord amb la hipòtesi esmentada més amunt, tant els verbs inergatius com els verbs inacusatius seleccionen, doncs, un complement. En el cas de les estructures inergatives el complement és de naturalesa «nominal» (és a dir, no predicativa), mentre que en el cas de les estructures inacusatives, el complement és de naturalesa «preposicional» (o «adjectival», si no s'accepta la reducció que proposen Mateu, 2002 i Kayne, 2008).¹⁴ El subjecte derivat de les estructures inacusatives és un subjecte intern (p. ex., és el subjecte d'una «Oració Reduïda/OR» —veg. Harley, 2011, entre altres—, el predicat de la qual expressa lloc o estat).

- (20) a. Estructura inergativa;   [_{Sv} SDet [_{v'} v N]]
 b. Estructura inacusativa: [_{Sv} v [_{OR{SPREP*/SAJ*}} SDet Pred]]

Hi ha una semàntica estructural associada a les configuracions sintàctiques de (20): l'estructura inergativa de (20a) s'associa de manera indefectible a predicats d'acció (*FER X*), siguin agentius (p. ex., *En Joan balla*) o no (p. ex., *El sol brilla*), mentre que l'estructura inacusativa de (20b) s'associa de manera indefectible a predicats de transició, sigui positiva —és a dir, predicats de canvi dirigit d'estat/lloc: p. ex., *En Joan ha nascut/arribat*— o negativa —és a dir, predicats estatus: p. ex., *Els unicorns no existeixen*. Mateu (2002) i Acedo Matellán (2010) proposen relacionar l'argument extern de l'estructura argumental de (20a) amb la presència d'un originador (cf. també Borer, 2005 i Ramchand, 2008, entre altres). En canvi, l'estructura inacusativa expressa una configuració eventiva de Figura-Fons (cf. Talmy, 2000). En efecte, assumint que el significat *estructural* es codifica a la sintaxi,¹⁵ es pot defensar que la configuració sintàctica inergativa s'associa de manera sistemàtica amb el significat estructural de [_{FER} FER X], on X s'interpreta com un «tema incremental» (en el sentit de Harley, 2011). De manera semblant, es pot defensar que la configuració sintàc-

14 Mateu (2002) proposa que la configuració «adjectival» de Hale i Keyser (2002) es pot reduir a l'estructura «preposicional» que proposen aquests autors. Vegeu també Kayne (2008) per a la proposta que l'adjectiu no és una categoria primitiva sinó que és fruit de la incorporació d'una categoria «nominal» en una marca «adposicional» (vs. Baker, 2003, on l'adjectiu sí que és considerat una categoria primitiva).

15 Cf. (i) i (ii) per a dues propostes que plantegen la «sintacticització» del significat estructural:

- (i) Marantz (2001: 8): «word (really, root) meanings don't decompose; the semantic *properties* of words (=roots) are different from the compositional/decompositional semantic *features* expressed through syntactic combination».
 (ii) Mateu (2002): «el significat és una funció de contingut conceptual, que no és sintàcticament transparent, i construalitat semàntica (angl. *semantic construal*), que sí que és sintàcticament transparent».

tica inacusativa s'associa sempre amb el significat estructural d'una relació predicativa entre una Figura i un Fons.

D'altra banda, la categoria verbal funcional *v* de (20) té l'estatus de verb lleuger, que pot rebre contingut fonològic de tres maneres: (i) via inserció d'un verb pròpiament lleuger (p. ex., inerg. *fer* o inac. *anar*); (ii) via incorporació o fusió interna (angl. *Internal Merge*) del complement (p. ex., nominal en el verb inerg. *ballar* o preposicional en el verb inac. *entrar*) i (iii) via conflació o fusió externa (angl. *External Merge*) d'un element adjunt a *v* (p. ex., *Hi ballen nens*: cf. *Hi ha nens ballant*).¹⁶

A (21) hi ha representada l'estructura inergativa; a (22), l'estructura inacusativa, i a (23), l'estructura que conté un verb inergatiu però que, segons Rigau (1997) i Mateu i Rigau (2002), entre d'altres, es comporta com a inacusativa (vegeu també Torrego, 1989). Mentre que la formació dels verbs de (21) i (22) implica l'operació d'incorporació d'un complement, la formació del verb de (23) implica l'operació de conflació amb un element adjunt (cf. Mateu i Rigau, 2002; Acedo Matellán, 2010 i Mateu, 2012, entre d'altres). La formació sintàctica d'exemples com el de (23) és una qüestió més debatuda: així, per exemple, mentre que per a Mateu i Rigau (2002), l'arrel $\sqrt{BALL}$ s'adjunta a un verb lleuger *HAYER*, el qual s'ha format a partir de la incorporació d'una preposició estativa en el verb (cf., p. ex., Kayne, 1993 i Rigau, 1997, per a la proposta que *HAYER* = ÉSSER + Prep_{CC}),¹⁷ per a Acedo Matellán (2010), l'arrel s'adjunta directament a $v_{ÉSSER}$: cf. (23a) i (23b).

(21) En Joan va ballar: [_{Sv} En Joan [_v V_{FER} $\sqrt{BALL}$ -]]

(22) En Joan va entrar: [_{Sv} V_{ANAR} [_{OR/Sprep*} En Joan *DINS*]]

16 Aquestes tres vies es poden exemplificar també de manera clara amb exemples de l'anglès (veg. Mateu i Rigau, 2002; Mateu, 2002, 2012; Acedo Matellán, 2010; Real-Puigdollers, 2013, entre d'altres):

(i) inserció d'un verb lleuger: angl. *John went into the room dancing* / *John made the metal flat by hammering it*.

(ii) incorporació del complement (cf., p. ex., la «lexicalització» del {trajecte/resultat} en l'arrel verbal): angl. *John entered the room dancing* / *John flattened the metal with a hammer*.

(iii) conflació d'un element adjunt (cf., p. ex., la «lexicalització» de la manera en l'arrel verbal): angl. *John danced into the room* / *John hammered the metal flat*.

Vegeu també Masullo (1992) i Fernández-Soriano (1999), entre d'altres, per a més discussió sobre els anomenats «subjectes locatius i datius» (cf. angl. *quirky subjects*).

17 Vegeu Rigau (1997) i Mateu i Rigau (2002) per a la proposta que la preposició de (23a), la qual expressa possessió, es pot identificar amb la «preposició de coincidència central» (P_{CC}) que proposen Hale (1986) i Hale i Keyser (1993, 2002).

(23) En aquest esbart hi ballen nens:

- a. [_{SV} [_V √BALL- V_{HAVER}]] [_{OR/SP} hi [_{P'} P_{CC} nens]]]
 b. [_{SV} [_V √BALL-V_{ÉSSER}]] [_{OR/SP} nens hi]]]

Un problema no trivial de l'anàlisi de (23b), en què el pronom *hi* no és un «subjecte»/especificador impersonalitzador (cf. (23a)) sinó que és el predicat de l'OR, és que oracions com ara *Els nens hi ballen* / *En aquest esbart hi ballen els nens*, això és, amb subjecte definit, no poden tenir una estructura argumental inacusativa sinó que en tenen una d'ingrativa. Ara bé, tal com remarca Acedo Matellán (2010), l'anàlisi de (23b) pot copsar un fenomen típic de les llengües germàniques, d'acord amb el qual els verbs de manera de moviment s'analitzen com a inacusatius quan hi ha un SPrep direccional: cf. l'exemple de (24a), que s'associa amb una estructura ingrativa, amb l'exemple de (24b), que s'associa amb una estructura inacusativa (les dades de (24) estan extrets de Sorace, 2000: 876; ex. [40]). A (25) hi ha representades les estructures argumentals de (24) que proposen Mateu (2008) i Acedo Matellán (2010).

- (24) a. Hans und Rita {haben/*sind} getanzt. (alemany)
 Hans i Rita han/són ballat
 'Hans i Rita van ballar.'
 b. Hans und Rita {sind/*haben} in den Saal getanzt.
 Hans i Rita són/han en.dir. la sala ballat
 'Hans i Rita van entrar a la sala ballant.'

- (25) a. [_{SV} H&R [_{V'} V_{FER} √TANZ-]]
 b. [_{SV} [_V √TANZ- V_{ANAR}]] [_{SDirec} H&R [_{Direc'} in den Saal]]]

L'ESTRUCTURA ARGUMENTAL SINTÀCTICA DE LES CONSTRUCCIONS EXISTENCIALS

Com hem vist abans, en català antic, les construccions existencials del tipus IV de Fabra (cf. els exemples de (18); p. ex., (18a) *los à vengut gran dan a lur molí* (1263-1265, *Alcoï*)) seleccionen *haver*, mentre que les construccions inacusatives no existencials (cf. els exemples de (17); p. ex., (17a) *Quant la barcha fo venguda, [...]* (1275-1299, Desclot, *Crònica II*: 100, l. 15)) seleccionen *ésser*. Si assumim que el test de la selecció de l'auxiliar *haver/ésser* en català antic és rellevant per a diagnosticar si hi ha o no argument extern a l'especificador de la

categoria funcional que l'introdueix (p. ex., *v*), podem concloure que les dades de (18) no tenen una estructura pròpiament inacusativa.

D'acord amb l'anàlisi de les construccions existencials de Hale i Keyser (2002) i Kallulli (2008), la nostra proposta és que les proposicions fabrianes del tipus IV (p. ex., *Ha entrat un amic meu*) no són pròpiament construccions inacusatives (on, tècnicament, «inacusatives» equival a estructures sense inserció directa d'SDet a l'espec-*v*), sinó que tenen l'estructura argumental de (26), on la posició d'argument extern (espec-*v*) està directament ocupada pel pronom locatiu abstracte *HI* (cf. angl. *There entered a friend of mine*).

(26) [_{SV} HI [_V V_{ANAR} [_{OR/SPRep*} un amic meu DINS]]]

Tot i que Rigau (1997, 2013) considera que l'estructura d'*Ha entrat un amic meu* és inacusativa (cf. la seva estructura de (27) amb la nostra de (26)), seguim la proposta d'aquesta autora que en aquestes construccions existencials sempre hi ha un pronom *HI* (realitzat o no), el qual considerem, seguint un cop més Rigau (1997 i seg.), que impersonalitzava l'oració.¹⁸

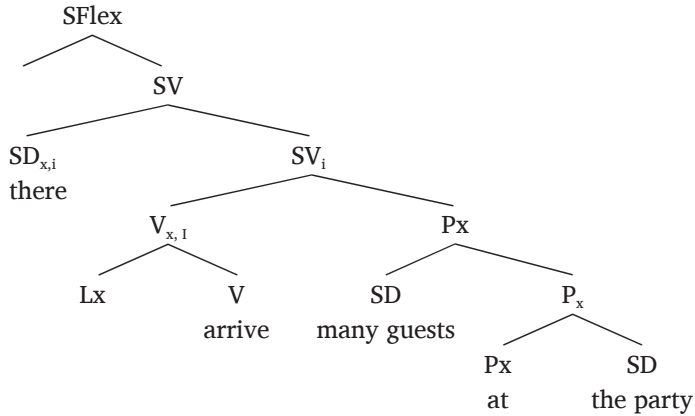
(27) [_V [_V *entr-*] [_{SPrep} HI [_P P_{CC} un amic meu]]]

En efecte, l'estructura sintàctica que proposem a (26) és molt similar a les estructures que proposen Hale i Keyser (2002) i Kallulli (2008) per a les anomenades «*there*-constructions» de l'anglès, com les de (28) i (29), respectivament. Des del punt de vista de l'estructura argumental, cal remarcar que no són estructures pròpiament inacusatives, ja que la posició d'argument extern (espec-*v* per a Kallulli i adjunt a SV per a Hale i Keyser) està directament ocupada pel pronom *there* 'hi'.¹⁹ Seguint Hale i Keyser (2002), l'estructura de (26) és, doncs, diferent de l'estructura argumental que tenen els verbs inacusatius prototípics o nuclears (angl. *core unaccusatives*), els quals no tenen argument extern (és a dir, en els seus termes, no hi ha un SDet adjuntat a SV; en els nostres termes, no hi ha un SDet a espec-*v*): p. ex., *The sky cleared* 'El cel es va aclarir' / [_V *The sky* [_V *V clear*]] (Hale i Keyser, 2002: 16-17).

18 Vegeu també Masullo (1992) i Fernández-Soriano (1999), entre d'altres, per a més discussió sobre els anomenats «subjectes locatius i datius» (cf. angl. *quirky subjects*).

19 De fet, cal notar que l'estructura argumental de (28) és, essencialment, la mateixa que proposen Hale i Keyser (2002) per als verbs locatius transitius (p. ex., *shelve* 'enlleixar' o *saddle* 'ensellar'): p. ex., *John shelved the books* / [_{SV} *John* [_V *V* [_P *the books* [_P *P shelf-*]]]]], on la posició d'argument extern (segons ells, la d'adjunt a SV; cf. Koopman i Sportiche, 1991) està ocupada per *John*.

(28) There arrived many guests at the party (Hale i Keyser, 2002: 202, ex. [16])

Segons Hale i Keyser (2002: 202), «la inserció de *there* implica inserció de *there* a la posició de subjecte i coindexació de *there* amb l'element L(ocatiu) adjuntat a V. Aquest segon element està coindexat amb la P(reposició) en virtut de la concordança».²⁰ Vegeu també Moro (1997).

Com es pot veure a (26), la nostra proposta és que el pronom *HI* ocupa també directament (de manera no derivada) la mateixa posició que ocupa el pronom *there* a l'estructura de (29), que és l'estructura que proposa Kallulli (2008).²¹

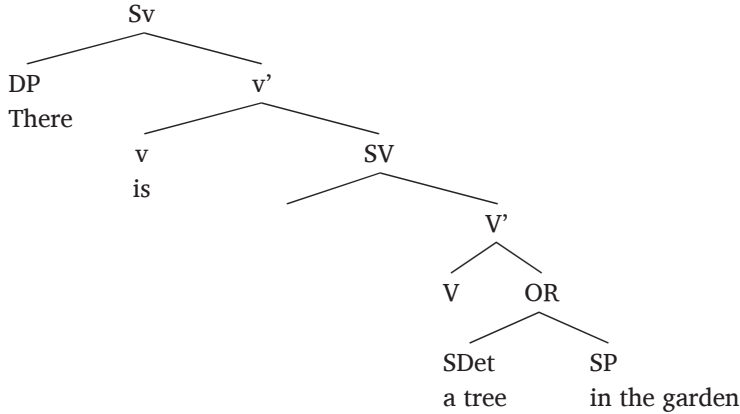
20 «*There*-insertion involves insertion of *there* in subject position and coindexation of *there* with the V-adjoined L ['L(ocative)' or 'areal' agreement: J.M.]. The latter is, of course, coindexed with P by virtue of agreement».

21 Cf. Kallulli (2008: 286): «Moreover, in view of the paradigm in [(i)], I submit that 's in [(ic)] is actually a clitic form not of *is* (i.e., *be*) but of *has*, on a par with e.g. French *il y a* or Spanish *hay* and many other languages such as Albanian, Bulgarian, Greek, Hebrew and even varieties of German, to mention but a few. If so, then this is a strong argument for the subjecthood of *there*».

- (i) a. There are students in the room.
 b. *There is students in the room.
 c. There's students in the room.

(29) There is a tree in the garden (Kallulli 2008: 284)²²

Considerem ara quina és l'anàlisi de les estructures pròpiament inacusatives (cf. aquelles que en català antic seleccionen *ésser*: p. ex., (17f) *La marquesa de Agilar és ja venguda* [1525-1542, *Epistolaris*, c. 65, l. 52]). La nostra proposta és que als exemples de (17) del català antic o a l'exemple de (30a) del català contemporani els correspon una estructura inacusativa: (30b) és l'estructura argumental inacusativa que proposem per a (30a), segons la qual l'SDet *el meu amic* no és un argument extern sinó que es genera com a subjecte intern d'una OR (Oració Reduïda) i es trasllada a la posició de subjecte d'STemps/SFlex on rep cas nominatiu (cf. Hoekstra, 1999, entre d'altres, per a la mateixa anàlisi sintàctica).

(30) a. El meu amic ja ha entrat.

b. [_{Sv} V_{ANAR} [_{OR/SPrep*} El meu amic DINS]]

Si considerem de nou les dades de (17), és interessant notar que l'agentivitat no sembla rellevant a l'hora de determinar la selecció de l'auxiliar en català antic: per exemple, a (17e) *uns hòmens de Marthorell que eren venguts a negociar ab mi*, la clàusula final ens indica que el subjecte de *venir* cal interpretar-lo com un agent, tot i que, estructuralment parlant, sigui una Figura, això és, el subjecte intern de la predicació locativa de (30b). Víctor Acedo Matellán (com. pers.) també apunta que un problema per a l'anàlisi intransitiva/inergativa (és

²² Segons Kallulli (2008: 284, nota 12), «the reason why the postverbal DP must occupy the specifier of the small clause and not, say, Spec of VP in [(29)] is that in certain languages, the counterparts of *there*-existential constructions may contain a (non-selected) dative, as in the German example *Es geht mir ein Bub da* (lit. 'There goes me a boy there'), merged in Spec of VP».

a dir, no inacusativa) dels verbs agentius de moviment direccional (cf. Gràcia, 1989 i Rigau, 2013, per a aquesta proposta)²³ és el que planteja la bona formació de construccions com ara *Avui han vingut operaris a arreglar les canonades*.

CONCLUSIONS

Les construccions fabrianes del tipus IV (p. ex., *Ha arribat un amic meu*) no tenen una estructura argumental pròpiament inacusativa, sinó una de similar a la que proposen Hale i Keyser (2002) i Kallulli (2008) per a les construccions existencials angleses amb el pronom locatiu *there* (p. ex., *There arrived a friend of mine*). Tant en les unes com en les altres la posició sintàctica d'argument extern (espec-*v*) està directament ocupada per un pronom impersonalitzador (cf. Rigau, 1997 i seg.). En canvi, les construccions del tipus *El meu amic ja ha arribat* sí que tenen una estructura pròpiament inacusativa (sense SDet a espec-*v*), una estructura que és diferent, per tant, de la que correspon a les construccions inergatives del tipus *El meu amic no ha treballat mai*.

Les dades de selecció de l'auxiliar en català antic (Massanell i Mateu, en prep.) afavoreixen una assignació d'estructura argumental diferent per a les construccions existencials del tipus *Los à vengut gran dan a lur molí* i per a les construccions de subjecte de resultat del tipus *La malaltia ere venguda per peccat*. Les primeres tenen una estructura argumental en què l'argument extern es correspon amb un pronom datiu/locatiu (realitzat o no), mentre que les segones tenen una estructura argumental pròpiament inacusativa, és a dir, {sense argument extern/sense SDet a espec-*v*}.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ACEDO MATELLÁN, Víctor (2010). *Argument Structure and the Syntax-Morphology Interface. A Case Study in Latin and other Languages*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. Disponible a <http://hdl.handle.net/10803/21788>.

²³ Seguint Gràcia (1989), Rigau (1997, 2013) proposa que un verb com ara *entrar* no és usat a (30a) com a inacusatiu, sinó com a intransitiu/inergatiu (cf. *fer entrada*). Gemma Rigau (com. pers.) proposa que l'estructura dels verbs de moviment direccional usats de manera agentiva podrien tenir una capa d'acció (*v_{FER}*). D'altra banda, Rigau (2013) proposa també que la selecció de l'auxiliar *haver* en les construccions existencials de l'alguerès (cf. *Hi ha vengut hòmens* amb *Hi és vengut lo pare*) podria ser sensible a la presència d'una *P_{CC}*: cf. (27) [_V [_V ven-] [_{SP} hi [_{P'} *P_{CC}* hòmens]]]. Són dues propostes alternatives interessants que caldrà valorar amb més deteniment.

- ALSINA, Àlex (2007). «La sintaxi de Pompeu Fabra: les proposicions del tipus IV. Extret de *La Figura i l'obra de Pompeu Fabra*». Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Disponible a www.upf.edu/universitat/presentacio/pompeufabra/alsina.html.
- ARANOVICH, Raúl (2000). «Split Intransitivity and reflexives in Spanish». *Probus*, vol. 12, pàg. 165-186.
- ARANOVICH, Raúl (2003). «The semantics of auxiliary selection in Old Spanish». *Studies in Language*, vol. 27 (1), pàg. 1-37.
- BAKER, Mark (2003). *Lexical categories. Verbs, nouns, and adjectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BARTRA, Anna (1987). «Encara n'hi ha més' (Entorn de EN i alguns SNs genitius)». *Llengua & Literatura*, vol. 2, pàg. 377-427.
- BATLLE, Mar (2002). *L'expressió dels temps compostos en la veu mitjana i la passiva pronominal. El procés de substitució de l'auxiliar 'ésser' per 'haver'*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BENTLEY, Delia; EYTHÓRSSON Thórhallur (2003). «Auxiliary selection and the semantics of unaccusativity». *Lingua*, vol. 114, pàg. 447-471.
- BONET, Sebastià (1991). *Els manuals gramaticals i la llengua normativa. Estudis de gramatografia catalana contemporània*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- BORER, Hagit (2005). *Structuring sense*. Oxford / Nova York: Oxford University Press.
- BURZIO, Luigi (1986). *Italian Syntax. A Government and Binding Approach*. Dordrecht: Reidel.
- CHOMSKY, Noam (1995). *The Minimalist Program*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- COSTA, Joan (2005). *Norma i variació sintàctiques: la concepció de Pompeu Fabra (1891-1948)*. Tesi doctoral, Universitat de Girona. Disponible a www.tdx.cat/handle/10803/7816.
- ESPINAL, M. Teresa; MATEU, Jaume (2011). «Bare nominals and argument structure in Catalan and Spanish». *The Linguistic Review*, vol. 28, pàg. 1-39.
- FABRA, Pompeu (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- FERNÁNDEZ SORIANO, Olga (1999). «Two types of impersonal sentences in Spanish. Locative and dative subjects». *Syntax*, vol. 2 (2), pàg. 101-140.
- FERRATER, Gabriel (1981). *Sobre el llenguatge*. Barcelona: Quaderns Crema.
- GRÀCIA, Lluïsa (1989). *Els verbs ergatius en català*. Ciutadella: IME.
- HALE, Kenneth L. (1986). «Notes on World View and Semantic Categories: Some Warlpiri Examples». A: Muysken, Peter; Van Riemsdijk, Henk (ed.). *Features and Projections*, pàg. 233-254. Dordrecht: Foris.
- HALE, Kenneth L.; KEYSER, Samuel J. (1993). «On argument structure and the lexical expression of syntactic relations». A: Hale, Kenneth L.; Keyser, Samuel J. (ed.). *The view from building 20: Essays in linguistics in honor of Sylvain Bromberger*, pàg. 53-109. Cambridge, MA: The MIT Press.
- HALE, Kenneth L.; KEYSER, Samuel J. (2002). *Prolegomenon to a theory of argument structure*. Cambridge, MA: The MIT Press.

- HARLEY, Heidi (2011). «A Minimalist Approach to Argument Structure». A: Boeckx, Cedric (ed.). *The Handbook of Linguistic Minimalism*. Oxford / Nova York: Oxford University Press.
- HOEKSTRA, Teun (1999). «Auxiliary Selection in Dutch». *Natural Language & Linguistic Theory*, vol. 17, pàg. 67-84.
- JACKENDOFF, Ray (1997). *The Architecture of the Language Faculty*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- KALLULLI, Dalina (2008). «There Is Secondary Predication in *There*-Existentials». A: Chang, Charles B.; Haynie, Hannah J. (ed.). *Proceedings of the 26th West Coast Conference on Formal Linguistics (WCCFL)*, pàg. 279-287. Somerville, MA: Cascadia Proceedings Project.
- KAYNE, Richard (1993). «Toward a Modular Theory of Auxiliary Selection». *Studia Linguistica*, vol. 47, pàg. 3-31.
- KAYNE, Richard (2008). «Antisymmetry and the lexicon». *Linguistic Variation Yearbook*, vol. 8, pàg. 1-31.
- KELLER, Frank; SORACE, Antonella (2003). «Gradient Auxiliary Selection and Impersonal Passivization in German: An Experimental Investigation». *Journal of Linguistics*, vol. 39, pàg. 57-108.
- KIPARSKY, Paul (1997). «Remarks on Denominal Verbs». A: Alsina, Àlex; Bresnan, Joan; Sells, Peter (ed.). *Complex Predicates*, pàg. 473-499. Stanford, CA: CSLI Publications.
- KOOPMAN, Hilda; SPORTICHE, Dominique (1991). «The position of subjects». *Lingua*, vol. 85 (1), pàg. 211-258.
- KRATZER, Angelika (1996). «Severing the external argument from its verb». A: Rooryck, Johan; Zaring, Laurie (ed.). *Phrase structure and the lexicon*, pàg. 109-137. Dordrecht: Kluwer.
- LABELLE, Marie (1992). «Change of state and valency». *Journal of Linguistics*, vol. 28 (2), pàg. 375-414.
- LEVIN, Beth; RAPPAPORT HOVAV, Malka (1995). *Unaccusativity. At the Syntax-Lexical Semantics Interface*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- MARANTZ, Alec (2001). «Words». Manuscrit, MIT. Disponible a <http://dingo.sbs.arizona.edu/~hharley/courses/Oxford/Marantz2.pdf>.
- MARANTZ, Alec (2005). «Objects out of the lexicon: Objects as events». Manuscrit, MIT. Disponible a <http://web.mit.edu/marantz/Public/Vienna/Vienna.pdf>.
- MARANTZ, Alec (2013). «Verbal argument structure: Events and participants». *Lingua*, vol. 130, pàg. 152-168.
- MASSANELL i MESSALLES, Mar (2009). «Beneficios de los corpus informatizados para la investigación diacrónica: el caso del CICA para la GCA y los auxiliares de perfecto». A: Romero Aguilera, Laura; Julià Luna, Carolina (coord.). *Tendencias actuales en la investigación diacrónica de la lengua*, pàg. 147-158. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.

- MASSANELL i MESSALLES, Mar (2011). «La preferència per la posposició dels subjectes definits en les construccions inacusatives: un tret desapercebut del català nord-occidental». *Estudis Romànics*, vol. 33, pàg. 107-128.
- MASSANELL i MESSALLES, Mar; MATEU, Jaume (en preparació). «L'auxiliar dels temps de perfet». A: MARTINES, Josep; PÉREZ-SALDANYA, Manuel (ed.). *Gramàtica del Català Antic*.
- MASULLO, Pascual José (1992). «Two types of Quirky Subjects. Spanish Versus Icelandic». *NELS*, vol. 23, pàg. 303-317.
- MATEU, Jaume (2002). *Argument Structure: Relational Construal at the Syntax-Semantics Interface*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona. Disponible a <http://www.tdx.cat/handle/10803/4828>.
- MATEU, Jaume (2005). «La selecció de l'auxiliar en els verbs intransitius del català antic: alguns aspectes descriptius i explicatius». *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, vol. 38, pàg. 211-240.
- MATEU, Jaume (2008). «On the lexical syntax of directionality/resultativity». A: Asbury, Anna; Dotlačil, Jakub; Gehrke, Berit; Nouwen, Rick (ed.). *Syntax and semantics of spatial P*, pàg. 221-250. Amsterdam/Filadèlfia: John Benjamins.
- MATEU, Jaume (2009). «Gradience and Auxiliary Selection in Old Catalan and Old Spanish». A: Crisma, Paola; Longobardi, Giuseppe (ed.). *Historical syntax and linguistic theory*, pàg. 176-193. Oxford: Oxford University Press.
- MATEU, Jaume (2012). «Conflation and incorporation processes in resultative constructions». A: Demonte, Violeta; McNally, Louise (ed.). *Telicity, Change, and State. A Cross-Categorical View of Event Structure*, pàg. 252-278. Oxford / Nova York: Oxford University Press.
- MATEU, Jaume; ESPINAL, M. Teresa (2007). «Argument structure and compositionality in idiomatic constructions». *The Linguistic Review*, vol. 24, pàg. 33-59.
- MATEU, Jaume; MASSANELL i MESSALLES, Mar (en premsa). «A Constructional Approach to Auxiliary Selection: Evidence from Existential Constructions». A: Kailuweit, Rolf; Rosemeyer, Malte (ed.). *Auxiliary Selection Revisited: Gradience and Gradualness*. Berlín / Nova York: De Gruyter.
- MATEU, Jaume; RIGAU, Gemma (2002). «A Minimalist Account of Conflation Processes: Parametric Variation at the Lexicon-Syntax Interface». A: Alexiadou, Artemis (ed.). *Theoretical Approaches to Universals*, pàg. 211-236. Amsterdam/Filadèlfia: John Benjamins.
- MATEU, Jaume; RIGAU, Gemma (2010). «Verb-particle constructions in Romance: a lexical-syntactic account». *Probus*, vol. 22 (2), pàg. 241-269.
- MCFADDEN, Thomas; ALEXIADOU, Artemis (2010). «Perfects, Resultatives, and Auxiliaries in Earlier English». *Linguistic Inquiry*, vol. 41 (3), pàg. 389-425.
- MORO, Andrea (1997). *The Raising of Predicates*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PAR, Anfós (1923). *Sintaxi Catalana: segons los Escrits en Prosa de Bernat Metge (1398)*. Halle (Saale): Max Niemeyer.

- PERLMUTTER, David (1978). «Impersonal Passives and the Unaccusative Hypothesis». A: Jaeger, Jeri J. et al. (ed.). *Proceedings of the Fourth Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society*, pàg. 157-189. Berkeley, CA: Department of Linguistics.
- PERLMUTTER, David (1989). «Multiattachment and the unaccusative hypothesis: the perfect auxiliary in Italian». *Probus*, vol. 1, pàg. 63-119.
- RAMCHAND, Gillian (2008). *Verb meaning and the lexicon. A first phase syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RAMOS, Joan Rafael (2005). «Els auxiliars dels temps compostos en català medieval». *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, vol. 38, pàg. 179-209.
- REAL-PUIGDOLLERS, Cristina (2013). *Lexicalization by phase. The role of prepositions in argument structure and its cross-linguistic variation*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona. Disponible a <http://www.tdx.cat/handle/10803/120181>.
- RIGAU, Gemma (1990). «Les propietats d'agradar: estructura temàtica i comportament sintàctic». *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, vol. 8, pàg. 7-20.
- RIGAU, Gemma (1997). «Locative sentences and related constructions in catalan: ésser/haver alternation». A: Mendikoetxea, Amaya; Uribe-Etxebarria, Miriam (ed.). *Theoretical issues at the morphology-syntax interface*, pàg. 395-421. Bilbao/Sant Sebastià: Euskal Herriko Unibertsitatea/Gipuzkoa Foru Aldundia.
- RIGAU, Gemma (2002). «Els complements adjunts». A: Solà, Joan; Lloret, Maria-Rosa; Mascaró, Joan; Pérez Saldanya, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. 2, pàg. 2047-2114. Barcelona: Empúries.
- RIGAU, Gemma (2005). «Number agreement variation in Catalan dialects». A: Cinque, Guglielmo; Kayne, Richard (ed.). *The Oxford Handbook of Comparative Syntax*, pàg. 775-805. Oxford: Oxford University Press.
- RIGAU, Gemma (2013). «La preposició silent d'alguns verbs de moviment local». *Els Marges*, vol. 100, pàg. 125-132.
- ROSEN, Carol (1984). «The Interface between Semantic Roles and Initial Grammatical Relations». A: Perlmutter, David; Rosen, Carol (ed.). *Studies in Relational Grammar 2*, pàg. 38-77. Chicago, Illinois: University of Chicago Press.
- ROSSELLÓ, Joana (2002). «El SV, I: Verb i arguments verbals». A: Solà, Joan; Lloret, Maria-Rosa; Mascaró, Joan; Pérez Saldanya, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. 2, pàg. 1853-1949. Barcelona: Empúries.
- ROYO, Carles (en preparació). *L'estructura argumental i l'estructura eventiva dels verbs psicològics del català*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- SOLÀ, Joan (1987). *Qüestions controvertides de sintaxi catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- SOLÀ, Joan (1994). *Sintaxi normativa. Estat de la qüestió*. Barcelona: Empúries.
- SORACE, Antonella (2000). «Gradients in Auxiliary Selection with Intransitive Verbs». *Language*, vol. 76, pàg. 859-890.
- SORACE, Antonella (2004). «Gradience at the Lexicon-Syntax Interface: Evidence from Auxiliary Selection and Implications for Unaccusativity». A: Alexiadou, Artemis; Anagnostopoulou, Elena; Everaert, Martin (ed.). *The Unaccusativity Puzzle*.

- Explorations of the Syntax-Lexicon Interface*, pàg. 332-353. Oxford/Nova York: Oxford University Press.
- STOLOVA, Natalya I. (2007). «Italian split intransitivity and image schemas». *Annual Review of Cognitive Linguistics*, vol. 5, pàg. 77-106.
- TALMY, Leonard (2000). *Toward a cognitive semantics. Vol. 2: Typology and process in concept structuring*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- TORREGO, Esther (1989). «Unergative-unaccusative alternations in Spanish». *MIT Working Papers in Linguistics*, vol. 10, pàg. 253-272.
- VAN VALIN, Robert (1990). «Semantic parameters of split intransitivity». *Language*, vol. 66, pàg. 221-260.
- ZAENEN, Annie (1993). «Unaccusativity in Dutch: Integrating Syntax and Lexical Semantics». A: Pustejovsky, James (ed.). *Semantics and the Lexicon*, pàg. 129-161. Dordrecht: Kluwer.
- ZUBIZARRETA, María Luisa; OH, Eunjeong (2007). *On the syntactic composition of manner and motion*. Cambridge, MA: The MIT Press.

Comentaris a «La inacusativitat i la selecció de l'auxiliar en català antic», de Jaume Mateu*

Jordi Fortuny
Universitat de Barcelona

PROPOSTA CENTRAL

L'article de Jaume Mateu pren com a punt de partida la qüestió de la selecció de l'auxiliar (*haver* vs. *ésser*) en català antic i les construccions del tipus IV de Fabra (1956), que il·lustrem amb l'oració següent:

(1) Ha arribat un parent meu

Mateu defensa que una construcció d'aquest tipus no té una estructura argumental inacusativa, sinó més aviat una estructura similar a la que correspondria a una construcció existencial anglesa amb locatiu *there* (2). La diferència bàsica entre les construccions existencials catalana (1) i anglesa (2) seria que en el primer cas el pronom locatiu corresponent *hi* podria ometre's, mentre que en el segon *there* seria obligatori.

(2) There arrived a friend of mine

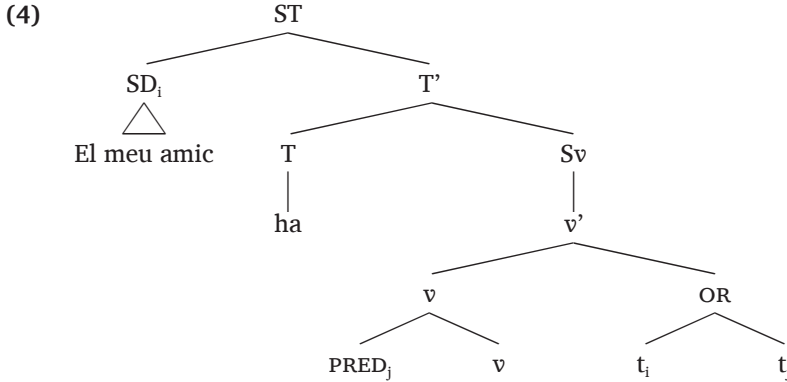
Ara bé, a una oració com (3) sí que li correspondria una estructura argumental pròpiament inacusativa.

(3) El meu amic ja ha arribat

---

* Agraïixo a Maria-Rosa Lloret, Clàudia Pons-Moll i Eva Bosch-Roura que m'hagin ofert la possibilitat de comentar el treball de Jaume Mateu en ocasió del CLUB 21. M'agradaria també expressar el meu agraïment a Jaume Mateu, Sebastià Bonet, Gemma Rigau i Carles Royo, amb els quals he pogut parlar en els darrers mesos de temes relacionats en major o menor grau amb els que tracto aquí. L'elaboració d'aquest treball s'emmarca en els projectes de recerca FFI2011-23356 i FFI2013-46987-C3-1-P (Ministerio de Economía y Competitividad) i 2009SGR-1079 i 2014SGR918 (Generalitat de Catalunya).

Així doncs, a (3) li correspondria l'estructura (4).¹ El SD *el meu amic* es genera com a subjecte intern d'una oració reduïda OR i s'eleva a l'especificador de ST, on rep cas nominatiu. El predicat intern PRED de l'OR es desplaça per ajuntar-se amb el verb lleuger *v*, de manera que es forma el complex [*v* PRED_j *v*], el qual es pronuncia com a *arribat*.

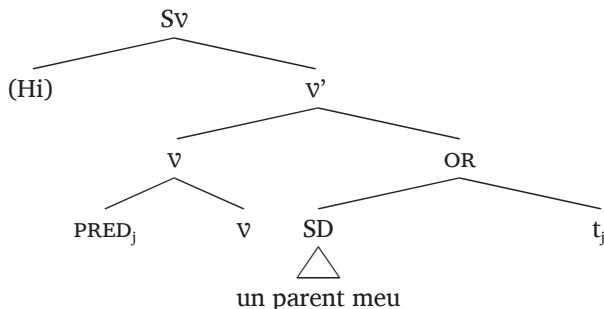

Observem, per tant, que (4) no presenta cap argument extern, ja que no conté cap SD a la posició d'especificador de Sv; en efecte, les construccions inacusatives quedarien caracteritzades per (i) l'absència d'argument extern i (ii) l'existència d'una oració reduïda on s'origina el subjecte gramatical.

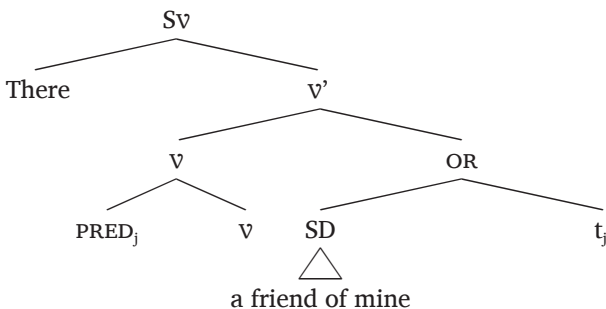
Les estructures corresponents a les construccions existencials (1) i (2) serien, respectivament, (5a) i (5b). En el cas de la construcció catalana, com dèiem, el pronom locatiu seria opcional —i per tant el representem entre parèntesis—, mentre que en el cas de la construcció anglesa seria obligatori. El constituent [*v* PRED_j *v*] rebria la forma *arribat* i *arrived*, respectivament. Les construccions existencials locatives coincidrien amb la construcció inacusativa pel que fa a la presència d'una OR seleccionada per *v*, i es diferenciarien pel que fa a la presència/absència d'un pronom locatiu a l'especificador de Sv.

¹ Les estructures arbòries que presentem aquí no són extrems de l'article de Mateu que comentem. Tanmateix, creiem que s'ajusten estrictament a la proposta de l'autor.

(5) a.

b.

Aquesta distinció entre les construccions que contenen verbs com *venir* és crucial a l'hora d'explicar el patró de selecció d'auxiliar que Jaume Mateu i Mar Massanell troben en la seva cerca del *Corpus Informatitzat del Català Antic* (Mateu i Massanell, en premsa; Massanell, 2009). En català antic —afirma Mateu—, «cal notar que fins i tot en construccions on apareixen verbs inacusatius “prototípics” com ara *venir* o *arribar*, l'auxiliar seleccionat és *haver* si l'argument Tema té naturalesa indefinida [*gran dan, una altra cosa*], mentre que l'auxiliar és *ésser* si aquest argument és definit [*la malaltia, la barca*].»

(6) a. Los à vengut gran dan a lur molí

b. me ha vengut ara a la memòria una altra cosa sobre assò

(7) a. La malaltia ere venguda per peccat

b. Quant la barca fo venguda, [...]

En efecte, si s'assumís que a les expressions de (6) i (7) els correspon el mateix tipus d'estructura —diguem, per exemple, una estructura argumental inacusativa—, llavors seria difícil explicar la variació pel que fa a la selecció d'auxiliar. Per tant, el patró de selecció de l'auxiliar del català antic (i d'altres llengües, com observa Mateu) seria problemàtic per a un enfocament purament

lexicalista que no tingués en compte el paper que tenen els factors morfosintàctics en la selecció de l'auxiliar.

Per aquest motiu, Mateu advoca per un enfocament construccionista, segons el qual el verb *venir* seria un verb d'aparició que es podria inserir en construccions diferents: podria aparèixer en una construcció existencial locativa, en què se seleccionaria l'auxiliar *haver*, o bé en una construcció de subjecte de resultat, en què se seleccionaria l'auxiliar *ésser*. Per tant, quan la construcció és existencial locativa apareix l'auxiliar *haver* (6), mentre que quan és pròpiament inacusativa apareix *ésser* (7). El subjecte de les construccions existencials de (6) és un argument Tema definit que quedaria dins l'OR, i el de les expressions de (7), un argument Tema indefinit que pujaria manifestament a l'especificador de ST per rebre cas nominatiu. Caldria concloure que a l'especificador del Sv de les construccions del català antic de (6), però no a les de (7), s'hi inseriria un pronom locatiu *hi* que s'ha elidit a la sintaxi manifesta i que seria l'argument extern d'aquestes construccions.

El treball de Mateu (aquest volum) s'ha centrat a proporcionar les eines sintàctiques per analitzar i distingir les construccions existencials i les construccions inacusatives, més que no pas a detallar els fonaments semàntics o conceptuals que associen la definitud de l'argument Tema amb la naturalesa de la construcció. No obstant això, per a Mateu, que segueix les intuïcions de Par (1923), hi ha una correlació estreta entre la definitud de l'argument Tema i l'estatus de la construcció: si el subjecte és un argument Tema definit, llavors la construcció resultant és una *estructura atributiva de resultat*, i per tant l'auxiliar ha de ser *ésser*. En efecte, una construcció que contingui el predicat *estar preocupat* només admet un subjecte indefinit, tant si el subjecte és preverbal com postverbal:

- (8) a. *(Els) alumnes estan preocupats
 b. Estan preocupats *(els) alumnes

Ara bé, si l'argument Tema és indefinit, llavors la construcció és existencial i l'auxiliar seleccionat és *haver*.

Primer, apuntarem un possible retoc terminològic referent als processos mitjançant els quals *v* rebria contingut fonològic. A continuació, passarem a proposar un afinament a la proposta que *hi* es genera a la posició d'especificador de *v* i finalment considerarem breument la relació entre *hi* i un SP locatiu.

ASSIGNACIÓ DE CONTINGUT FONOLÒGIC A V

Mateu afirma que hi ha tres mecanismes d'assignació de contingut fonològic al nucli v:

- (9) a. Via inserció d'un verb pròpiament lleuger (p. ex., inerg. *fer* o inac. *anar*)
- b. Via incorporació o fusió interna (angl. *Internal Merge*) del complement (p. ex., nominal en el verb inerg. *ballar* o preposicional en el verb inac. *entrar*)
- c. Via conflació o fusió externa (angl. *External Merge*) d'un element adjunt a v (p. ex., *Hi ballen nens*: cf. *Hi ha nens ballant*)

Ens sembla estrany d'entrada que el mecanisme (9a) no es caracteritzi com un cas de fusió externa (*External Merge*). Sembla de fet un cas de fusió externa més clar que el de (9c): un verb lleuger se seleccionaria de la Numeració i s'introduiria a la derivació sintàctica a la posició de nucli v. Seria un cas canònic de fusió externa, i no de fusió interna, ja que el verb lleuger no s'hauria introduït prèviament a la derivació sintàctica. El mecanisme (9b) ens sembla certament un cas de fusió interna, com defensa Mateu: el complement nominal o preposicional s'hauria introduït prèviament a la derivació i subsegüentment s'hauria accedit a la posició on s'ha introduït primerament per tornar-lo a fusionar amb v, via fusió interna. Pel que fa al mecanisme (9c), val a dir que tot i que en aquest punt de l'article sembla que s'afirma que *hi* és un adjunt de v, aquesta no serà la proposta definitiva, segons la qual *hi* és un pronom locatiu impersonalitzador que s'insertarà a la posició d'especificador de Sv, com hem resumit més amunt. En qualsevol cas, pel que es diu, es tractaria d'un cas de fusió externa: *hi* se seleccionaria de la Numeració i s'introduiria directament a la posició d'especificador de Sv.

EL PRONOM HI

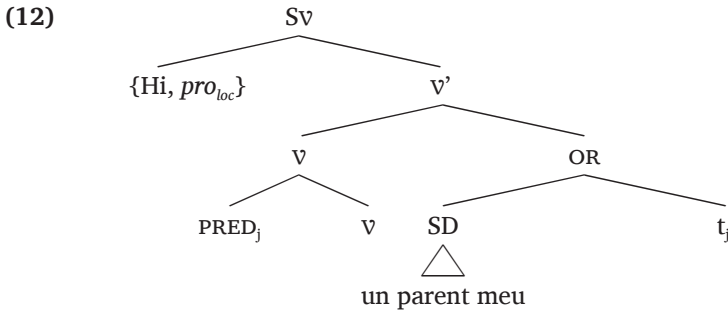
Així doncs, les construccions existencials locatives del català es caracteritzarien perquè el pronom locatiu *hi* es generaria a la posició d'especificador de Sv; aquest pronom podria elidir-se, com ara a l'oració (1), o pronunciar-se, com a (10).

- (10) Hi ha arribat un parent meu

Fixem-nos en la següent distinció. Si el pronom *hi* no apareix, com passa a (1), llavors s'interpreta que el lloc de l'esdeveniment d'arribar és el mateix en què l'emissor es troba en el moment que emet l'expressió (11a), mentre que si el pronom *hi* es pronuncia s'entén que el lloc d'arribada no coincideix amb el lloc en què s'emet l'expressió (11b).

- (11) a. Ha arribat un parent meu
(El lloc d'arribada coincideix amb el lloc on aquesta oració s'emet)
b. Hi ha arribat un parent meu
(El lloc d'arribada no coincideix amb el lloc on aquesta oració s'emet)

Si aquesta observació és correcta, sembla que podem refinar l'anàlisi suggerida per Mateu, la qual es basa parcialment en una proposta anterior de Rigau (1997). Segons aquest refinament, el que ocuparia la posició d'especificador de *v* seria un pronom locatiu que correspon a *hi* quan el lloc de l'esdeveniment és diferent del lloc de l'acte de parla, i a una forma fonèticament nul·la *pro_{loc}* quan el lloc de l'esdeveniment i el de la parla coincideixen. Els pronoms *hi* i *pro_{loc}* estarien, doncs, en distribució complementària.

hi ↔ [lloc de l'esdeveniment ≠ lloc de l'acte de parla]

pro_{loc} ↔ [lloc de l'esdeveniment = lloc de l'acte de parla]

Tot i que en general *hi* indica que el lloc de l'esdeveniment i el lloc de la parla han de ser diferents, notem que és possible que *hi* sigui correferencial amb el díctic *aquí* quan aquest és dislocat a la dreta o a l'esquerra.

- (13) a. No *hi*_i ha vingut, *aquí*_i
b. No *hi*_i ha entrat, *aquí*_i

- (14) a. Aquí, no hi_i ha vingut
 b. Aquí, no hi_i ha entrat

Aquesta observació és compatible amb la idea que *hi* i *pro_{loc}* estan en distribució complementària, com hem il·lustrat a (11) i com hem recollit a (12), tot i que *hi* pot ser correferencial amb qualsevol adverbi locatiu fonèticament ple; en el cas que aquest adverbi sigui el díctic *aquí*, llavors es força la lectura segons la qual el moment de parla i el de l'esdeveniment coincideixen.

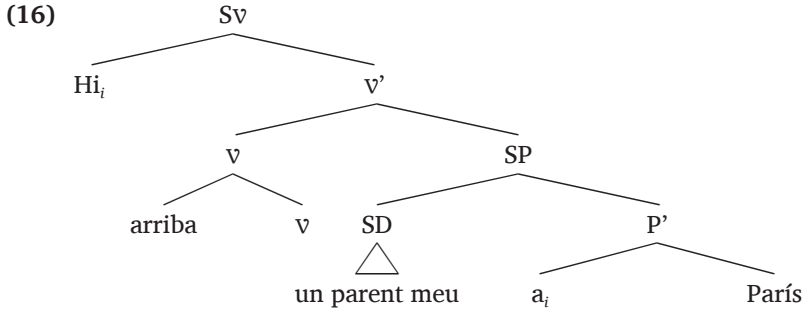
LA RELACIÓ ENTRE *HI* I UN SP MANIFEST

Val a dir que la proposta de Mateu que *hi* apareix a l'especificador de Sv planteja certes qüestions referents a com es relaciona aquest pronom amb un SP locatiu manifest. A (15) presentem una oració amb SP locatiu *a París* i amb esborrament morfofonològic d'*hi*. Tot i que *hi* s'ha esborrat —cosa que indiquem ratllant-lo (*hi*)—, entenem que en la proposta de Mateu aquest pronom ha de ser present a la sintaxi, ja que la construcció s'analitza com a locativa existencial.

- (15) *H_i* ha arribat un parent meu a París

Per exemple, ens podríem demanar en quina posició apareix el SP postverbal *a París* a (15) si el pronom locatiu *hi* es genera a la posició d'especificador de Sv. ¿Podem afirmar que la posició d'especificador de Sv és el lloc on s'interpreta el tret locatiu d'aquestes construccions? Si és així, com s'interpretaria el SP? ¿I com es relacionaria el SP amb el pronom *hi*, o potser més aviat amb el nucli v?

Podem fer-nos aquestes preguntes, com suggereix Mateu, basant-nos en l'anàlisi que proposen Hale i Keyser (2002) per al pronom anglès *there*, que apareix forçosament en les construccions existencials. Segons aquesta via, l'expletiu *hi* entraria en una relació de concordança amb la preposició *a* de *a París*. Així doncs, *hi* s'interpretaria com a pronom locatiu en la posició d'especificador de Sv i es coindexaria amb el SP per mitjà d'una relació de concordança.

Notem, finalment, que, si adaptem l'anàlisi de Hale i Keyser (2002), quan apareix un SP, *un parent meu* no seria l'argument d'una oració reduïda seleccionat per un predicat intern que es desplaça (contra (5)), sinó l'argument extern del SP. Ens sembla compatible amb la proposta de Mateu que l'argument Tema (*un parent meu*) pugui generar-se a dues posicions: a l'especificador del SP o dins una OR quan no hi ha SP.

Un aspecte que d'entrada ens sembla poc clar és com rep cas oblic el pronom *hi* si es genera a la posició d'especificador de Sv. En principi, el SD generat a aquesta posició hauria d'estar disponible perquè entri en una relació de concordança amb T, i per tant esperaríem que rebés cas nominatiu. Si no rep cas nominatiu, és perquè no està estrictament disponible, ja que prèviament ha rebut cas, un cas oblic. La qüestió, però, seria quina categoria li ha assignat cas oblic i en quina configuració. Si assumim que la preposició *a* i el clític *hi* estan coindexats, llavors podem defensar que el cas oblic de *hi* és un reflex d'aquesta relació de coindexació o concordança. Notem, però, que aquesta relació de concordança o d'assignació de cas no es produiria en les configuracions en què es defensa en general que té lloc l'assignació de cas; certament, la preposició *a* no governa *hi*, i *hi* no es troba en una relació d'especificador-nucli amb *a*.

CONCLUSIÓ

Ens agradaria acabar aquest breu comentari al treball «La inacusativitat i la selecció de l'auxiliar en català antic» de Jaume Mateu (aquest volum) emfatitzant que es tracta d'una proposta original pel que fa a la sintaxi de verbs com *arribar*. Segons aquesta anàlisi, un verb del tipus IV de Fabra no s'associaria necessàriament a una configuració inacusativa, sinó que podria inserir-se tant en construccions inacusatives com locatives. Un factor clau a l'hora de determinar si una expressió determinada és d'un tipus o de l'altre és la definitud del

subjecte Tema: en funció de si el subjecte Tema és definit o indefinit l'oració presenta una estructura inacusativa o locativa, respectivament. Aquest seria justament el factor que determinaria en català antic si se selecciona l'auxiliar *ésser* o bé l'auxiliar *haver*, segons la cerca duta a terme per Mateu i Massanell. A part de la novetat de la proposta, destaquem el rigor amb què es revisen certes obres de referència sobre la qüestió de la selecció de l'auxiliar.

En el nostre comentari ens hem centrat potser en l'aspecte que ens ha semblat sintàcticament més discutible: la idea que tota construcció existencial locativa en català ha de contenir el pronom locatiu *hi* a l'especificador del Sv, de manera anàloga a com les construccions existencials en anglès hi contenen el pronom *there* segons la proposta de Hale i Keyser (2002). Creiem que hi ha motius per pensar que aquest pronom *hi* es trobaria en distribució complementària amb un pronom fonèticament nul *pro_{loc}*. També hem apuntat que queda poc clar com aquest pronom *hi* rebria cas oblic en la proposta de Mateu. Això ja ens fa sortir, però, del terreny de la selecció de l'auxiliar, i ens porta als problemes d'anàlisi que plantegen els clítics pronominals en les llengües romàniques.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- FABRA, Pompeu (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- HALE, Kenneth L.; KEYSER, Samuel J. (2002). *Prolegomenon to a theory of argument structure*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- MASSANELL i MESSALLES, Mar (2009). «Beneficios de los corpus informatizados para la investigación diacrónica: el caso del CICA para la GCA y los auxiliares de perfecto». A: Romero Aguilera, Laura; Julià Luna, Carolina (coord.). *Tendencias actuales en la investigación diacrónica de la lengua*, pàg. 147-158. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- MATEU, Jaume. «La inacusativitat i la selecció de l'auxiliar en català antic». *Aquest volum*.
- MATEU, Jaume; MASSANELL i MESSALLES, Mar (en premsa). «A Constructional Approach to Auxiliary Selection: Evidence from Existential Constructions». A: Kailuweit, Rolf; Rosemeyer, Malte (ed.). *Auxiliary Selection Revisited: Gradience and Gradualness*. Berlín / Nova York: De Gruyter.
- PAR, Anfós (1923). *Sintaxi Catalana: segons los Escrits en Prosa de Bernat Metge (1398)*. Halle (Saale): Max Niemeyer.
- RIGAU, Gemma (1997). «Locative sentences and related constructions in catalan: *ésser/haver* alternation». A: Mendikoetxea, Amaya; Uribe-Etxebarria, Miriam (ed.). *Theoretical issues at the morphology-syntax interface*, pàg. 395-421. Bilbao/Sant Sebastià: Euskal Herriko Unibertsitatea/Gipuzkoa Foru Aldundia.

CINQUENA PART
LEXICOLOGIA

Els reptes d'una lexicologia integral: de *caçafantasmes* a *trencaclosques**

Mercè Lorente Casafont

Institut Universitari de Lingüística Aplicada
Universitat Pompeu Fabra

INTRODUCCIÓ

La idea inicial dels organitzadors del 21è Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (CLUB 21) ha estat presentar un panorama de la recerca actual sobre cadascun dels components de la gramàtica, i revisar alhora alguns dels debats clàssics en lingüística que encara estiguin oberts en les disciplines que analitzen cadascun dels components. Tanmateix aquest esquema, quan es refereix al lèxic, obre massa portes, enceta massa temes, que desbordarien les limitacions d'un espai de reflexió com aquest. Ens cal, doncs, delimitar bé els objectius d'aquesta contribució, sense apartar-nos gaire del plantejament original.

En aquesta línia, la primera qüestió que voldríem abordar és precisament la noció de la diversitat ens els estudis del lèxic. No podríem entendre el panorama actual de la recerca en lèxic si no admetéssim que el caràcter viu i divers de les unitats lèxiques i dels recursos de formació del lèxic condiona, com no podria ser d'altra manera, l'existència d'una pluralitat de visions, d'enfocaments, d'objectes d'estudi, de metodologies, i fins i tot de terminologia emprada. Tot i que perviu la definició de la lexicologia com la disciplina que s'ocupa d'un dels components de la gramàtica, el lexicó, la lexicologia no és pas una disciplina rígida, ni pel que fa a les estructures, ni als models teòrics, ni a les metodologies d'anàlisi. La lexicologia és, més aviat, un espai de trobada on han confluït iniciatives de recerca ben distintes i interconnectades: la morfologia flexiva, la morfologia lèxica i la semàntica lèxica, la terminologia, la neologia, la lexicografia, l'etimologia, l'onomàstica, la lexicometria, la projecció del lèxic en la sintaxi, la fraseologia, per esmentar les més (re)conegudes.

Encetarem aquesta qüestió de la diversitat amb un *divertimento* sobre la pluralitat d'enfocaments en la recerca del lèxic, inspirat en una coneguda

---

* Aquest treball s'inscriu en les activitats del projecte de recerca *RICOTERM4. Procesamiento de corpus textuales especializados para la extracción de estructuras supraléxicas terminológicamente relevantes* (FFI2010-21365-C03-01), finançat pel Ministeri d'Educació i Ciència per al període 2010-2014.

citació de Gabriel Ferrater ([1970] 1981). No defugirem, però, a partir d'aquest punt, una breu reflexió sobre les conseqüències que té la diversitat respecte de la minorització i la manca d'institucionalització de la recerca en lèxic.

El segon objectiu d'aquest capítol és, d'acord amb la proposta dels organitzadors, la revisió de debats, que podríem anomenar *clàssics*, en lexicologia. Recuperarem algunes de les qüestions que avui encara agiten el debat científic en lexicologia, encara que només ho facin parcialment. Ens centrarem en els següents temes:

- (1) a. La representació lèxica: què hi ha en el lexicó?
- b. El caràcter redundant de les regles lèxiques
- c. Frontera o continuïtat entre derivació, composició i sintagmació
- d. El caràcter obert del lexicó: la capacitat creativa

Per acabar, retornarem a l'etiqueta paraigua de la «lexicologia» perquè, sigui quina sigui la visió que en tinguem (disciplina limitada i homogènia o espai de trobada de diverses disciplines interrelacionades), encara tenim un repte plantejat des del programa de Bloomfield (1933): la interconnexió de totes les parts, o la complementarietat de tots els enfocaments. La metàfora de la història dels trencaclosques ens ajudarà a explicar com la lexicologia ha anat integrant la complexa naturalesa del lèxic en els seus plantejaments i ens permetrà també albirar alguns reptes de futur (conclusions).

PLURALITAT D'ENFOCAMENTS PER A UN OBJECTE COMPLEX

La relectura periòdica dels articles que va escriure Gabriel Ferrater a inicis dels anys setanta (Ferrater, [1970] 1981) sobre el llenguatge és absolutament recomanable. La distància crítica que hi posa ens ofereix algunes imatges demolidores sobre l'activitat dels lingüistes, encara ben actuals i, per tant, força inspiradores. Amb relació al lèxic, recuperem una de les seves citacions més reproduïdes:

Parodiant el començament d'un Manifest cèlebre, podríem dir que un fantasma corre per la gramàtica: el fantasma del mot, i que tots els lingüistes coaligats no són prou a caçar-lo, és a dir a definir-lo. Parlem constantment de mots, i entre tots fórem ben incapaços de dir què és un mot. Ara, dins la lingüística estrictament tècnica, això no té cap gravetat perquè és el cas mateix de tots els altres

conceptes fonamentals, i és el cas de tots els conceptes fonamentals o «primitius» de tota ciència.¹

En aquest fragment, identifiquem una de les activitats més esforçades dels lexicòlegs al llarg del temps: la inabastable definició de la noció de mot. Durant dècades els manuals de lexicologia han dedicat una part important del seu contingut a les diverses definicions del mot, parcials i complementàries, sempre insatisfactòries.² La imatge, divertida i mordaç, del lexicòleg com un *caçafantasmes* ilustra un tema central epistemològic de la recerca en lèxic: la definició i la delimitació de l'objecte de la recerca. El lèxic és un objecte multidimensional, que agrupa unitats ben diverses, viu i dinàmic (les paraules neixen, canvien i moren, i fins i tot algunes ressusciten). A més, a diferència d'altres objectes lingüístics, el lèxic és un objecte absolutament socialitzat: les paraules, com recorda Ferrater ([1970] 1981: 47), no són propietat exclusiva dels lingüistes, sinó que pertanyen a tothom.

A més del *caçafantasmes* esmentat, Ferrater fa referència en altres dels seus articles a d'altres cares del lexicòleg, des del *garbellador* de barbarismes «amb pretensions masoquistes» (Ferrater, [1970] 1981: 23) fins a l'*arxiver* que malda per classificar-ho tot (ib. 55-62). No són els únics rols possibles dels investigadors del lèxic, però permeten traslluir el caràcter de multitasca d'aquesta branca de la lingüística.

Podríem afegir-hi altres dèries lèxiques, que rememoràvem aquí mateix fa disset anys (Lorente et al., 1997: 123), i que, seguint amb la paròdia, il·lustrem també ara amb malnoms: el *cercaraons* o etimòleg, el *taxidermista* o lexicògraf, el *setciències* o terminòleg, o el *tastaolletes* de l'anàlisi lèxica del discurs. Cal que el lector disculpi la poca traça en la tria de malnoms, però potser fan el fet i, en qualsevol cas, són preferibles al de l'*home del sac*, per allò de les irregularitats de Bloomfield (1933).

Aquesta pluralitat d'enfocaments deriva de la mateixa naturalesa de les unitats lèxiques, multidimensionals, canviants i socialitzades. Els objectes de recerca tan complexos solen ser abordats en etapes primigènies per disciplines o aproximacions diferents, que no neguen la compartició de l'objecte amb altres disciplines o aproximacions, però que defensen la seva autonomia per tal de mantenir coherència teòrica i metodològica. La història de la ciència ens

1 Ferrater ([1970] 1981: 47).

2 Definicions basades fonamentalment en els criteris fonètic, semàntic, sintàctic, lexicogràfic, etimològic o ortogràfic, entre d'altres. Vegeu a Cabré i Rigau (1986: 9-11) una síntesi de definicions i autors de referència.

mostra força exemples, com la biologia cel·lular o l'estudi del cervell, en els quals la visió transdisciplinària es projecta, en etapes posteriors i complementàriament, en iniciatives de recerca multidisciplinàries, al voltant de la definició d'un problema científic: són iniciatives que, només en alguns casos, arriben a generar projectes del tot interdisciplinaris,³ com la bioinformàtica o la intel·ligència artificial.

El lèxic encara és a hores d'ara un espai multidisciplinari o, més ben dit, d'enfocament múltiple: és preferible parlar d'enfocaments i no de disciplines perquè la majoria dels abordatges provenen i pertanyen a les ciències del llenguatge. L'anomenada «lexicologia de base lingüística» (Rey, 1977) pretén integrar els aspectes morfològics, semàntics i sintàctics, però sabem que la integració encara és parcial, ja que hi ha molts fenòmens que es descriuen a través d'un dels enfocaments sense fer cap referència als altres. La ubicació de la terminologia dins d'una aproximació lingüística (Cabré, 1999), que ha anat guanyant terreny a d'altres aproximacions teòriques de la terminologia, és un pas fonamental en la construcció d'una lexicologia completa, que superi la falsa frontera entre lèxic general i lèxic especialitzat; com també ho són els estudis lingüístics de les unitats fraseològiques (Salvador i Piquer, 2000; Lorente, 2002), que només havien estat atesos, fins fa relativament poc, des dels estudis de traducció o des dels filològics.

No obstant això, encara ens queda camí per recórrer fins a atènyer una integració efectiva de tots els nivells de descripció de les unitats lèxiques. Els projectes de caràcter multidisciplinari del lèxic són difícils d'abordar perquè la profusió d'enfocaments redueix les possibilitats de fer estudis prou exhaustius. Per tant, en comptes d'estudis generalistes, sembla necessari continuar amb l'estratègia de fragmentació de l'objecte del lèxic, a partir de criteris gramaticals, temàtics, pragmàtics, cronològics o sociolingüístics, però sense renunciar a incorporar cada vegada més la mirada «transdisciplinària».

---

3 Interdisciplinarietat no entesa com a sinònim de multidisciplinarietat, sinó identificada amb la interacció real d'especialistes amb formació diversa i complementària per construir un espai teòric i metodològic propi i singular, com destaca la cita següent des de les ciències de la salut:

«Multidisciplinarity draws on knowledge from different disciplines but stays within their boundaries. Interdisciplinarity analyzes, synthesizes and harmonizes links between disciplines into a coordinated and coherent whole. Transdisciplinarity integrates the natural, social and health sciences in a humanities context, and transcends their traditional boundaries. The objectives of multiple disciplinary approaches are to resolve real world or complex problems, to provide different perspectives on problems, to create comprehensive research questions, to develop consensus clinical definitions and guidelines, and to provide comprehensive health services. Multiple disciplinary teamwork has both benefits and drawbacks» (Choi i Pak, 2006: 351).

OBSTACLES PER A LA RECERCA DEL LÈXIC

Malgrat la seva naturalitat, la visió de la lexicologia com un espai de trobada dels diversos enfocaments de la recerca en lèxic ha d'enfrontar-se sovint amb una manca de reconeixement de l'espai de recerca. No es tracta de transformar aquest text breu en un memorial de greuges, però sembla que hi ha un cert consens, dins i fora de l'àmbit, en la consideració dels estudis del lèxic com un camp minoritzat dins de la lingüística. Ens referim a un camp minoritzat, i no minoritari, perquè això no afectaria el nombre d'iniciatives ni el nombre d'investigadors que poden estar implicats en projectes lèxics, però sí que tindria conseqüències evidents en l'avaluació de la recerca, i per tant en el reconeixement científic.

Sembla una paradoxa que, en llengües com la catalana, en què hi ha una forta producció lexicogràfica i moltes accions de normalització lingüística, hi hagi una producció de recerca en lèxic que podríem considerar reduïda. Per disposar d'alguna dada objectivable, de les 293 tesis doctorals incloses al portal de Tesis Doctorals en Xarxa (<http://www.tdx.cat/>), en l'epígraf «Lingüística i llengua» només vuit tesis s'ocupen d'algun aspecte del lèxic en llengua catalana.⁴ Una revisió de portals de publicacions de lingüística catalana dels darrers anys ens mostraria també que el percentatge de la producció bibliogràfica en temàtiques relacionades amb el lèxic és petit, sobretot si el comparem amb els de la sociolingüística i la pragmàtica.

A parer nostre, la minorització neix de prejudicis sobre la naturalesa mateixa dels estudis del lèxic, des de visions clarament unidisciplinàries que en criticarien, d'una banda, la pluralitat d'enfocaments i la indefinició en la delimitació de l'objecte de la recerca i, d'altra banda, la inclusió d'una part molt important de la recerca en lèxic dins de la lingüística aplicada. Per superar i contrarestar aquests prejudicis, convé tenir molt en compte els punts crítics en què es basen.

Per posar un exemple que tots reconeixerem, sovint s'acusa alguns àmbits d'estudi del lèxic de desgavell terminològic. La lexicologia i la fraseologia en són plenes d'exemples (*mot*, *unitat lèxica*, *compost*, *sintagma lexicalitzat*, *locució*, *acrònim*, *sigla*, *prefix*, *prefixoide*; *collocació*, *frasema*, *unitat fraseològica*, *fraseologia*), cosa que de vegades s'utilitza per rebaixar-ne el grau de precisió científica. Cal que els lexicòlegs fem atenció a això, perquè la introducció innecessària de denominacions noves per a conceptes coneguts, motivada per l'adaptació a

---

⁴ La tesi més antiga sobre llengua a la base de dades TDX està datada l'any 1991 i la més nova és de 2013, aquesta darrera sobre lexicalització i escrita en anglès. [Consulta feta el novembre de 2013.]

un nou model teòric, per l'adopció de terminologia manllevada o simplement pel desig de «marcar territori», repercuteix en la pèrdua de percepció de l'espai científic com a camp estable i consensuat de recerca.

Però, tot i amb això, cal defensar que una cosa és un desgavell terminològic innecessari i una altra cosa ben diferent és la diversitat terminològica natural en un camp d'estudi amb pluralitat d'enfocaments i amb un objecte de recerca tan complex. La variació en la manera de denominar alguns conceptes no hauria de ser un demèrit en lexicologia, com no ho és en altres disciplines més unitaristes on també es dona aquest fenomen. El repte és precisament identificar en cada acció de recerca l'enfocament i el model teòric en què se situa, i sobretot delimitar ben bé la selecció de la part de l'inventari lèxic afectat, la perspectiva analitzada i la terminologia associada.

Un segon prejudici amb què alguns hem topat més d'un cop es reflecteix en la pèrfida afirmació que allò que es fa en lèxic és fer diccionaris, i que fer diccionaris no és fer recerca. Aquest prejudici es basa en la proximitat de la lexicologia, en tant que disciplina teòrica i descriptiva, de tot el bloc de disciplines o temes propis de l'anomenada lingüística aplicada al lèxic (la lexicografia, la neologia, la terminologia). El caràcter obert i canviant de l'objecte de recerca lèxic condiona que els estudis del lèxic incloguin descripcions d'unitats nombroses, en què les generalitzacions sempre solen ser parcials, però això no disminueix en absolut el caràcter científic d'un estudi, al contrari. Cal defensar, doncs, la singularitat de l'àmbit amb arguments basats en la mateixa naturalesa del lèxic. A més, convé recordar que la lingüística aplicada és una orientació de la recerca, encaminada a resoldre problemes individuals o col·lectius, i no un estadi menor de la recerca en lingüística.

ALGUNS DEBATS CLÀSSICS EN LEXICOLOGIA

Després de recordar la pluralitat d'enfocaments de la lexicologia, com a espai de trobada, i alguns obstacles que els lexicòlegs han de continuar salvant, entrem en aquest apartat a revisar alguns debats que es mantenen oberts dins d'alguns marcs teòrics o bé en alguns enfocaments.

La representació lèxica: què hi ha en el lexicó?

Aquest és segurament el tema de debat més lligat a l'elecció de model teòric que s'utilitzi. La visió que es té del component lèxic depèn normalment de la

que es té de la resta de components de la gramàtica. La metàfora dels vasos comunicants em sembla particularment encertada per explicar la distinció entre models gramaticals amb un fort component sintàctic i un lexicó minimalista (com la gramàtica generativa) i models gramaticals amb un lexicó productiu i redundat i un component sintàctic de mínims (com les gramàtiques d'unificació). Fixem-nos si és obert el debat que un model força seguit actualment com el de la Morfologia Distribuïda de Halle i Marantz (1993) elimina, fins i tot, el component lèxic de la gramàtica.

En qualsevol definició de models gramaticals que l'incloguin, el debat sobre l'estructura i el contingut del component lèxic és una qüestió central.⁵

Des del punt de vista de la lingüística teòrica, el tema forma part de l'estructura central de la gramàtica. Com és el component lèxic? Què hi ha dins? Com es projecta a la sintaxi? Com connecta amb altres components de la gramàtica?

En les hipòtesis de partida, la caracterització del lexicó i del seu contingut ha estat un tema canviant, moderat per un munt de metàfores ben aconseguides:

- (2) a. El sac de les irregularitats (el distribucionalisme).
- b. El magatzem d'allò impredecible (les primeres formulacions de la gramàtica generativa).
- c. L'ordinador (o la fàbrica): la maquinària productiva o les regles de formació de mots (la hipòtesi lexicalista i la morfologia generativa).
- d. El complex industrial: magatzem de matèries primeres, la planta transformadora, les empreses subsidiàries, el magatzem de productes acabats, el màrqueting, el control de qualitat... (les formulacions més lexicalistes a partir de la teoria del lexicó d'entrada plena).

Des del canvi de paradigma de mitjan segle XX en lingüística, amb la irrupció de la gramàtica generativa, els models lingüístics que s'han anat formulant, dins del marc generatiu o en marcs alternatius, com el funcionalisme o el cognitivisme, han hagut de dissenyar les seves pròpies hipòtesis sobre el lèxic i la seva representació en la gramàtica.

És evident que, en aquest context, els models de base lexicalista han permès una millor acomodació de les tasques del lexicòleg, ja que, a partir de l'explota-

---

5 Tan central que ha aconseguit desplaçar la qüestió que ocupava totes (o la gran majoria de) les introduccions dels manuals clàssics de lexicologia: què és un mot?, com es defineix? Les paraules de Ferrater, que recordàvem a l'inici, no deixen de desprendre un to burleta: «No us hi escarrasseu, no aconseguireu definir de manera simple què és un mot».

ció màxima de la concepció del lexicó d'entrada plena de Jackendoff (1975), el component s'ha pogut anar enriquint amb:

- (3) a. Tot l'educte de les regles de formació de paraules.
 b. La incorporació de les unitats lexicalitzades (siguin sintagmàtiques, per canvi semàntic o fruit de reduccions).
 c. La integració de manlleus.
 d. L'atenció per la polisèmia dels afixos, de les formes prefixades, dels formants de composició i de les unitats lèxiques (inclòs el valor terminològic).
 e. La informació fraseològica o combinatòria.
 f. La creació de nous afixoides, etc.

Tot i amb això, cal recordar (i en això es manté el debat) que aquests models lexicalistes han estat més ben acollits en el marc de la Lingüística Formal, preàmbul descriptiu i teòric per a molts projectes aplicats dins de la Lingüística Computacional o Enginyeria Lingüística, que no pas en els cercles més ortodoxos de la Lingüística Teòrica, com el model minimalista o la morfologia distribuïda, a què fèiem referència més amunt.

Per altra banda, cal tenir en compte que la capacitat de descripció i representació que se'ns ha obert amb els models lexicalistes no sempre ha estat prou explorada en projectes reals, més enllà d'anar incorporant més informació semàntica i pragmàtica en diccionaris computacionals subjacents a determinats sistemes, però que solen partir, a efectes pràctics, de nomenclatures de diccionaris publicats (per tant sense afixos, ni prefixoides, ni neologismes, ni gaire manlleus, ni fraseologia).

El caràcter redundant de les regles lèxiques

Un tema relacionat amb l'anterior i que ha estat objecte de debat clàssic en lexicologia, o en estudis sobre la representació lèxica, és precisament el caràcter redundant de la informació lèxica.

Els models generativistes dels anys 1970-1990, malgrat el canvi d'orientació que va suposar la hipòtesi lexicalista, han defensat un cert minimalisme en l'expressió dels mecanismes lingüístics. Així, una de les principals crítiques a la proposta d'entrada plena del lèxic de Jackendoff (1975) és la redundància que suposa que en el component lèxic, a més del radical, de l'afix i de la regla de formació de mots que els vincula, tinguem també la unitat lèxica resultant, amb

la seva pròpia informació que, en part, prové del procediment de formació. Vegem-ne l'exemple següent:

(4) teleaudiència *n.f.* [N N]_N

1. Mesura del nombre d'espectadors d'un programa o d'un moment.
2. Conjunt potencial d'espectadors de televisió.

És evident que, des del punt de vista formal, si el component lèxic disposa del formant prefixat *tele-*, del lexema culte *audiència*, i de la regla de formació de mots que permet generar la paraula composta *teleaudiència*, no caldria que el lexicó inclogués a més la paraula formada. Però el punt de vista formal no exhaurix la potencialitat i les restriccions en la creació de mots, perquè no dóna compte de cap dels següents aspectes:

- (5) a. La distinció semàntica entre el formant culte *tele-* ('lluny, a distància') del prefixoide *tele-* ('televisió') que intervé en aquesta composició.
- b. La selecció semàntica de l'entrada polisèmica *audiència*, que només es refereix en aquest procés de composició al sentit de 'públic, telespectadors'.
- c. La incorporació de nous elements semàntics i pragmàtics, perquè *teleaudiència*, a més de significar el 'conjunt d'espectadors de televisió' (accepció 2), fa referència principalment a una 'tècnica d'anàlisi quantitativa' (accepció 1), que genera noves relacions lèxiques (amb mots com *mesura*, *control*, *share*, *quota*, índex d'audiència, *quota de pantalla*, *quota d'audiència*) i noves implicacions pragmaticosemàntiques (*popularitat*, èxit, *fracàs*).

La teoria d'entrada plena descriu el component lèxic com un conjunt complet d'entrades lèxiques reals, plenament especificades, i un conjunt de regles de redundància no-derivatives, que posen en relació les unitats des del punt de vista formal i des del punt de vista semàntic.

Les unitats lèxiques de la teoria d'entrada plena (Jackendoff, 1975) són sempre peces lèxiques reals i inclouen tant els lexemes, els mots derivats, els compostos, els sintagmes lexicalitzats i les locucions idiomàtiques com l'inventari finit (ara diríem quasifinit) de formes de morfemes lèxics (marques de flexió, afixos de derivació, formes prefixades i formants cultes).

Les regles de redundància lèxica responen a la següent caracterització (Lorente, [1994] 2008: 141-143):

- (6) a. No formen part de la derivació oracional.
- b. Qualifiquen de redundant tota la informació predictable per dades ja incloses en el lexicó.

- c. Posen en relació unitats lèxiques en el nivell morfològic (flexió, derivació i composició).
- d. Donen compte de les relacions semàntiques pertinents entre unitats lèxiques relacionades per la morfologia.
- e. Expressen també les relacions morfològiques i semàntiques que hi ha entre unitats lèxiques de comportament sintàctic diferent.
- f. Relacionen entrades lèxiques compostes i sintagmàtiques, com les expressions idiomàtiques, amb els seus constituents.
- g. Mesuren els costos informatius del lexicó comptabilitzant les següents dades independents:
  - i. Existència de cada unitat lèxica real.
  - ii. Informació impredecible de cada unitat.
  - iii. Referència de totes les regles lèxiques.
- h. I finalment permeten sistematitzar i avaluar econòmicament el lexicó, en el sentit que la informació inclosa ha de ser consistent, coherent, completa i mínima.

A aquesta formulació inicial, basada en Jackendoff (1975) i Bresnan (1982), podem afegir algunes altres relacions com les següents, entre d'altres:

- (7) a. La relació formal i semàntica entre alguns compostos i sintagmes lexicalitzats, com *camacurt* i *curt de cames* (Gràcia, 2002).
- b. La relació entre prefixoides i unitats lèxiques completes, i per tant la incorporació de mecanismes de creació basats en l'ús (Vallès, 2004), tot obviant el problema de disponibilitat.
- c. La relació entre variants reduïdes (abreviatures, sigles, acrònims) i formes desenvolupades.
- d. La correlació entre una variant formal o una accepció d'una entrada lèxica i unes determinades condicions d'ús, inclòs el valor terminològic (Cabré, 1999).

En síntesi, el poder de les regles de redundància lèxica rau en la seva capacitat per expressar relacions parcials. Són mecanismes declaratius, no de processament derivatiu.

Però el debat és obert encara quan, des de les posicions més «minimalistes», s'ha considerat que un component lèxic complex, bàsicament informatiu i redundant, suposa un mecanisme pesant, lent, i poc elegant metodològicament. Tanmateix, des de la psicolingüística, hi ha autors que defensen la immediatesa i l'adequació psicològica de les regles de redundància lèxica i reconeixen, a més, que la redundància és un mecanisme efectiu que compensa l'ambigüitat del llenguatge (Pinker, 1995: 198).

Frontera o continuïtat entre derivació, composició i sintagmació

Podem identificar un tercer tema de debat en la manca de consens encara a l'hora d'ubicar, de manera inequívoca, la prefixació dins dels mecanismes de formació de mots: dins de la derivació (Badia, [1962] 1980; Cabré i Rigau, 1986, o Cabré, 1994), dins de la composició (Fabra, 1956) o distribuïda en ambdós processos (Cabré, 2002; Gràcia, 2002). La mateixa dificultat per establir fronteres ben definides la trobem també entre algunes formes de composició i la lexicalització de certes estructures sintagmàtiques.

A partir dels autors esmentats, podem observar que els criteris que s'utilitzen per ubicar certs procediments de prefixació dins de la composició o dins de la derivació són:

- (8) a. La coincidència formal i semàntica dels prefixos amb preposicions i adverbis.
- b. La tonicitat de les formes prefixades.

I per a la classificació de tipus de prefixació es prenen en consideració també:

- (9) a. La capacitat recategoritzadora de la forma prefixada: *a-*, *en-* (sempre); *re-*, *des-*, *es-* (de vegades) i *in-* (en alguna ocasió) formen verbs a partir de bases nominals o adjectivals. Les dades sobre neologismes permeten comprovar la capacitat recategoritzadora de les formes *anti-* i *multi-*, que formen adjectius a partir de bases nominals (*operació antidroga*, *fiscal anticorrupció*, *crema antitaques*; *navalla multiusos*, *impresora multitasca*).
- b. El canvi sintàctic que mostren les unitats prefixades: la tendència més marcada és de verbs inergatius (intransitius de moviment), com *baixar*, *pujar*, *dormir* o *jeure*, cap a verbs ergatius (variant transitiva causativa i variant intransitiva inacusativa), com *abaixar*, *apujar*, *adormir* o *ajeure*.

Tanmateix, sembla que la qüestió no és únicament taxonòmica. Si només fos un problema de classificació, la fragmentació del fenomen de la prefixació en seria la solució, però en l'aplicació dels criteris diferenciadors hi ha encavallaments.

Cal tenir en compte també que els tipus de compostos també són ben diversos:

- (10) a. Amb formes prefixades tòniques d'origen preposicional (o adverbial) que no recategoritzen la base [P X]_x: *sobrevolar*, *contraatac*, *postdental*, *postgrau*.

- b. Amb formes prefixades tòniques d'origen preposicional (o adverbial) que sí que recategoritzen la base [P X]_v: *antivirus*, *antisistema*, *multitasca*.
- c. Amb dos radicals, de categoria nominal, verbal o adjectiva, formats per procediments morfològics (no sintàctics). Els anomenats compostos propis (composició abans de flexió):⁶
  - I. [V N]_N *cobrellit*, *rentaplats*, *trencaclosques*.
  - II. [N V]_N *terratinent*, *vianant*, *radiooient*.
  - III. [N N]_N *filferro*, *autopista*, *capvespre* (alguns dels quals són considerats casos fronterers amb la sintagmació com *gos llop* o *nord-est*).
  - IV. [N V]_v *camatrencar*, *aiguabatre*.
  - V. [A/Adv V]_v *primmirar*, *malparlar*.
  - VI. [A/Adv A/Part]_A *primmirat*, *malsonant*, *benvingut*.
  - VII. [N A/Part]_A *camallarg*, *fefaent*, *garratibat*.
  - VIII. [A A]_A *agredolç* (alguns dels quals són considerats casos fronterers amb la sintagmació, com *sordmut* o *blaugrana*).
- d. Composició culta: *democràcia*, *deontologia*, *miàlgia*, *talassoteràpia*.
- e. Composició híbrida: *altímetre*, *insecticida*, *vinoteca*.

Els criteris que permeten caracteritzar diversament tots els tipus de compostos són:

- (11) a. La combinatòria de categories dels radicals.
- b. La categoria del compost.
- c. La relació sintàctica dels radicals (dependència, modificació, aposició, coordinació).
- d. El nucli semàntic del compost (a la dreta, a l'esquerra).
- e. El significat exocèntric del compost.
- f. La flexió (o la ubicació dels morfemes de flexió).
- g. El grau de lexicalització del compost.

Cal recordar aquí que la descripció de la composició culta i híbrida s'ha centrat més en l'etimologia dels formants cultes i en l'ordenació dels radicals que no pas en els criteris abans esmentats. Això ens pot dur a pensar que la terminologia científicotècnica, l'àmbit més procliu a l'ús de la composició culta i híbrida, segueix models molt monolítics. Però, tot i que hi ha menys variació d'estructures internes que en la composició pròpia, l'ús generalitzat de determinats compostos de patró culte o híbrid ens obliga a impulsar anàlisis més

---

⁶ N'indiquem només els més productius (vegeu Gràcia, 2002, per completar els tipus de compostos propis).

aprofundides en neologia general o especialitzada, sobretot perquè es detecten neologismes creats per imitació formal però que transgredeixen les condicions semàntiques o de sintaxi interna previstes pel mecanisme. Ens interessa, doncs, centrar l'anàlisi en aspectes com els següents:

- (12) a. El caràcter recategoritzador del mecanisme: *operació antidroga, fiscal anticorrupció, crema antitiques; navalla multiusos, impressora multitasca.*
- b. L'alternança sintàctica amb formes verbals prefixades: *abaixar, apujar, adormir, ajeure.*
- c. Les relacions entre compostos i sintagmes, i les corresponents restriccions d'ús o de combinatòria: *camacurt / curt de cames; mirar prim / primmirat; bocanoll / moll de boca; cuallarg / llarg de cua* (però **alatocat, *gros de cap, *gambalcurt*).
- d. Les diferències semàntiques que es detecten dins del conjunt de compostos i sintagmes que són a la frontera entre morfologia i sintaxi: *gos llop, cotxe bomba, cotxe escombra; faldilla pantaló, teatre cabaret, sud-est.*

El renovat interès per la fraseologia, sobretot per les anomenades col·locacions lèxiques, ha ajudat també a posar en relleu el debat no tancat de la frontera entre composició i sintagmació, i entre lèxic i sintaxi. Unitats lèxiques com *faldilla pantaló, cotxe bomba* o *sord mut* són tractades en estudis de fraseologia (Alonso, 2012: 12) com a col·locacions al costat d'altres combinatòries no lexicalitzades. Dins de les col·locacions també se solen incloure casos paradigmàtics que han estat explicats alhora des del lèxic i des de la sintaxi, com els de:

- (13) a. Les anomenades locucions quantificacionals, que funcionen de determinants en sintagmes del tipus *una pila de roba, un gec d'hòsties, un ramat de cabres, un grapat d'avellanes, una llesca de pa...*
- b. Les construccions amb verbs de suport, que engloben fenòmens ben diversos, com podem observar a la sèrie *fer petons, fer caixa, fer un riu, fer la llesca, fer el ruc, fer nosa, fer curt...*

En síntesi, les gramàtiques descriptives ens ensenyen que la casuística de la prefixació és múltiple, però també ho és la de la composició i la de la sintagmació. Per tant, l'aplicació de criteris d'anàlisi objectivables en totes les subclasses vinculades als tres procediments de formació del lèxic esmentats ens ha de permetre detectar més clarament elements de prototipicitat que ens ajudin a descriure la continuïtat i reservar l'establiment de fronteres estrictes només a efectes pràctics per a alguns treballs. Tanmateix l'oposició entre fronteres i continuïtat ja constitueix ella mateixa un debat.

El treball futur sobre processos de lexicalització també ens hauria de dur a aclarir quines estructures sintagmàtiques són unitats lèxiques (o lexicalitzades), quines estan immerses en un procés de lexicalització en curs, i quines estructures no estan lexicalitzades encara que s'incloguin en el component lèxic simplement a efectes declaratius o informatius per representar restriccions o tendències en la combinatòria de peces lèxiques.

El caràcter obert del lexicó: la capacitat creativa de les llengües

La primera part del títol d'aquest paràgraf no genera cap mena de debat: el caràcter obert del component lèxic és un principi compartit per tothom. En canvi, de vegades, sí que sembla que es posi en dubte la veritable capacitat creativa de determinades llengües, i concretament de la llengua catalana avui.

Davant de mirades pessimistes sobre la naturalesa calcada dels neologismes recents, els observatoris de neologia i les seves anàlisis demostren que, amb independència de les accions d'intervenció normalitzadora (tant en terminologia científica com en lèxic general), els parlants (experts o no experts), de manera espontània, i els mediadors lingüístics (periodistes, revisors i traductors), de manera menys espontània, mantenen una certa vitalitat en la creació lèxica mitjançant procediments propis. Observem a continuació alguns exemples extrets de l'Observatori de Neologia:⁷

- (14) a. porexpan, infocultura, infopistes, metabús, acupuntomassatge
- b. sensepapers, sense sostre
- c. viatgeteca, vinoteca
- d. reunionitis, opiniatre, blaibonetòfil
- e. cibercafè, ciberdelinqüent
- f. autoajuda, autosuïcidi

Aquestes dades han permès traslladar el debat de la renovació lèxica, tot bandejant la producció de llistes (o vocabularis) de barbarismes. És clar que hi ha interferències, però l'orientació descriptiva dels estudis del lèxic i les dades que ens ofereixen els estudis neològics han focalitzat l'interès a saber si la llengua té encara empenta creadora i quins són els procediments més productius actualment.

---

⁷ <http://obneo.iula.upf.edu/bobneo/index.php>.

La globalització dels mercats, l'increment de l'activitat comunicativa o els contextos multilingües són alguns dels elements que ens permeten posar en dubte que les úniques pressions vinguin de la llengua castellana. També aquesta llengua presenta mostres clares d'incorporació creixent de manlleus i de calcs, bàsicament de l'anglès. Ara bé, malgrat les pressions, la llengua té capacitat de reacció? És en el lèxic i en la seva combinatòria on podem analitzar millor aquestes pressions i la vitalitat de la llengua per adaptar-s'hi, per escapar-se'n o per fer-hi front.

- (15) a. Manlleus: *realpolitik*, *aggiornamento*, *sorpasso*, *business*, *share*, *cash flow*, *delicatessen*, *goal average*...
- b. Recursos propis: *sobremedicació*, *hiperactiu*, *ritualitzar*, *nivopintura*, *ecotaixa*, *panxacontentisme*, *bicicletada*, *contramanifestació*, *victimització*, *teletreball*, *multiètnic*, *neuropediatria*, *fotoprotector*...

ELS TRENACLOSQUES DELS ESTUDIS DEL LÈXIC

Per entendre la progressió cap a la complexitat dels estudis lèxics, que incorporen cada vegada més la concepció del lèxic com un objecte multidimensional i canviant, ens va molt bé il·lustrar-ho amb la metàfora de l'evolució del joc dels trencaclosques.

El Tangram xinès (o els «set taulers d'astúcia») és un dels jocs documentats més antics. Es basa en la combinació de set figures (cinc triangles, un quadrat i un paral·lelogram) per construir un quadrat, en la versió ortodoxa, tot i que també s'usen les formes esmentades per construir figures alternatives o escultures planes.

El joc matemàtic Stomachion d'Arquimedes és un estadi superior de complexitat respecte de l'anterior pel nombre de figures i l'increment de les possibilitats de combinatòria, però continua treballant amb una sola dimensió. Consisteix en la dissecció d'un quadrat en catorze peces poligonals (onze triangles, un quadrat i un pentàgon).

Fent el paral·lelisme amb l'abordatge del lèxic per a la recerca, la comparació dels dos jocs anteriors ens mostraria com, a partir d'un únic criteri d'anàlisi, el morfològic per exemple, som capaços d'aprofundir en l'anàlisi de les classes de paraules.

El conegut cub de Rubik va ser ideat per l'arquitecte Ernő Rubik l'any 1974. El cub és un trencaclosques mecànic en què cadascuna de les sis cares està dividida, al seu torn, en nou quadrats mòbils de sis colors diferents, amb 43 tri-

lions de posicions possibles. El criteri de resolució no és la forma sinó el color, però la complexitat s'incrementa per l'augment de combinatòries possibles i perquè, de fet, són sis trencaclosques interrelacionats (quan hi modifiques una cara, es modifiquen alhora les altres). Aquí el paral·lelisme amb l'estudi del lèxic el podem introduir quan s'aborden plans d'anàlisi diferents, com proposa la lexicologia lingüística (fonologia, morfologia flexiva, morfologia lèxica, sintaxi, semàntica), en què una determinada anàlisi a partir d'un dels nivells pot condicionar les anàlisis de la resta dels nivells.

El videojoc Tetris, dissenyat i programat per Aleksei Pàjitnov l'any 1984, es basa en la caiguda d'una sèrie de tetròminos (peces ortogonals formades per quatre quadrats, a partir de set formes i colors diferents) que es disposen en una base. El jugador pot modificar la trajectòria de la caiguda o la posició de la peça per evitar que quedin espais sense omplir i per intentar fer combinatòries del mateix color. Si ho comparem amb els estudis de lèxic, seriem davant d'un abordatge que tingués en compte diverses perspectives d'anàlisi per a un objecte viu, parcialment canviant.

L'últim estadi de complexitat, de moment, el representarien els anomenats videopuzles o trencaclosques en moviment, de diversos graus de dificultat, que afegirien a les variables de complexitat que hem vist (colors, formes) la multidimensionalitat (els trencaclosques en 3D i les rotacions de figures) i l'aparença canviant de les peces en moviment. Si mantenim el paral·lelisme amb el lèxic, seria com introduir en una anàlisi contextualitzada la perspectiva diacrònica, els processos de lexicalització i gramaticalització i el canvi semàntic.

Aquesta revisió en aporta la imatge del jugador expert de *trencaclosques*, que va evolucionant des de la combinació de peces homogènies i ben identificables fins a la construcció de puzles més complicats, molt més grans, de peces heterogènies, amb contorns i colors difusos, i que encara no ha arribat al repte màxim (que li podrà oferir un entorn virtual), en què les peces es mouen, canvien, algunes desapareixen i en neixen de noves que cal encaixar. Substitueix «jugador expert» per «lexicòleg», i «peces», per «unitats lèxiques», i ja haurem arribat al cap del carrer.

A TALL DE CONCLUSIÓ: EL REPTE D'UNA LEXICOLOGIA INTEGRADA

A l'inici d'aquest text hem fet referència a la doble consideració de la lexicologia: a) com a punt de trobada de totes les matèries que s'ocupen del lèxic, des de diverses perspectives i amb diverses orientacions: teòriques, descriptives o

aplicades; sincròniques o diacròniques; de la variació a la llengua estàndard, la normalització o la normativització; i b) com a disciplina que s'ocupa del lèxic de manera integral, tot analitzant i correlacionant els aspectes fonològics, morfològics, semàntics, de projecció sintàctica i de marcatge pragmàtic.

En revisar alguns dels debats, més o menys oberts, dins de l'estudi del lèxic, hem pogut comprovar que uns debats en desplacen d'altres, que perden vigor o centralitat, que els casos ressenyats mostren la necessitat d'explicar certs fenòmens de manera integral, i que, malgrat els avenços evidents en la capacitat descriptiva dels darrers manuals i gramàtiques, encara queda molta feina per fer.

Les mancances es concentren precisament en la necessitat d'explotar al màxim els pressupòsits derivats de la teoria d'entrada plena i de les regles de redundància lèxica, amb la finalitat de posar en relació els aspectes semàntics, pragmàtics i sintàctics, tant sincrònics com diacrònics, de les unitats lèxiques, en tota la seva variació, amb la dimensió morfològica, molt més ben descrita fins ara.

Superar l'etapa monotaxonòmica (basada preferentment en criteris morfològics), com ja es comença a plantejar amb propostes com la classificació multidimensional en neologia (Cabré, 2009), ens ha de dur cap a la integració d'aspectes considerats de manera tradicional només secundàriament, com els semàntics o els relacionats amb algunes variables d'ús.

L'adopció de models com els de l'entrada plena ens permet eliminar fronteres artificials, per exemple, entre afixoides, mots simples d'origen i mots construïts, entre formes reduïdes i unitats lèxiques desplegades, entre compostos i sintagmes, entre prefixació i composició, entre significats literals i metafòrics, entre accepcions semàntiques, entre variants o alternances sintàctiques, entre manlleus i variants normalitzades, entre formes obsoletes i formes disponibles, etc.

Algunes d'aquestes relacions han estat abordades més aviat des de l'activitat lexicogràfica més que no pas des de la lingüística descriptiva. Els nous manuals i les noves gramàtiques podrien ajudar a l'enderroc de fronteres, tot trencant el model dels manuals clàssics de lexicologia, basats en un conjunt de capítols sobre formació de paraules més un o dos capítols de semàntica lèxica.

Un dels reptes més engrescadors en el camí integrador de l'anàlisi lexicològica és l'abordatge de l'anàlisi del canvi, no només del canvi semàntic, sinó del canvi lèxic en tota la seva extensió: processos al voltant del fenomen de la lexicalització. Però això ja serà una nova partida de trencaclosques.

Per què, doncs, li concedim [al mot] tanta vitalitat imaginativa? No ho sé pas, però sospito que és perquè res no ens dona una més gran il·lusió de llibertat: no

hi ha cap altre indret per on puguem atacar millor la llengua, fer-la més plàstica i més obedient a la nostra voluntat comunicativa. Amb les realitats profundes sempre fa de mal topar-hi.⁸

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALONSO, Margarita (2012). «Sobre por qué un grupo de palabras puede ser una sola palabra sin ser paradójico». A: Montoro, Esteban T. (ed). *Neología y creatividad lingüística. Anejo n.º 77 de la Revista Quaderns de Filologia*, pàg. 115-136.
- BADIA, Antoni M. ([1962] 1980). *Gramàtica catalana*. 2a ed. Madrid: Editorial Gredos.
- BLOOMFIELD, Leonard (1933). *Language*. Chicago: Chicago University Press.
- BRESNAN, Joan (ed.) (1982). *The Mental Representation of Grammatical Relations*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- CABRÉ, M. Teresa (1994). *A l'entorn de la paraula*. València: Universitat de València.
- CABRÉ, M. Teresa (1999). *La terminologia: representación y comunicación*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada de la Universitat Pompeu Fabra.
- CABRÉ, M. Teresa (2002). «La derivació». A: Solà, Joan; Lloret, Maria-Rosa; Mascaró, Joan; Pérez Saldanya, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1, pàg. 731-775. Barcelona: Empúries.
- CABRÉ, M. Teresa (2009). «La classificació de neologismes: una tasca complexa». A: Cabré, M. Teresa; Estopà, Rosa (ed). *Les paraules noves. Criteris per detectar i mesurar els neologismes*, pàg. 11-37. Vic / Barcelona: Eumo / Universitat Pompeu Fabra.
- CABRÉ, M. Teresa; RIGAU, Gemma (1986). *Lexicologia i semàntica*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- CHOI, Bernard C. K.; PAK, Anita W. P. (2006). «Multidisciplinarity, interdisciplinarity and transdisciplinarity in health research, services, education and policy». *Clinical and Investigative Medicine. Médecine Clinique et Expérimentale*, vol. 29 (6), pàg. 351-364.
- ESPINAL, M. Teresa (2004). *Diccionari de sinònims de frases fetes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FABRA, Pompeu (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- FERRATER, Gabriel ([1970] 1981). *Sobre el llenguatge*. Barcelona: Quaderns Crema.
- GRÀCIA, Lluïsa (2002). «Formació de mots: Composició». A: Solà, Joan; Lloret, Maria-Rosa; Mascaró, Joan; Pérez Saldanya, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1, pàg. 777-829. Barcelona: Empúries.

---

8 Gabriel Ferrater ([1970] 1981: 54).

- HALLE, Morris; MARANTZ, Alec (1993). «Distributed Morphology and the Pieces of Inflection». A: Hale, Kenneth; Keyser, Samuel Jay (ed.). *The View from Building*, vol. 20, pàg. 111-176. Cambridge, MA: The MIT Press.
- JACKENDOFF, Ray (1975). «Morphological and Semantic Regularities in the Lexicon». *Language*, núm. 51, pàg. 639-671.
- LORENTE, Mercè (2002). «Altres elements lèxics». A: Solà, Joan; Lloret, Maria-Rosa; Mascaró, Joan; Pérez Saldanya, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1, pàg. 831-888. Barcelona: Empúries.
- LORENTE, Mercè ([1994] 2008). *Aspectes de lexicografia: representació i interpretació gramaticals*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada de la Universitat Pompeu Fabra.
- LORENTE, Mercè; CABRÉ, M. Teresa; YZAGUIRRE, Lluís de (1997). «Lèxic i variació». A: Lloret, Maria-Rosa, et al. (ed.). *Anàlisi de la variació lingüística. Actes de la 2a Jornada sobre la Variació Lingüística i del 3r Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (CLUB-3)*, pàg. 121-147. Barcelona: PPU, Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona.
- PINKER, Steve (1995). *El instinto del lenguaje*. Madrid: Alianza Editorial.
- REY, Alain (1977). *Le lexique, images et modèles: du dictionnaire à la lexicologie*. París: Librairie Armand Colin.
- SALVADOR, Vicent; PIQUER, Adolf (ed.) (2000). *El discurs prefabricat: estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Castelló: Universitat Jaume I.
- VALLÈS, Teresa (2004). *La creativitat lèxica en un model basat en l'ús*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Comentaris a «Els reptes d'una lexicologia integral: de *caçafantasmes* a *trencaclosques*», de Mercè Lorente Casafont

Teresa Vallès

Universitat Internacional de Catalunya

Em proposo aquí destacar dos dels reptes que té plantejada la lexicologia actual que parteix de l'enfocament adoptat per la Dra. Mercè Lorente en la seva comunicació al CLUB 21 «Els reptes d'una lexicologia integral: de *caçafantasmes* a *trencaclosques*». Aquesta aproximació a la lexicologia es proposa «explotar al màxim els pressupòsits derivats de la teoria de l'entrada plena i de les regles de redundància» (Lorente, aquest volum) i, per tant, ha d'avançar en la comprensió dels debats que es deriven d'aquest plantejament teòric i mostrar la seva manera específica de fer-hi front. Tractarem aquí de dos d'aquests reptes: l'organització interna del lexicó i els problemes de categorització de certs neologismes.

L'ORGANITZACIÓ DEL LEXICÓ

Un dels debats teòrics rellevants per a qui assumeix la teoria de l'entrada plena és el de l'organització interna del lexicó. L'entrada plena i les regles de redundància configuren un lexicó amb moltes unitats i amb força informació redundante (conté, per exemple, mots complexos regulars emprats sovint pels parlants com ara *desfer* o *cultural*).

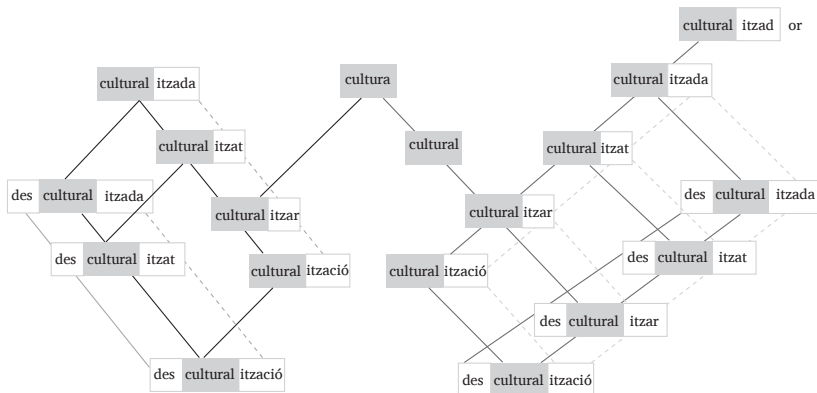
La qüestió és la següent: els mots reals (simples o complexos) emmagatzemats en el lexicó per la seva freqüència d'ús, així com les unitats lexicalitzades i les regles de redundància que també formen part del lexicó, ¿es troben en una mena de calaix de sastre desendreçat? Compta el lexicó amb algun tipus d'estructura interna? Si és així, de quina mena són els eixos o principis organitzatius? Més concretament, hi ha motius per pensar que el lexicó té una estructura interna de base morfològica?

Al nostre parer, les relacions paradigmàtiques entre les unitats lèxiques amb morfemes transparents comuns tenen un paper rellevant a l'hora de definir l'estructura interna del lexicó. I el conjunt d'aquestes relacions paradigmàtiques constitueix una xarxa entre les unitats del lexicó.

La Dra. Lorente ha esmentat algunes metàfores que s'han emprat per explicar diferents hipòtesis sobre el lexicó: el sac d'irregularitats, el magatzem d'allò que és impredecible, la maquinària productiva de les RFM o, fins i tot, el complex industrial. N'hi ha una altra, de metàfora, que precisament fa èmfasi en la manera com es relacionen internament els elements del lexicó: la xarxa d'unitats interconnectades. Que el lexicó tingui una estructura en forma de xarxa que connecta els diversos elements que la constitueixen és una metàfora que expressa una hipòtesi de treball interessant per a qui assumeix la teoria de l'entrada plena.

A favor de la hipòtesi d'un lexicó organitzat com en una xarxa, es pot invocar, per exemple, el que els estudis experimentals han anomenat *efecte de la grandària de la família*, que és un dels anomenats *efectes de la freqüència d'ús*. Dit molt simplificadament, el que s'ha pogut constatar és que, en igualtat de condicions, les unitats lèxiques que pertanyen a famílies de mots amb molts membres tenen una facilitat d'activació més alta que les unitats lèxiques de famílies reduïdes. Segons això, si comparem mots amb similar freqüència d'ús (*token frequency*), els parlants podran reconèixer més ràpidament aquells que pertanyen a famílies de mots extenses. Per posar un exemple, un nom com *incultura* serà reconegut més ràpidament pels parlants que no pas el nom *simfonia*, per tal com el primer pertany a una família de mots molt més extensa. El que podria explicar aquest fet és que l'activació d'un element de la família de mots contribueix indirectament a l'activació de la resta dels elements, per tal com en el lexicó estan interconnectats com en una xarxa.¹

(1) Xarxa de relacions morfològiques d'una part de la família de mots de *cultura*

1 Per dir-ho en termes quotidians, també metafòrics, el *networking* també funciona a nivell lèxic. Comptar amb una xarxa de relacions extensa contribueix a la facilitat d'activació d'un node de la xarxa, atès que l'activació dels nodes veïns l'afavoreix indirectament.

Les dades experimentals són coherents amb la hipòtesi d'un llexicó organitzat en una xarxa de relacions paradigmàtiques entre els mots que formen part d'una mateixa família. Des d'aquest punt de vista, cada mot del llexicó estaria connectat amb altres mots amb els quals comparteix morfemes (sempre que aquests morfemes siguin transparents per als parlants, és a dir, identificables com a unitats recorrents). Per tant, des del punt de vista morfològic, cada unitat lèxica del llexicó està vinculada, d'una banda, amb els membres de la seva família de mots (*cultura, cultural, incultura...*) i, d'altra banda, amb altres unitats lèxiques amb afixos comuns (*incultura, incapacitat; insensible, inútil, insociable...*).

Aquests dos eixos de relacions paradigmàtiques són clau per a la codificació i descodificació dels neologismes. Gràcies a aquestes relacions entre les unitats del llexicó, quan el parlant crea o interpreta un mot com *desculturalitzar*, el pot comparar amb altres unitats lèxiques i identificar els morfemes (*des-, cultura, -al, -itza, -ar*) que té en comú amb altres unitats del llexicó. D'aquesta manera l'interpreta i el posa en relació amb la seva família de mots i amb altres mots complexos amb afixos comuns (veg. (1)).

Fins aquí aquesta breu divagació sobre un dels temes de debat que sorgeix en el context de la teoria de l'entrada plena: el de l'organització del llexicó. La metàfora de la xarxa il·lustra la hipòtesi d'un llexicó organitzat internament mitjançant relacions paradigmàtiques entre els mots amb morfemes transparents comuns.

MULTICATEGORITZACIÓ EN LA FORMACIÓ D'UNITATS LÈXIQUES

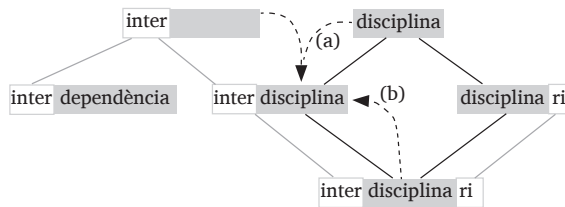
Un altre tema rellevant en un model amb regles de redundància té a veure amb les fronteres entre els diversos tipus de processos de formació de mots. La Dra. Lorente sosté que les fronteres estrictes només s'estableixen a efectes pràctics i que l'anàlisi dels elements de prototipicitat permetrà descriure la continuïtat entre un tipus de procés i un altre (ja sigui de derivació, composició, analogia...). Un pas més enllà en l'eliminació de fronteres artificials és plantejar la possibilitat de la simultaneïtat i l'encavallament d'aquestes categories, si més no en determinats casos. Si això fos així, una determinada unitat lèxica podria ser categoritzada alhora com a exemple de més d'un tipus de procés de formació de mots.

En definitiva, el dubte que sorgeix és si les categories són mútuament excloents, de manera que una determinada unitat lèxica és fruit, o bé d'un procés

morfològic, o bé d'un altre. La qüestió que això planteja és si és possible que la llengua ofereixi al parlant més d'un model o patró morfològic per a la formació d'una determinada unitat lèxica. Aquesta possibilitat es podria donar, per exemple, quan l'analogia i la derivació no semblen processos excoents, sinó models morfològics simultanis.

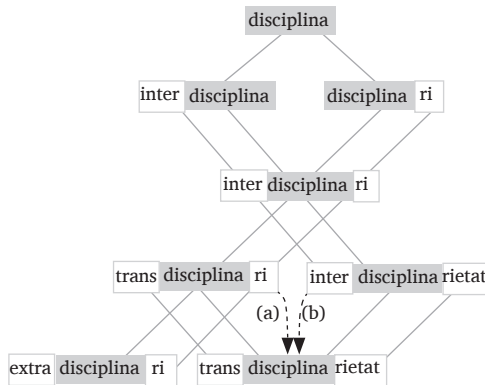
Per il·lustrar aquest dubte, analitzarem dos exemples de neologismes de la família de mots *disciplina* en què poden haver confluït més d'un procés morfològic. El primer cas, és el neologisme *interdisciplina*. Per a la codificació i descodificació d'aquest mot complex la llengua ofereix al parlant dos processos possibles: a) prefixació a partir del prefix *inter-* i la base *disciplina* (seguint el model d'altres mots com *interdependència*) i b) retroformació a partir d'*interdisciplinari* mitjançant la supressió del sufix *-ari* (veg. (2)).

- (2) *Interdisciplina*: a) Prefixació: *inter-* i *disciplina*; b) Retroformació a partir d'*interdisciplinari* mitjançant la supressió del sufix *-ari*

Un altre exemple interessant és el neologisme *transdisciplinarietat*. En aquest cas, el neologisme pot ser codificat i descodificat pels parlants mitjançant dos processos: a) per sufixació, a partir de la base *transdisciplinari* i el sufix *-etat*; i b) per formació analògica a partir d'*interdisciplinarietat* mitjançant la substitució d'*inter-* per *trans-*. En aquest cas, a favor del procés analògic de substitució del prefix cal dir que la base del procés de sufixació (*transdisciplinari*) és també un neologisme i, per tant, per la seva baixa freqüència d'ús, no està encara consolidat com a unitat del lèxic. En canvi, el parlant té disponible en el lèxic la base del procés analògic (*interdisciplinarietat*) i pot formar el neologisme substituint el morfema inicial: canviant *inter-* per *trans-*. És interessant tenir en compte que el neologisme *transdisciplinarietat* s'afegeix a una xarxa de mots complexos amb *disciplina* i compta amb nombrosos derivats amb *inter-*, *trans-*, *multi-*, *extra...* (veg. (3)).

- (3) *Transdisciplinarietat*: a) Sufixació: *transdisciplinari* i *-etat*; b) Formació analògica a partir d'*interdisciplinarietat* mitjançant la substitució de *inter-* per *trans-*

La nostra conclusió és que per a la formació d'aquests neologismes la llengua compta amb més d'un procés, és a dir, que hi ha més d'un patró morfològic a partir del qual el parlant pot codificar i descodificar les noves unitats lèxiques. ¿Hem d'admetre que en la formació d'unitats lèxiques poden intervenir dos processos, potser paral·lels i, en tot cas, no excloents? Admetre aquesta possibilitat implica deixar de banda la metàfora mecanicista segons la qual les Regles de Formació de Mots «generen» o «produeixen» mots. Són els parlants, no les regles o els patrons, qui formen neologismes. I per codificar i descodificar nous mots, els parlants disposen de diversos patrons morfològics (derivació, analogia...) i d'un conjunt de relacions morfològiques entre les unitats del lèxicó.

En definitiva, d'acord amb la teoria de l'entrada plena i les regles de redundància, els parlants disposen per a la formació i interpretació de neologismes d'una xarxa formada per un conjunt de relacions paradigmàtiques entre els elements del lèxicó. Si el lèxicó ofereix al parlant més d'un tipus de procés morfològic per a la formació de determinat neologisme, potser el lingüista no hauria de pretendre decidir pel parlant quin és el procés emprat, sinó admetre la possibilitat de la multicategorització de les noves unitats lèxiques.

En aquest breu comentari, seguint el fil del plantejament de la lexicologia realitzat per la Dra. Lorente (aquest volum), hem apuntat dos reptes per als amants dels *trencaclosques* de la morfologia: l'organització del lèxicó i la multicategorització de neologismes. En tots dos casos, ha sorgit el debat sobre les relacions paradigmàtiques del lèxicó i el seu paper en l'anàlisi, l'organització i la formació d'unitats lèxiques. Aquestes relacions són, al nostre parer, una peça

clau per avançar en la comprensió del lexicó i en la formulació d'un model de lexicologia convincent.

REFERÈNCIA BIBLIOGRÀFICA

LORENTE CASAFONT, Mercè. «Els reptes d'una lexicologia integral: de *caçafantas* a *trencaclosques*». *Aquest volum*.

Secció de Lingüística Catalana
Departament de Filologia Catalana

Publicacions i Edicions

COL·LECCIÓ
LINGÜÍSTICA
CATALANA

15